

Kazalo

Sodobnost 9

september 2020

Uvodnik

Petra Pogorevc: Nova nenormalnost 1335

Mnenja, izkušnje, vizije

Jaroslav Šimov: Nove ograje 1346

Pogovori s sodobniki

Tomaž Toporišič z Meto Hočevar 1356

Sodobna slovenska poezija

Tina Kozin: Pospravljene besede 1366

Aleš Jelenko: Lebdenje v prostoru 1373

Sodobna slovenska proza

Matjaž Virjent: Življenje slovenskega
boljševika v štirih slikah 1381

Helena Šuklje: Led 1389

Metka Pentek: Čudna 1401

Sodobni slovenski esej

Tanja Topić: Resnica ni izbira,
ampak posledica 1413

Tuja obzorja

Marente de Moor: Nizozemska devica 1422

Alternativna misel

- 1432 *Marko Pavliha: Velike spremembe
v zgodovini človeštva*

Potopis

- 1443 *Jakob J. Kenda: Transverzala*

Sprehodi po knjižnem trgu

- 1458 Peter Semolič: Robovi (*Igor Divjak*)
Trboveljska knjiga, ur. Uroš Zupan
1462 (*Aljaž Koprivnikar*)
1466 Tone Partljič: Pesnica (*Matej Bogataj*)
Lucija Stepančič: Naj me kdo zbudi
1471 (*Ana Geršak*)

Mlada Sodobnost

- Janja Vidmar: Pod tvojo posteljo
1474 (*Ivana Zajc*)
1477 Samira Kentrić: Adna (*Gaja Kos*)

Uvodnik

Petra Pogorevc Nova nenormalnost

1.

Ko smo decembra lani v galeriji Equina iskali motiv za naslovnico knjige *Prostori igre* izpod peresa arhitektke, scenografke in režiserke Mete Hočevar, smo se pustili navdihniti govorici njenega prostora. Oblikovalka Maja Kešelj je za drugo izdajo knjige, ki je v zbirki Knjižnica MGL prvič izšla leta 1998, pod arkade ene najbolj karizmatičnih ljubljanskih galerij namestila razsežen tridimenzionalni model gledališke škatle iz belih samolepilnih trakov, na tla pod njim pa nalepila markacijo, natančneje križec rdeče barve, ki v izčiščenem in nevtralnem belem prostoru napoveduje skorajšnji dogodek in z njim vred tudi prisotnost njegovega akterja. Na zadnji strani naslovnice, ki jo je posnel fotograf Peter Giodani, prizor dopolnjuje kompozicija iz dveh stolov, enega stoječega in enega prevrnjenega, na tleh ob njiju pa se nahaja še drugi rdeč križec, ki se zaključuje s kolutom samolepilnega traku. Nad kompozicijo dozdevno lebdi prozorno pleksi steklo, ki smo ga pričvrstili na stojalo zunaj kadra. Na njem je z belimi črkami izpisan navedek iz knjige: *Nič se ne more zgoditi, ne da bi se zgodilo nekeje*.

Knjiga bi morala iziti že januarja, vendar se je njena pot med bralce zaradi preštevilnih obveznosti vseh vpletenih zavlekla. Kmalu po tistem, ko so v tiskarno vendarle romale PDF-datoteke z njeno vsebino, se je zgodilo nekaj, kar je bilo za vse nas dotlej nepredstavljivo: izbruhnila je pandemija koronavirusne bolezni covid-19. Predsednik vlade v odstopu je 4. marca

prek televizije sporočil, da je bila tudi v Sloveniji odkrita prva okužena oseba, ki je novi koronavirus v državo zanesla preko Italije iz Maroka. Razglasitev pandemije je sledila 12. marca, dan za tem pa je oblast prevzela nova vlada, ki je začela takoj sprejemati ukrepe za zaježitev širjenja okužbe in z njimi drastično omejila javno življenje v vsej državi. Ko smo snemali naslovnico knjige, kar se je godilo približno v času, ko je covid-19 izbruhnil na oddaljenem Kitajskem, si nihče med nami ni predstavljal, da nas bo v času izida knjige koronavirus že dohitel. Nihče si ni mogel misliti, v kakšnih razmerah bomo samo nekaj mesecev pozneje na novo premišljevali naslovnico knjige in njene interpretativne potenciale.

Z argumentom preprečitve širjenja okužbe je nova vlada 19. marca z odlokom začasno prepovedala gibanje in zbiranje na javnih površinah. Ukrepi so v precejšnjem delu javnosti vzbudili pomisleke in odpor, vendar shodov zoper njih ni bilo mogoče prijavljati. Nezadovoljni protestniki so se kljub temu domislili najrazličnejših akcij, s katerimi so izrazili nestrinjanje z njimi, pa tudi zaskrbljenost nad dogodki, ki so kazali na okoriščanje vladajoče elite s krizo spričo pandemije. Samostojni protest na Trgu republike je 2. aprila izvedel igralec Primož Bezjak, ki je na ploščad pred parlamentom lepil križce kot oznake za odsotne protestnike na zakonsko predpisanih razdaljah. Individualni akciji, ki se je končala s popisom njenega avtorja in izvajalca ter obiskom policistov na njegovem domu, je 22. aprila sledila množičnejša z nazivom *Stopala upora*. "Ker ne morem protestirati fizično, me bodo pred parlamentom zastopala moja stopala," se je glasil poziv na družabnih omrežjih: "Občrtam svoja stopala na papir, jih izrežem, napišem svoje sporočilo vladi ali zgolj svoje ime in jih odnesem pred parlament. Stopala pritrdim s svaljkom lepilnega traku na spodnji strani. Protest pričnem v sredo, 22. aprila, ob 18. uri. Ko na Trgu republike srečam še druge ljudi, ki morda prinašajo tja svoja stopala, pazim na fizično distanco, nosim masko, ko odložim stopala, odidem."¹

Tako kot je prostor nemogoče ločiti od dogodka in njegovega akterja, je odsotni akter že vsebovan v samem prostoru dogodka, nam sporočajo *Prostori igre* Mete Hočevar. V času pandemije je postalo več kot očitno, da lahko tovrstna prisotnost v odsotnosti vsebuje tudi jasno angažirano sporočilo in politični naboj. V spremenjenem in zaostrenem družbenem kontekstu je preprosto dejanje, ki smo si ga samo nekaj mesecev pred tem izbrali kot motiv za naslovnico knjige, postalo predmet realnih sankcij,

¹Spletni vir: <https://www.facebook.com/496649710394253/posts/ohranjamo-distanco-ne-bo-mo-pa-tiho-moja-stopala-protestirajo-zamedajmo-odpadnemu/3176475049078359/>.

zapovedanih s samega vrha države. Pretirani odziv na vsebinsko domiselno in izvedbeno preprosto akcijo, katere udeleženci niso kršili zakona, ampak so ga kvečjemu zaobšli, je govoril sam zase. Vsakokrat ko je policija kot podaljšana roka oblasti popisala in naknadno tudi oglobila mirne protestnike, je nova vlada razgalila svoj avtoritarni obraz. Kajti akcije pred parlamentom so ljudi opozorile na to, da javni prostor pripada njim in da v njem niso prostovoljno odsotni. Da Trg republike ni prazen, temveč kvečjemu izprazenjen prostor. Da to ni kateri koli, temveč osrednji mestni in državni trg, na katerem je bila leta 1991 ob podpori naroda razglašena slovenska država in ki je bil zaradi simbolne vrednosti razglašen za kulturni spomenik državnega pomena. Tisti, ki so ga v času protestov obdali z ograjo in zaprli za ljudi, o tem niso razmišljali. Pa bi še kako morali.

2.

Že kmalu po tistem, ko smo v Mestnem gledališču ljubljanskem februarja začeli vaje za krstno uprizoritev igre *Žalostinke* Jerneja Potočana, je njen režiser, scenograf in oblikovalec svetlobe Jan Krmelj iz fundusa prinesel dober meter visok kip angela ter ga postavil na sredo vadbenega prostora. Pojasnil nam je, da mu namerava določiti stalno mesto v scenografiji, vendar se do takrat še ni odločil, kam natanko naj ga locira. Da ga želi postaviti v nekakšno kapelico, iz katere bo s pobožno pobešenim pogledom in sklenjenimi dlanmi prisostvoval dogajanju na sleherni reprizi uprizoritve. Glede na to, da je prevladujoče prizorišče drame zatemnjen kletni lokal brez oken, se nam je zdela ta odločitev nevsakdanja in vznemirljiva. Angela smo sprejeli medse in skupaj z njim čakali na to, da v prostoru uprizoritve dobi svoj stalni kotiček. Toda njegova usoda je ubrala drugačno pot. Kar naprej se je dogajalo, da ga je katera od igralk ali kateri od igralcev dvigoval, premeščal, z njim plesal ali ga kako drugače umeščal v svoj nastajajoči prizor. Včasih se je zazdelo, da je angel, četudi nem in negiben, sedmi igralec v ekipi. Jernej Gašperin, Boris Kerč, Jaka Lah, Matic Lukšič, Bernarda Oman, Mia Skrbina in – kip angela! Vse manj je kazalo, da se bo ustalil. Njegova kapelica je postalo vse prizorišče.

Osebe v *Žalostinkah* se med seboj ne poznajo. Pripadajo različnim generacijam, opravljajo različne poklice, imajo različne značaje in so prestale različne življenjske preizkušnje. Bolj kot kar koli drugega jim je skupno to, da za nekom ali nečim žalujejo in se v svoji žalosti zatekajo v prostore, kjer se njihove poti začasno križajo. Jernej Potočan preigrava teme staranja,

bolezni, revščine, priseljenstva, odtujenosti, osamljenosti in brezposelnosti, toda srž drame ni toliko v prikazovanju ranljivih družbenih skupin kot v spoznanju, da so v sodobni družbi nezaželeni in tabuizirani vsi vidni izrazi žalosti spričo kakršne koli izgube ali nesreče. Osebe v *Žalostinkah* se krčevito trudijo skrivati svoje solze, avtor pa jih pri tem vseskozi obravnava s humorjem, prizanesljivostjo, ironijo in toplino. Zaradi tega jim z zanimanjem prisluhnemo in prej ali slej se zavemo, da smo jim v marsičem zelo podobni. Da se, kadar okolici prikrivamo svoja negativna čustva, vedemo podobno kot one, tudi kadar imamo za to neprepričljive ali celo zelo banalne razloge. *Žalostinke* odlikujejo večše napisani dialogi, za katere so značilni številni premolki in nejasnosti, in vsakdanje situacije, ki pa lahko že vpričo enega samega detajla dobijo silovit zamah in uničujoče posledice. Nikoli ne veš, izza katerega vogala preži nate nesreča. Rob družbe je stvar dogovora in na njem se lahko kadar koli znajde vsak od nas.

Tudi v proces nastajanja *Žalostink* je posegla razglasitev pandemije. Člani ustvarjalne ekipe smo 13. marca osupli in pobiti obsedeli na balkonu internega bifeja. Odločitev, da vaj ne moremo nadaljevati, temveč se moramo do nadaljnjega raziti, smo sicer pričakovali, pa vendar je zarezala med nas močnejše, kot smo si predstavljali, da bo. Skušali smo primerjati to nenadno poslavljanje s tistim, ki smo ga vajeni ob zaključkih sezon, kadar odhajamo na počitnice, ker se gledališče čez poletje zapre. Tudi takrat se naše delo za več tednov prekine, smo se medsebojno bodrili, čeprav smo globoko v sebi dobro vedeli, da je tokratna izkušnja bistveno drugačna. Nihče od nas dotlej še ni doživel tega, da bi moral delo na predstavi tako nenadno opustiti, ne da bi vedel, kdaj, kako in če sploh ga bo lahko nadaljeval. Navdajala sta nas občutek izgube spričo prekinjenega procesa, ki nas je predhodno že ustvarjalno povezal, ter tesnoba ob misli, koliko časa bo vse skupaj trajalo. Razglabljali smo o tem, kakšne bodo posledice pandemije ne le za našo uprizoritev, ampak tudi za gledališče, kulturo in družbo nasploh. Zavedeli smo se, da smo nekateri v ekipi zaposleni v javnem zavodu, drugi pa imajo status samozaposlenih v kulturi, zaradi česar jih lahko zastoj dela eksistenčno resno ogrozi.

Pred odhodom v samoizolacijo smo se vsak po svoje poslovili od prostora, ki je že dober mesec služil temu, da se v njem zasnujejo in izgradijo prizori naše nastajajoče uprizoritve. V njem je takrat že kraljeval šank na kolesih, ki smo ga pozneje uporabili tudi na odru, tudi nekaj stolov in druga provizorična barska oprema je bila že tam. Ob strani prizorišča je stala miza z rekviziti, na kateri so se gnetli kozarci, steklenice in nekaj plastičnih rož, na stojalu ob steni se je na obešalniku drenjalo več delovnih kostu-

mov iz fundusa. Tla dvonivojske scenografije so bila polepljena s črtami, ki so opozarjale na robove prizorišča, in križci, ki so označevali pozicije nastopajočih igralk in igralcev. Sredi vsega tega je mirno stal kip angela. Ko smo odhajali, me je navdal občutek, da se poslavljamo od živega bitja, našega sedmega igralca, ki bo za zaprtimi vrati gledališča ostal čisto sam. Pred odhodom sem ga fotografirala in shranila njegovo podobo v telefon. V času samoizolacije, ki je trajala skoraj tri mesece, sem se večkrat zazrla v shranjeno fotografijo in moja žalost spričo prekinjenega študija se je razkadila ob misli, da naš vadbeni prostor pravzaprav ni zares izpraznjen. V njem je, prisoten v naši odsotnosti, vztrajal kip, ki je postal angel varuh prizorišča nedokončane uprizoritve.

3.

Ugledni ameriški profesor uprizoritvenih študij Philip Auslander v knjigi *V živo* opozori na zanimiv paradoks, povezan z vznikom televizijskega medija. Čeprav se je film v dvajsetih letih prejšnjega stoletja polastil gledališča kot popularne oblike do te mere, da je gledališče ob nastopu televizije komajda še predstavljalo silo, s katero bi bilo treba kakor koli računati, si televizija dvajset let pozneje za model reprezentacije ni vzela filma, ampak gledališče. Zgodnji kino je prevzel in prenovil gledališki besednjak ter se polastil njegovega kulturnega položaja kot vladajoče oblike zabave, toda zakaj je pozneje tudi televizija težila k temu, da bi bila čim bolj gledališka? "Odgovor na to vprašanje leži v tem, da je bilo bistvo televizijskega že od začetkov razumljeno kot ontologija živosti, ki je sorodnejša ontologiji gledališča kot pa filma. Za bistvo televizije je veljala njena zmožnost prenašanja dogodkov, kot se zgodijo, in ne filmska zmožnost zapisovanja dogodkov za poznejše gledanje."² Prve televizijske oddaje so bile prenosi v živo. In čeprav se danes večina programa posname in zmontira za poznejše gledanje, naj bi televizija v naši zavesti ohranila svoj prvotni status. Auslander se sklicuje na profesorico filmskih študij Jane Feuer, ki trdi, da televizijo še vedno doživljamo kot živ medij, kajti čeprav je že zdavnaj nehala biti živa v ontološkem pomenu, ostaja za nas takšna v ideološkem.

Neposrednosti je na lestvici prednosti televizije sledila intimnost. Po njeni zaslugi ljudem naenkrat ni bilo več treba zapuščati domov, da bi

² Philip Auslander: *V živo: Uprizarjanje v mediatizirani kulturi*. Prevedla Aleksandra Rekar. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko, 2007, str. 50.

realnim dogodkom prisostvovali v živo. Združene države Amerike so po drugi svetovni vojni, ko so televizijski sprejemniki postali dostopni širši javnosti, med drugim preplavili atraktivni oglasi, v katerih so se običajni ljudje sproščali v udobju svojih domov, ne da bi bili zaradi tega prikrajšani za vrhunske umetniške užitke. Položaj televizijskega gledalca so primerjali s položajem gledališkega obiskovalca, ki spremlja predstavo z najboljšega sedeža v dvorani. Pari v večernih toaletah so v svojih dnevnih sobah zamaknjeno zrl v zaslone z baletno, operno ali gledališko predstavo ter morebitnim kupcem televizijskih aparatov sporočali, da jim bodo ti omogočili udobnejši in še varčnejši izlet v doživetje visoke kulture. Vse to omenjam zato, ker so družbena omrežja med pandemijo obeležila številne duhovite objave, ki so me spomnile na te oglase. Ljudje so se v samoizolaciji kratkočasili s tem, da so se uredili za ven, nato pa se fotografirali pred računalnikom med obiskom te ali one prireditve ali med udeležbo na skupinski zabavi, čeprav se niso premaknili od doma.

Mnoga gledališča doma in na tujem, ki so bila spričo izbruha pandemije prisiljena zapreti vrata za obiskovalce, so se na nastalo situacijo odzvala s tem, da so na svetovnem spletu objavila posnetke svojih uprizoritev. Seveda pri tem nihče ni pričakoval, da bodo posnete in montirane predstave, ki smo jih vsi razumeli v smislu prenosa iz enega medija v drugega, komur koli nadomestile izkušnjo spremljanja gledališča v živo. Čeprav smo se jih iskreno razveselili, saj smo lahko po njihovi zaslugi z domačih kavčev spremljali vrhunske umetniške stvaritve, od katerih mnogih sploh ni več mogoče videti v živo, v gledališkem svetu ne poznam nikogar, ki se jih ne bi naveličal in zaradi njih kvečjemu še bolj zahrepenel po izkušnji spremljanja žive predstave. Dvajseto stoletje si je zaradi razvoja sodobnih tehnologij, ki so si utrle pot tudi v gledališče in v njem razširile meje predstavljanja, sicer na novo zastavilo vprašanje, v kolikšni meri je gledališče danes sploh še živo oziroma izvajano v živo, in ravno Philip Auslander je bil tisti, ki je v nasprotju s Peggy Phelan živemu uprizarjanju brezprizivno odrekel prednost pred mediatiziranim, češ da oboje predstavlja del ene in iste kulturne ekonomije. Njun spor je presegla nemška teatrologinja Erika Fischer-Lichte, ki je gledališče definirala kot živo umetnost, oprto na fizično, prostorsko soprisotnost igralca in gledalca, ob kateri se nujno vzpostavi avtopoetična povratna zanka.

Izkušnja druženja in povezovanja, opravljanja šolskih in službenih obveznosti, izvajanja prostočasnih aktivnosti ter spremljanja raznovrstnih oddaljenih dogodkov v živo je bila v obdobju samoizolacije večinoma v domeni spletnih platform, ki so ljudem omogočale časovno, ne pa tudi

fizično, prostorsko soprisotnost. Kot ena najbolj priljubljenih se je uveljavil Zoom, preko katerega smo v aprilu po vzoru mnogih drugih sorodnih dogodkov pripravili tudi spletno predstavitev knjige *Prostori igre*. Z avtorico Meto Hočevar, piscem spremne besede Tomažem Toporišičem in igralcem Jernejem Gašperinom smo se slabo uro pogovarjali o knjigi, slednji je iz nje tudi prebral nekaj odlomkov. Gledalci so nas lahko spremljali v živo ali pa si posnetek, ki je bil po koncu javljanja shranjen na kanalu YouTube, ogledali naknadno. Spletni dogodek, ki po vsebini ni odstopal od živih predstavitev knjig iz zbirke Knjižnica MGL, si je do danes ogledalo okoli šeststo gledalcev, kar desetkrat presega običajno število obiskovalcev predstavitev knjig, ki jih v živo izvajamo v gledališču. Ne glede na to smo se vsi udeleženci strinjali, da mediatizirana izkušnja ne more nadomestiti žive, ter si zaželeli, da se ob izidu naslednje knjige ne bi srečali zgolj v času, ampak tudi v prostoru.

4.

Tudi člani ekipe *Žalostink* smo se kmalu po odhodu v samoizolacijo začeli dobivati na Zoomu. Najprej z namenom, da bi v novi obliki nadaljevali prekinjeno sodelovanje, se kljub fizični razdalji skupinsko posvečali projektu in spodbujali pri razreševanju z njim povezanih vprašanj. Ure in ure smo lahko sedeli vsak pred svojim računalnikom, klepetali in drug drugega v živo opazovali v okvirčkih, ki so se na zaslonu prerazporejali pred našimi očmi. Prekinitev vaj in njihovo nadaljevanje na spletu sta imela na nas osupljivo zbližujoč učinek: preko spletnih kamer smo drug drugemu pokukali v domove, se bolje spoznali po zasebni plati in se vse pogosteje pogovarjali tudi o rečeh, ki z nastajajočo uprizoritvijo niso imele neposredne zveze. Nema lokrat smo naše večerno sestankovanje podaljšali v družene, ki se je razvleklo pozno v noč. Ko nas je konec maja doseglo obvestilo, da bo kmalu razglašen konec pandemije in se bomo lahko znova srečali v živo, nas je to razveselilo, pa tudi nekoliko zbegalo. Še pred začetkom vaj smo se dobili v baru Pritličje na Mestnem trgu. Dobro se spomnim, kako nejeverno sem se čudila temu, da obraze ljudi, ki sem jih skoraj tri mesece gledala samo sploščene na zaslonu računalniku, spet vidim pred sabo. In kako dobro so tisti dan deli objemi, četudi še previdni in zadržani. Vrnili smo se nazaj v življenje.

Študija *Žalostink* nismo nadaljevali v vadbenem prostoru v četrtem nadstropju gledališča, ampak smo se ob vrnitvi 1. junija skupaj z našim

angelom preselili na Malo sceno. Približno v tistem času je padla odločitev, da bo njegov igralni prostor ostalo celotno prizorišče. Dlje ko smo delali, bolje se je obnesel. Vedno lepše se je prilegal prizorom. Pod reflektorji je dobil še bolj človeške poteze, pa tudi igralka in igralci so se od njega navzeli svojevrstne angelske miline. Nato je na eni od vaj prišlo do nezgode. Angelu se je odlomil vrh levega krila. Oklevali smo, ali naj ga pošljemo v delavnice, kjer mu ga bodo zlepili, ali ga pustimo na odru z vidno poškodbo, zaradi katere je deloval še nekoliko bolj človeški kot prej. Spomnil me je na film Wima Wendersa *Nebo nad Berlinom* (1987), ki je bil med bralnimi vajami naša pomembna referenca. Na prizor, v katerem Bruno Ganz kot angel Damiel po lastni izbiri, spodbujeni z ljubeznijo do umrljive ženske, iz sveta angelov sestopi v svet ljudi. Prva stvar, ki se mu kot človeku zgodi, je poškodba glave. Še nikoli prej ni dobil rane, še nikoli ni zakrvavel. Odrekel se je nesmrtnosti, toda šele zdaj zares živi. Svet okoli sebe lahko okuša, vonja in se ga dotika.

Sestop iz abstraktnega sveta angelov v konkretni svet ljudi je v filmu, na katerega me je spomnil naš poškodovani angel, pospremljen z nenadnim prehodom iz črno-bele tehnike v barvno. Podobe Berlina, ki so bile dotlej potopljene v prevladujočo sivino, pred Damielovimi in gledalčevimi očmi naenkrat zažarijo v vseh možnih barvah in odtenkih. Ta sugestivna ponazoritev mi je večkrat prišla na misel v dneh, ko je bil razglašen konec samoizolacije in je gledališče za vse nas vnovič dobilo tretjo dimenzijo. Spomnim se na primer, kako sem hodila po zaodru in hlastno vpijala vase njegov specifični vonj, kako sem v dvorani z radovednostjo, ki je mejila na čudenje, proučevala obraze gledalcev, ki so si prišli ogledat, kaj smo ustvarili. Imeli smo precejšnjo srečo, da smo lahko premiero *Žalostink* izpeljali še pred poletjem. 20. junija so hostese z zaščitnimi maskami na obrazih premierne gledalce pospremile v dvorano, iz katere smo iz varnostnih razlogov predhodno odstranili precejšnje število sedežev. Pogled na škrbasti avditorij je bil vse prej kot radosten, toda, hej, imeli smo premiero, čisto pravo, z vsem, kar sodi zraven! Za vse nas je bilo to izjemno pomembno.

Je sploh treba razlagati, zakaj je naslovnica naslednje knjige Mete Hočevar, ki je v Knjižnici MGL izšla kot nadaljevanje *Prostorov igre*, dobila zelene platnice? Po navdih zanjo smo se odpravili v naravo, na zrak, med drevesa, v gozd. *Prostor ne govori, je pa zelo zgovoren*, je pisalo na pleksi steklu, ki smo ga tokrat postavili na mahovnata tla in prislonili ob smreko. Na čistino med drevesi smo umestili bel oder ter opazovali, kako se na njem igrajo sence debel in krošenj bližnjih dreves. Želja, da bi se ob izidu knjige srečali v živo, se nam je uresničila 30. junija. Na prijazno povabilo tamkajšnjih

programskih vodij smo na zelenem vrtu Vodnikove domačije pripravili skupno predstavitev knjig *Prostori igre* in *Prostori mojega časa*. Odlomke iz njiju sta brala Mia Skrbina in Jernej Gašperin, v pogovoru pa so sodelovali Meta Hočevar, Tomaž Toporišič in Jan Krmelj. Ko so nam organizatorji dogodka predlagali, da bi ga snemali in v živo predvajali na spletu, smo se s tem strinjali. Posnetek, ki je ostal dostopen tudi za poznejše ogled, je videlo še več ljudi kot predhodnega. Toda za nas je bil pomembnejši stik z živim občinstvom in druženje z njim po koncu dogodka. Enakih misli so bili tudi domiselni in prodorni organizatorji knjižnih sejmov v času pandemije, ki so spomladi najprej pripravili spletni *Sejem s kavča*, nato pa še dva *Sejma na zraku*, prvega na vrtu Društva slovenskih pisateljev, drugega v Zvezda Parku. "Potem ko so bile prireditve odpovedane, knjižarne zaprte in je prodaja lahko potekala le prek spleta, smo dočakali čas, ko lahko dobre knjige spet kupujemo v živo in se ob njih družimo,"³ je denimo pisalo v napovedi 1. *Sejma na zraku*.

5.

Filozofinja in sociologinja Renata Salecl v knjigi *Človek človeku virus* med drugim piše o tem, da se družba ob soočanju z epidemijami organizira na novo. To nam dokazujejo primeri iz zgodovine, ko so po svetu pustošile kuga, španska gripa in aids. "Vsaka epidemija konstruira tudi podobo nekega imaginarnega telesa, ki ga je treba zaščititi pred virusom, ki prihaja od tistih, ki naj bi bili za virus še posebej odgovorni. Običajno so to migranti ali drugi tujci, v primeru spolno prenosljivih virusov pa običajno homoseksualci ali drugi ljudje, ki imajo domnevno promiskuitetno spolno življenje."⁴ Zaradi ukrepov zoper širjenje okužbe so med pandemijo koronavirusne bolezni covid-19 v Sloveniji, kot tudi v številnih drugih državah po vsem svetu, izbruhnili množični protesti. Mnogi so se namreč zbal, da za ukrepi tiči želja po nadzoru in obvladovanju množic, ne pa skrb za zdravje ljudi. Slovensko imaginarno telo je s prstom takoj pokazalo na protestnike in jim obesilo odgovornost za številke, s katerimi nam je v medijih vsak dan postregel Nacionalni inštitut za javno zdravje. Covid-19 se

³Spletni vir: <https://www.mestoliterature.si/sejem-na-zraku-22-05-2020.html>. Organizator naštetih knjižnih sejmov je pisarna Ljubljana – Unescovo mesto literature.

⁴Renata Salecl: *Človek človeku virus*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2020, str. 21–22.

širi zato, ker protestniki kršijo ukrepe, smo lahko razbrali iz preštevilnih nestrpnih izjav na njihov račun.

Še posebej problematični so se izvajalcem in zagovornikom vladne politike zazdeli kulturniki, ki se niso izpostavljali le na petkovih kole-sarskih protestih, ampak so pred Ministrstvom za kulturo na Maistrovi ulici pripravili celo vrsto popoldanskih *Akcij za kulturo*. Čeprav so bile te vselej strukturirane in so izražale jasna sporočila, se imaginarno telo ni postavilo na njihovo stran. Mnogi so v boju delavk in delavcev v kulturi za osnovne pogoje dela in preživetja videli le spakovanje lenob, ki parazitirajo na javnem denarju in z neupoštevanjem vladnih ukrepov prispevajo k širjenju koronavirusa. Resnica je seveda povsem drugačna. Novinarka Melita Forstnerič Hajnšek je v Večeru zapisala, da tako disciplinirani kot v gledaliških in koncertnih dvoranah nismo praktično nikjer drugje. "Medtem ko so teatrski sedeži v vsaki drugi vrsti prelepljeni s trakovi, so v nekaterih koncertnih dvoranah, kot je mariborska dvorana Union, cele kompozicije stolov odmontirane in umaknjene. Kot bi sodelovali v kakem državniskem varnostnem performansu, vsak nov dan prinese kake nove omejitve, nejasnosti, absurde. Seveda se prav kulturniki najbolj striktno uklanjajo zapovedim in brez pridržka spoštujejo varnostne ukrepe NIJZ na terenu, a počasi so videti kot kaka terorizirana grupa manj sposobnih oseb-kov, ki so jim vsilili nekaj, kar velja samo za to nevarno vrsto državljanov."⁵

Četudi je do neke mere razumljivo, zakaj so spričo pandemije največjo škodo utrpele prav izvedbene umetnosti, je obenem nemogoče spregledati, da so pravila obnašanja na drugih področjih življenja, zlasti tistih, ki so povezana s kakršnim koli dobičkom, veliko ohlapnejša. Nastal je vtis, da se boste med predstavo ali koncertom mnogo hitreje nalezli koronavirusa kakor med obedom v restavraciji, na potovanju z letalom ali v zabasanem lobiju hotela na slovenski obali. Medtem ko se je država turističnim delavcem odločila pomagati z vavčerji, ji kljub tovrstnim pobudam ni padlo na misel, da bi kaj podobnega storila tudi na področju kulture. Če torej ustvarjalcem, še posebej samozaposlenim v kulturi, ki vztrajajo na tako imenovani svobodi in jim je že lep čas onemogočeno ali vsaj bistveno oteženo opravljanje njihovega poklica, česa ni mogoče očitati, je to dejstvo, da je število okužb s koronavirusom po koncu poletja vnovič poskočilo. V gledaliških smo se septembra sicer vrnili na vaje in se oprijeli načrtov za novo sezono, toda v resnici je vse drugače, kot je bilo. Da lahko upoštevamo

⁵ Melita Forstnerič Hajnšek: "Kulturniki bolj kužni od drugih". Večer, 10. 7. 2020. Spletni vir: <https://www.vecer.com/pogled-kulturniki-so-bolj-kuzni-10193940>.

pravila o varnostni razdalji med gledalci, moramo obiskovalce slehernega abonmaja razdeliti na več gledalskih skupin, posledica tega pa sta izčrpan ansambel in neizogiben minus v blagajni. O tem, kako se bojimo virusa, ki lahko zaradi ene same okužbe pahne v karanteno celotno ekipo določene predstave in obenem ogrozi še vrsto drugih, najbrž ni treba izgubljati besed.

Dan, ko končujem tale zapis, se je zame začel z odprtjem 3. *Sejma na zraku*, ki ga ponovno gosti zeleni vrt Društva slovenskih pisateljev, in zaključil z 20. kolesarskim protestom na Trgu republike. Vrvež med knjigami in transparenti me 4. septembra opogumlja v misli, da bosta kultura in umetnost preživel tudi sedanjo krizo. Seveda bosta morali še naprej vztrajati v ključovalnem in dostikrat ponižujočem dokazovanju lastne pomembnosti, seveda se bosta morali še naprej opirati na solidarnost v lastnih vrstah, kadar bosta naleteli na gluha ušesa vaze zagledanih političnih elit, toda človeštvo ju bo tako ali drugače gotovo potrebovalo. Je pa res, da nikakor ni samoumeven obstoj človeštva. Vprašanje, ki bi si ga morali zastavljati med pandemijo, se pravzaprav ne glasi, kakšni bomo izšli iz sedanje krize, temveč kaj lahko naredimo, da se bo to sploh zgodilo. Na to, da smo se spričo nevarnosti okužbe, ki nas je zaprla med stene naših domovanj ter je prikovala našo pozornost na zaslone računalnikov in mobilnih telefonov, pozabili ukvarjati s skrb vzbujajočimi vidiki preživetja človeštva kot takšnega, opozarja novinar Boštjan Videmšek v knjigi *Plan B*: "Lokalni in globalni 'koronitis' bo še dolgo glavna tema. In tudi središče p(r)ozornosti. Krizna žarišča, vojne, posledice podnebnih razmer, naravne katastrofe, gospodarski zlomi in geostrateški potresi, ki že glasno trkajo na naša vrata, bodo le še obstranska tema. *Pasica*. Ob tej misli me obliva srh."⁶

⁶ Boštjan Videmšek: *Plan B, Pionirji boja s podnebno krizo in prihodnost mobilnosti*. Ljubljana: UMco, 2020, str. 23.

Mnenja, izkušnje, vizije

Jaroslav Šimov

Nove ograje¹

O delitvah v “združeni Evropi”

*There is no monopoly on common sense
On either side of the political fence
We share the same biology, regardless of ideology
Believe me when I say to you
I hope the Russians love their children too²*

Sting: *Russians/Rusi*, 1985

Ko sem prvič slišal Stingovo pesem *Rusi*, še nisem imel osemnajst let. Izšla je v romantičnih letih perestrojke, ko je marsikdo med nami mislil, da je hladne vojne konec in da se svet pomika proti univerzalnemu bratstvu. Nekoliko sem bil šokiran, ko sem slišal, da nekateri na Zahodu dvomijo, da so Rusi (zanje so bili vsi Sovjeti Rusi) zmožni ljubiti lastne otroke.

¹ Prispevek je bil prvič objavljen v angleščini v mednarodni spletni reviji Eurozine (www.eurozine.com) s podporo programa Eurozine Translations Pool, ki ga sofinancira program Evropske unije Ustvarjalna Evropa. Copyright © Jaroslav Šimov/Eurozine.

² “Nihče nima monopola na zdravo pamet / ne na tej ne na oni strani politične ograje / ne glede na ideologijo si delimo isto biologijo / verjemi mi, ko ti pravim, / upam, da imajo tudi Rusi radi svoje otroke” (Op. prev.)

Potem ko sem bil priča številnim konfliktom v svetu po perestrojki, sem doumel, da ob dovolj visoki politični ograji med skupinami ljudi in včasih celih narodov ni težko prepričati tistih na eni in drugi strani, da oni na drugi strani niso zares človeški; da so ti drugi zli, zahrbtni in nevarni stvori, nevredni, da bi govorili z njimi, in da bi bilo nemara bolje, če sploh ne bi obstajali.

Ko sem bil star osemnajst let, so ograje po vsej Evropi padale. Pozneje so jih spet zgradili in ločnica ni dosti drugačna. To je ločnica med Zahodom in Vzhodom. Kot sta se izrazila Stephen Holmes in Ivan Krastev, je bilo "prepričanje, da je politična ekonomija Zahoda model za prihodnost človeštva, povezano s prepričanjem, da zahodne elite vedo, kaj delajo"³. Po finančni in ekonomski krizi leta 2008 se je ta iluzija sesula. Tako kot Fukuyamov "konec zgodovine" je bil tudi "konec komunizma" projekt globalne transformacije, ki ga je poganjala ideologija in je bil od vsega začetka nerealističen.

So pa še drugi dejavniki, ki so prispevali k vnovičnemu razkolu med Vzhodom in Zahodom. V začetku devetdesetih let 20. stoletja se je globalno vodstvo Zahoda zdelo nedotakljivo. Samo desetletje pozneje je postalo jasno, da bi zahodno dominanco poleg novih izzivalcev, kot so bili rastoča Kitajska ali radikalni islamisti, lahko ogrozile tudi hude napake, ki jih je zagrešil Zahod sam.

V tistem času se je zdelo, da je evropska integracija nadvse uspešen projekt. Maastrichtska pogodba, ki je bila podpisana leta 1992, je spremenila Evropsko skupnost v Evropsko unijo in petnajst let pozneje je slednja vključevala srednje- in vzhodnoevropske države, nekdanje satelite ZSSR. Zahodni pristop k integraciji je bil videti kot nekakšen obrnjeni marksizem: vključitev tega območja v skupni trg naj bi nekdanje komunistične države spremenila v uspešne liberalne demokracije. To je bila druga velika iluzija.

Komunizem ali, natančneje, socializem sovjetskega tipa je bil nenavaden pojav. Vsaj na začetku bi ga lahko opisali kot projekt revolucionarne modernizacije, čeprav zelo potraten in krut. Tudi modernizacija, ki jo je ponujal, se je izkazala za površno in zagotovo ne dovolj globoko, da bi spremenila zapleteno miselnost vzhodnoevropskih družb. Dejansko se zdi, da je komunizem ohranil mnogo arhaičnih družbenih oblik in navad.

³ Krastev, I., Holmes, S.: How liberalism became "the god that failed" in Eastern Europe. *The Guardian*, 24. 10. 2019; <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/24/western-liberalism-failed-post-communist-eastern-europe>

Ko je Milan Kundera Srednjo Evropo poimenoval "ugrabljeni Zahod", se ni zavedal razsežnosti tega "zamrzujočega" učinka in razlik, ki jih je prinašal med oba dela Evrope. Po padcu železne zavese so te postale očitne. In Kundera še zdaleč ni bil edini; v evforični jeseni 1989 je komaj kdo doumel, kakšna je ta dediščina.

Obojestranska razočaranja

Za večino prebivalcev srednjevzhodnoevropskih držav padec komunizma ni bil samo nagel premik od diktature proti demokraciji. Bil je tudi premik iz nezavidljivega položaja sovjetskih polkolonij v restavracijo neodvisnih držav. "Nazaj v Evropo" je pomenilo "stran od ZSSR". Prav zato demokracija, politični simbol vrnitve v Evropo, za mnoge državljane nekdanih sovjetskih držav ni bila samo liberalna, ampak tudi nacionalna. Glavni politični konflikt postkomunističnih srednjevzhodnoevropskih držav je bil med tistimi, ki so poudarjali liberalno plat demokracije, in tistimi, ki jim je bil bližje nacionalizem kot "svetovljanski" liberalizem.

Dokler se ni v letih 2004 in 2007 velika skupina srednjevzhodnoevropskih držav pridružila Evropski uniji, ta konflikt ni bil tako očiten. Institucionalni in ideološki okvir "vrnitve v Evropo" je sicer priskrbel liberalni Bruselj, vendar je bila pridružitev Evropski uniji prioriteta vseh glavnih političnih sil v srednjevzhodnoevropskih državah. Zato so vsi – liberalci, konservativci, v komuniste preobraženi socialisti – glasno oznanjali svojo "evropskost". Ko so te bivše province sovjetskega imperija dobile uradno potrditev, da so zdaj res del Evrope, pa se je položaj hitro spremenil.

Nekaj let pozneje je Evropo doletela globalna recesija in povzročila velike notranje napetosti, zaradi katerih je Evropski uniji grozil razpad. To se ni zgodilo. Vendar pa sta kriza evroobmočja med letoma 2010 in 2013 ter še bolj migrantska kriza leta 2015 zarezali globoke razpoke znotraj Unije. Romance, ki se je začela leta 1989, je bilo konec. Tako "stara" kot "nova" Evropa sta bili vidno razočarani.

Zahodni Evropejci, pravzaprav njihove politične elite, so navadno razočarani nad tistim, kar dojemajo kot "nezrelost" srednjevzhodnoevropskih držav, njihovo nebrzdano korupcijo, zanemarjanje zakonitosti in reda (pri čemer pogosto pretiravajo), njihov konservatizem, sovražnost do manjšin in pomanjkanje "ekološke zavesti". Današnji poljska in madžarska vlada, ki ju vodita nacionalistična konservativca, predstavljata vse te slabosti. Skupni trg ni dosti pripomogel, da bi se "stari" in "novi" Evropejci

zbližali. Nasprotno: "poljski inštalater" je postal simbol poceni delovne sile z Vzhoda, ki naj bi odžiral zaposlitve domačinom na Zahodu. Zato ni presenetljivo, da je bila ena glavnih obljub zagovornikov brexita leta 2016 ta, da bodo zavrli tovrstno priseljevanje v Združeno kraljestvo.

Toda tudi Vzhod je razočaran. Prvič, ker nase ne gleda kot na manjvredni ali nerazviti del Evrope, ampak kot na "drugo Evropo" z drugačno, bolj razburkano in pogosto tudi bolj tragično zgodovinsko izkušnjo, ki si zaradi tega zasluži več pozornosti in spoštovanja. In drugič, ker se sanje o tem, da bo postal enako bogat kot Zahod, niso uresničile, čeprav je evropska integracija za srednjevzhodnoevropske države zgodba o uspehu – približno polovica "novih" članic Evropske unije je glede BDP-ja na prebivalca že presegla najrevnejši "stari" članici, Grčijo in Portugalsko. Množično ekonomsko preseljevanje na Zahod kljub temu še vedno krepi komplekse manjvrednosti.

Srednjevzhodnoevropske države niso zadovoljne s tem, da jih obravnavajo kot "revne sorodnice". Francoska članica Evropskega parlamenta iz Bukarešte Clotilde Armand, ki zastopa Romunijo, to jedrnato povzema, ko pravi, da velik del bogastva v Evropi odteka iz revnejših držav v bogatejše, in ne obratno. Začnimo z begom možganov. Obrobje Evrope izgublja bistrre mlade delavce, katerih izobrazbo so plačali davkoplačevalci v njihovih domovinah. Dobički, ki jih dosega zahodnoevropske družbe v Srednji in Vzhodni Evropi, daleč presegajo javno financiranje, ki se seli na Vzhod. Doma, v Bukarešti nakupujem v veleblagovnici v francoski lasti in moj telefonski operater ter distributer vode sta francoska. Račune za plin plačujem francoski multinacionalki, seveda preko francoske banke.⁴

Med enotnostjo in razdeljenostjo

Toda napetosti med zahodno- in srednjevzhodnoevropskimi državami niso videti nepremostljive. V zadnjih tridesetih letih sta "stara" in "nova" Evropa ustvarili gosto mrežo gospodarskih, političnih, kulturnih in osebnih povezav. Današnja Evropa je enotnejša in hkrati bolj razdeljena. Sodelovanje in vzajemno nezaupanje se prepletata v kompleksen odnos med zahodnim in vzhodnim delom Evropske unije.

Ta paradoksalni položaj ima svoje negativne plati. Bruselj sicer kritizira vlade srednjevzhodnih držav zaradi pomanjkljivosti pri zagotavljanju

⁴ Armand, C.: Eastern Europe gives more to the West than it gets back. *The Financial Times*, 15. 2. 2020; <https://www.ft.com/content/39603142-4cc9-11ea-95ao-43d18ec715f5>

zakonitosti in spoštovanju pravil demokracije, obenem pa jih velikodušno podpira s subvencijami Evropske unije. Nobena skrivnost ni, da velik del teh sredstev, tudi če ni neposredno ukraden, konča pri lokalnih oligarhijah s tesnimi povezavami z vladajočimi populističnimi strankami, kot so Zakon in pravičnost na Poljskem, Fidesz na Madžarskem in ANO v Češki republiki.⁵

V nujnih primerih srednjevzhodnoevropski populist "poplačajo dolgo-ve" s političnimi uslugami. Ursula von der Leyen je bila 16. julija 2019 izvoljena za predsednico Evropske komisije z glasovi 383 poslancev Evropskega parlamenta, samo devetimi več, kot jih je potrebovala. Enajst madžarskih evroposlancev, ki predstavljajo Fidesz, je v času, ko je Fideszu grozila izključitev iz Evropske ljudske stranke (kateri tako Fidesz kot CDU Ursule von der Leyen še vedno pripadata)⁶, poslušno podprlo njeno kandidaturo.

Vzhod in Zahod se tudi ideološko zbližujeta. Od migracijske krize leta 2015 se je prevladujoča evropska usmeritev premaknila občutno bolj v desno. Odzivi evropskih voditeljev, kot sta Ursula von der Leyen in predsednik Evropskega sveta Charles Michel, med krizo na grško-turški meji februarja in marca 2020, ko je na tisoče beguncev skušalo vstopiti v Evropo, so bolj spominjali na Orbána kot na Angelo Merkel. Po drugi strani pa ekološki aktivizem in skrb za "zeleno gospodarstvo" postajata zdaj prav tako del politične agende srednjevzhodnoevropskih držav, kot sta že v Zahodni Evropi.⁷

Populizem, ena "najmodnejših" tem za liberalne analitike, je očitno precej bolj omejena grožnja za evropsko stabilnost, kot bi nas radi prepričali nekateri paničarji. Volitve v Evropski parlament leta 2019 niso prinesle pravega preboja za nacionalne populiste, čeprav so nekatere populistične sile, kot npr. Liga Mattea Salvinija v Italiji, dosegle lokalne uspehe. Pač pa so se uveljavile zelene stranke kot najprivlačnejša izbira za mlajše volivce, čeprav je razlika med zahodno- in srednjevzhodnoevropskimi državami v tem pogledu še vedno precejšnja.

Ključno je dejstvo, da sta populistični nacionalizem in evroskepticizem v današnji Evropi defenzivni poziciji. Manjka jima ideološki zagon, poleg tega ne ponujata nikakršnega radikalnega ali utopičnega projekta družbene

⁵ Gosling, T.: The Subsidy Paradox: How EU Cash Props Up Populists; <https://balkaninsight.com/2020/02/27/the-subsidy-paradox-how-eu-cash-props-up-populists/?fbclid=IwARoW7Pwbalofj7ofnEwepJs27otvK4WEurlp-VuuAtRYcFLAGe3Zo4gFq48>

⁶ Gl.: Jacques Rupnik, Blind in one eye: The Hungary question and the European People's Party, v *Eurozine*, 10. 4. 2020; <https://www.eurozine.com/blind-in-one-eye/>

⁷ Lehne, S.: Europe's East – West Divide: Myth or Reality?; <https://carnegieeurope.eu/2019/04/11/europe-s-east-west-divide-myth-or-reality-pub-78847>

reorganizacije ali "pomladitve", kar sta ponujala fašizem in komunizem v prvi polovici 20. stoletja.

To ne pomeni, da so madžarski Fidesz, italijanska Liga ali Alternativa za Nemčijo vodilne politične stranke, ki so danes del demokratične politične igre – nasprotno, še posebno, če govorimo o Orbánovi desetletni vladavini na Madžarskem, ki bi jo lahko opisali kot nekakšen "lahki putinizem". Vendar pa nobena teh združb ni videti kot prava revolucionarna sila, pripravljena vreči demokratično vladavino in vzpostaviti alternativni politični sistem. Celo Orbán se zdi prevelik realist, da bi tako daleč sledil svojim fantazijam o "neliberalni demokraciji".

Zdaj namreč večjo grožnjo za stabilnost Evrope predstavljajo zunanji izzivi. Poglejte epidemijo covida-19: takšna katastrofa bi morala sprožiti pravočasen, hiter in koordiniran odziv. A tega ni bilo. Evropa – in to velja tako za institucije Evropske unije kot za vlade držav – je bila popolnoma nepripravljena. Karantene, odpovedi poletov in zapore mej so posamezne države uvajale vsaka po svoje. Nezmožnost Evropske unije, da bi zadovoljivo pomagala najbolj prizadetima državama, Italiji in Španiji, je vzbudila vtis še hujše nemoči in nesposobnosti.

Te začetne napake so bile pozneje med krizo vsaj delno popravljene. Bruselj je sprejel obsežen program finančne pomoči državam članicam in, upošteva hude ekonomske posledice epidemije, ki verjetno prihajajo, odpravil nekaj proračunskih omejitev. Videli smo navdušujoče primere evropske solidarnosti, na primer premestitve bolnikov iz Italije in Francije v nemške bolnišnice ter pošiljke medicinskih instrumentov in zaščitne opreme iz Evropske unije, namenjene v Španijo, Italijo in vrsto srednjevzhodnoevropskih držav članic. A škoda je bila vendarle že storjena. Evropska unija ni bila dovolj vidna, govorilo se je celo, da naj bi bila kitajska in ruska pomoč Italiji izdatnejši od njene.

Nasprotja okrog evropskega sklada za okrevanje spet odražajo tako ranljivost zgradbe Evropske unije kot razpoke med državami članicami. Sklad je izšel iz francosko-nemškega predloga in ima jasno agendo: večjo fiskalno integracijo in solidarnost z državami, kot sta Italija in Španija. Načrt za okrevanje Evropske unije je naletel na odpor zahodno- in srednjevzhodnoevropskih držav. Tako imenovane "varčne štiri" (Avstrija, Danska, Finska, Nizozemska) niso zadovoljne s tem, da naj bi 500 milijard EUR iz 750-milijardnega sklada za okrevanje dobile članice Evropske unije kot subvencije, ostalo pa kot posojila. Ne kritizirajo pa načel solidarnosti in evropske povezanosti, na katerih sklad temelji.

Srednjevzhodnoevropske države nasprotujejo ideji iz različnih razlogov. Nekatere je preprosto strah možne prerazdelitve sredstev znotraj Evropske unije. Kot je Financial Timesu povedal poljski finančni minister Tadeusz Kościński, bi “moral biti kakršen koli finančni odziv na covid dodaten. Tistega, kar je že dogovorjeno, se ne bi smeli dotikati.”⁸ Drugi, npr. češki premier Andrej Babiš, zavračajo načrt kot krivičen. Njegova država, je zatrdil Babiš, se je razmeroma dobro spopadala z epidemijo in ne bi smela biti prikrajšana za dodatni denar iz evropske malhe, ker so Italijani in Španci “dopustili, da sta se njuna zdravstvena sistema sesula”⁹.

Po izjavah Evropske komisije naj bi se vsi programi za okrevanje izvajali v okviru evropskega zelenega dogovora: “Kratkoročno škodo zaradi krize moramo popraviti na način, ki bo tudi naložba v našo dolgoročno prihodnost.”¹⁰ To je za nekatere konservativne in populistične politične sile po vsej Evropi problem: na evropski zeleni dogovor gledajo kot na izključno ideološki projekt, ki bi lahko uničil evropsko gospodarstvo. Ob upoštevanju vseh teh dejavnikov se je težko otresti suma, da se Evropi obeta težko desetletje.

Ruske zamere

Kriza zaradi covida-19 bo minila, druge zunanje grožnje Evropi pa zagotovo ne. Ena je Putinova Rusija, ki še vedno išče načine, kako razširiti svoje “vplivno območje” vzdolž vzhodne meje Evropske unije.

Ta problem obstaja že veliko dlje, kot si v glavnem mislimo. Pojavil se je najpozneje leta 1999, ko je Nato napadel Srbijo, da bi preprečil nadaljnje etnično čiščenje na Kosovu. Rusija, ki ni bila vprašana za mnenje, si je napad na svojo zgodovinsko balkansko zaveznico razlagala kot sovražno dejanje. Kmalu zatem so vzniknili drugi diplomatski konflikti: Rusija (v tistem

⁸ Fleming, S., Hopkins, V., in Shotter, J.: For the EU, deciding how to fund the recovery is only half the battle. *The Financial Times*, 20. 4. 2020.

<https://www.ft.com/content/2e5ba35b-d3fd-4095-8aad-4do1349c89e5>

⁹ Babiš, A.: Peníze ze záchranného programu EU by měly jít na dotace;

<https://euractiv.cz/section/cr-v-evropske-unii/news/babis-penize-ze-zachranneho-programu-eu-by-mely-jit-na-dotace/>

¹⁰ Europe's moment: Repair and prepare for the next generation. Izjava za tisk Evropske komisije, 27. 5. 2020; https://ec.europa.eu/malta/news/europes-moment-repair-and-prepare-next-generation_en

času v taktičnem zavezništvu z Nemčijo in Francijo) je obsodila vdor ZDA v Irak leta 2003; leto pozneje je Zahod obsodila podpiranja protiruskih sil med oranžno revolucijo v Ukrajini.

Vladimir Putin je v slavnem govoru na münchenški mirovni konferenci februarja 2007 posvaril ZDA in njihove zaveznike, naj se ne "vmešavajo" v ruske zadeve, vključno z ruskim območjem "vitalnih interesov". Leta 2008 je med Rusijo in Gruzijo izbruhnila kratka vojna zaradi dveh gruzijskih separatističnih območij, ki sta postali ruska protektorata (ZDA in Evropska unija se niso hotele odkrito opredeljevati). Šest let pozneje je izbruhnila še ena ukrajinska kriza; ruski pripojitvi Krima so sledile sankcije Zahoda. Odnosi se od takrat niso dosti izboljšali, po zastrupitvah v Salisburyju so se celo poslabšali.

To zaporedje dogodkov včasih predstavljajo kot dokaz Rusiji lastnega ekspanzionizma in Putinove želje po vnovični vzpostavitvi ZSSR ali ruskega carstva v modernizirani obliki ali vsaj po širitvi ruskega vpliva daleč prek meja Ruske federacije. Druga možnost deloma drži, vendar je ruski pogled na današnji konflikt z Zahodom drugačen.

Za mnoge Ruse sedanje meje njihove države, kot obstajajo od padca ZSSR leta 1991, niso niti zgodovinsko niti etnično upravičene (milijoni etničnih Rusov živijo v drugih nekdanjih sovjetskih republikah) in zato tudi ne zares zakonite. Vladajoča elita in mnogi navadni Rusi gledajo na svoje sosesde, posebno na Ukrajino in Belorusijo, kot na legitimno območje ruskega političnega, gospodarskega in kulturnega vpliva (Putin rad govori o Rusih, Ukrajincih in Belorusih kot o "v bistvu istem narodu").

Rusija sicer ni več velesila, je pa še vedno vodilna globalna igralka z interesi v različnih, celo zelo oddaljenih delih sveta. Putin je skušal utrditi ta status z vojaško operacijo v Siriji, s pošiljanjem najemniških vojakov v številne afriške države in z vzdrževanjem tesnih vezi z režimi, kot je tisti Huga Cháveza in njegovega naslednika Nicolasa Madura v Venezueli.

Zadnji dve desetletji Zahod po Putinovem mnenju skuša stisniti Rusijo v kot. Zato v Rusiji na pripojitev Krima in sprožitev krvave vojne na vzhodu Ukrajine ne gledajo kot na dejanji ruske agresije, ampak kot na obrambna ukrepa v odziv na državni udar s podporo Zahoda proti proruskemu predsedniku Ukrajine Viktorju Janukoviču februarja 2014.

Celo nekaj liberalnih ruskih glasov, ki niso soglašali z uradno različico rusko-zahodnih odnosov, je odgovornost za trenutni položaj vsaj delno pripisalo zahodnim politikom. Liberalni ruski zgodovinar Ivan Kurilla je prepričan, da bi bil svet videti veliko bolje, če Zahod v svoji politiki do Rusije od konca hladne vojne naprej ne bi napravil toliko napak:

Če je bilo treba Rusijo obravnavati kot premaganko, ali ni bil ta pristop v nasprotju z razširjenim prepričanjem o pomenu integracije Nemčije in potem ostale Evrope v petdesetih letih 20. stoletja? In poleg tega, ali ni prav to zmagoslavje tisto, kar zdaj hrani naraščajoči revanšizem v ruski družbi in njeno podporo želji sedanjega režima po prevrednotenju in ponovitvi hladne vojne?¹¹

Upoštevati to gotovo ne pomeni soglašati z uradnimi ruskimi interpretacijami obdobja po hladni vojni, pač pa pomeni pokazati, da je zamera do Zahoda glavni občutek v današnjih ruskih vladajočih krogih in da ima ta zamera dva dokaj očitna izvora. Najprej dejstvo, da Zahod ni pripravljen igrati Putinove igre, se pravi, skleniti sporazuma s Kremljem – nekateri ga imenujejo *Jalta 2.0* –, ki bi določil vplivna območja v Vzhodni Evropi, na južnem Kavkazu in morda v Osrednji Aziji.

Drugi razlog je še preprostejši: z držanjem Rusov v stanju stalne mobilizacije proti “sovražnemu okolju” Putinov režim preusmerja pozornost od številnih notranjih problemov – nebrzdane korupcije, strahotne neenakosti, ekonomske stagnacije itd. V začetku tega leta je režim našel “legalen” način, kako podaljšati Putinovo vladavino še dlje v prihodnost z uvedbo ustavnih amandmajev, ki mu dajejo pravico kandidirati za predsednika najmanj še dvakrat po izteku sedanjega predsedniškega mandata, ki se bo končal leta 2024.

Jasno je, da *détente* z Zahodom ni v interesu Putina in njegove okolice. Zunanja politika Kremlja temelji na nenehnih manevrih iskanja kakršne koli razprtije med “našimi dragimi zahodnimi partnerji”, kot Putin rad reče s svojo lisjaško ironijo. “Plinovodna diplomacija” je v tem pogledu zelo koristna (najboljši primer je Severni tok 2), enako tudi prikrite dejavnosti, kot sta npr. podpora hekerskim skupinam, ki se vmešavajo v politične procese v drugih državah, in pošiljanje paravojaških enot v Sirijo, Libijo in podobne države.

Vrnitev k pravemu dialogu z Rusijo na uradni ravni bo verjetno spet mogoča šele po odhodu Putina in ključnih predstavnikov njegove dolge vladavine. Vendar to ne pomeni, da je dialog z rusko družbo za zdaj nemogoč. Kljub oviram med Rusijo in Zahodom pravzaprav ne zeva kulturni prepad. Sodeč po nedavnih anketah delež Rusov s pozitivnim odnosom do Evropske unije in ZDA kljub izjemnim naporom kremelske propagande

¹¹ Kurilla, I.: How the world could have been different; <https://www.ridljo/en/how-the-world-could-have-been-different/>

raste in dosega 49 in 42 odstotkov (37 in 46 odstotkov anketirancev je svoj odnos opisalo kot "slab" ali "razmeroma slab").¹²

Tako kot v dosti manj optimističnih časih pred petintridesetimi leti si Rusi še vedno ne želijo vojn in drugih katastrof in imajo še vedno radi svoje otroke. Mnogi so pripravljeni gledati na tiste na drugi strani politične ograje kot na partnerje in potencialne prijatelje. Problem je v tem, da so interesi Putinovega režima v konfliktu tudi z interesi teh Rusov. In kot smo se naučili v zadnjem stoletju, so problemi Rusije pogosto problemi vsega sveta.

Prevedla Maja Kraigher

¹² Saradzhyan, S.: Levada Polls Show Russian Public Opinion Towards West Is Thawing; <https://www.russiamatters.org/blog/levada-polls-show-russian-public-opinion-toward-west-thawing>

Pogovori s sodobniki

Foto: Andrej Petelinšek

Tomaž Toporišič z

Meto Hočevar

Toporišič: Draga Meta. Začel bom z opazko, ki se mi zdi pomembna za status prostorov igre, s katerimi se ukvarjaš tako rekoč vso svojo profesionalno kariero: Slovenski kulturni prostor se v svoji zgodovini do oblikovanja prostora v gledališču vedno vede nekoliko sramežljivo. Kulturna identiteta, ki jo je tradicija praviloma oblikovala v povezavi z živo ali zapisano besedo, kot da ne bi znala primerno presoditi pomembne vloge, ki jo ima tako na področju arhitekture, vizualnih kot tudi scenskih umetnosti oblikovanje prostora. Zato je vsakršna tematizacija prostorskih dimenzij kulture, umetnosti in civilizacije izjemno dobrodošla.

V tem kontekstu je treba razumeti tudi letošnji izid tvojih dveh monografij o prostoru in gledališču, ponatisa že leta razprodane in s strani študentske gledališke in arhitekturne ter umetnostnozgodovinske populacije izjemno intenzivno kopirane ter prepisovane knjige *Prostori igre* in tvojega najnovejšega knjižnega razmišljanja *Prostori mojega časa*, ki sta pred kratkim izšli v okviru Knjižnice MGL. Prav ti dve monografiji sta bili razlog za tale najin dialog za revijo Sodobnost, ki je po mojem mnenju izjemno dobrodošla priložnost za razmislek o mišljenju in udejanjanjih prostora v gledališču, arhitekturi in vsakdanjem življenju.

Začniva formalni del teh najin dialogov z vezljivostjo medijev, h kateri se v svojih mislih in kreativnosti vedno znova vračaš. Na prelomnost in avtentičnost razumevanja in kreacije prostora v tvojem opusu je opozoril

Foto: Jaka Ivanc

že Andrej Inkret, ki je v zapisu *Scenografija: poezija in/ali arhitektura – k razstavi Mete Hočevar* poudaril dejstvo, da so tvoji prostori igre (kot sama rada poimenuješ scenografije oziroma prostorske stroje gledališča) “že v izhodišču z vsem svojim oblikovalskim naporom daleč od le formalnega likovnega dizajniranja odrske predstave, daleč torej od tega, da bi imela bolj ali manj postransko, le tehnično funkcionalno in dekorativno vlogo nekakšne ‘kulise’. O tej scenografiji ni mogoče izreči nobene validne besede, ne da bi hkrati pomislili na izvirno – konstitutivno – bistvo gledališkega oblikovanja”. In nadaljeval, da odrski prostor oblikuješ kot sistem “na aktiven, suvereno (so)odločujoč način”. Tvoja nova knjiga ima intrigantno osebni naslov *Prostori mojega časa*. Vprašajva se, kakšen čas imaš v mislih, zgodovinski, osebni, intimni, gledališki? Kako se ti različni koncepti časa vklapljajo v to, kar bi lahko označili kot čas arhitekture, čas igre?

Hočevar: Čas je nekaj zelo izmuzljivega. Vsaj zame. Ne znam misliti časa samega po sebi, najbrž sploh ne obstaja. Vedno se pritakne nečemu, nekaj

uravnava, ali je nekaj utopljeno in definirano prav z njim in v njem. Ne glede na to, ali gre za zgodovino ali za intimno zgodbo, od povsod štrli in da vedeti, da pač je, pa če se na glavo postavim. Vedno je z nečim v odnosu, ali z zgodbo, ali z osebo, ali z drugim časom. Samo tako ga sploh opazim. Vsi smo zvezani z njima: s časom in s prostorom. Neločljiva sta. Vsaka zgodba, vsak dogodek se prilepi v svoj čas, tako kot je zalepljen v svoj prostor. Zato je beg v ustvarjalnost kot mamilo. In to je umetnost. Pa še tam ne gre brez njiju.

Vedno sem bežala iz/od svojega časa v drug, drugačen čas, naprej ali nazaj, samo ne v zdaj. V druge zgodbe, izven sebe. To najbrž vsi počnemo. Gledamo in poslušamo zgodbe.

Svet je sestavljen iz odnosov; med mano in hišo, med mano in drevesom, med mojim spominom na hišo nekdaj in hišo danes, med mano in drugim, med sliko in zvokom, med govorjenjem in molčanjem, med prostorom in časom, med prej in potem, med pogledom in dotikom. Nič ni samo po sebi in samozadostno.

V današnjem času privilegiranja, celo diktature vida – očesa in zatiranja drugih čutov pri dojemanju okolja in (zlasti vizualne) umetnosti je občutljivost postavitve posameznega dela (predstave, slike ... ali hiše, mesta) izjemno pomembna.

Toporišič: Če nadaljujeva s fenomenologijo tega izjemno dinamičnega odnosa med prostori in časi arhitekture in gledališča, bi izpostavil enega izmed zanimivih intervjujev, ki ga je s teboj za Razglede leta 1996 pripravil arhitekt Tomaž Brate. Ima povedni naslov, ki se takoj vtisne v spomin. Gre za citat tvojih misli: "Arhitektura je prostor sprave, scenografija je prostor konflikta." Govori o bistvenih lastnostih, o podobnosti in različnosti rabe prostora v arhitekturi in gledališču. Kako si danes razlagaš ta paradoks navidezne podobnosti in hkrati temeljne različnosti prostorov igre in arhitekture?

Hočevar: Arhitektura gradi prostore življenja v najširšem pomenu, scenografija gradi prostor za določeno zgodbo samo za čas njenega trajanja. To so prostori igre.

Arhitekturo in scenografijo v resnici razlikuje le dolžina uporabe, izvedbeno pa tudi različne tehnologije in možnosti. Arhitekturo mislim kot trajanje; dolgotrajna uporaba omogoča vsakršno koncentracijo in tudi spreminjanje vsebine v času. Skratka, obstaja kot življenje v svojem realnem času, ki običajno presega načrtovanega.

Arhitektura je resničnost, scenografija je videz resničnosti. Scenografija manipulira atribute realnega prostora in jih prevaja v prostor, ki ga konkretna zgodba potrebuje, v prostor igre. Zgodbi omogoča prostor in čas, ki ju ta potrebuje za svojo verjetnost. Ustvarja vzdušje, sugerira prostorske odnose, omejuje in osvobaja.

Kipar gnete glino, da bo ustvaril kip, arhitekt gnete praznino, da bo ustvaril prostor za zgodbo. Ustvari lupino, posodo tej zgodbi. (Camillo Sitte: spomenik je treba postaviti proti robu trga, ker je prostor sredine treba prepustiti ljudem.)

Zato: Arhitektura ni zid. Arhitektura sta vsaj dva zidova. Arhitektura je prostor vmes, ki ga ujameš med zidova. Gneteš "praznino", v katero umestiš zgodbo in jo zamejiš z lupino. Z zgodbo polniš in prazniš prostor igre. Zaradi zgodbe, ki v prostoru vedno na sebi lasten način "utripa", prostor igre ni nikdar prazen, lahko je izprazenjen ali pa napolnjen. Polni se in prazni.

Scenografija je v svojem bistvu arhitektura. Ohranja in razvija pa le tisto, kar za posamezni gledališki dogodek potrebuje. Tu pa se vplete dramaturgija.

Toporišič: Dotaknila si se dramaturgije. Spomnil sem se na še eno tvojo misel iz zadnje knjige, ki odpira bralcu in gledalcu nove svetove gledališča in arhitekture: "Vsak prostor ima neke dramaturške točke, neke osi, energijo, neka vrtilišča, ki so bolj zanimiva. In če postavim v tako točko, na tako mesto predmet ali lik, drugače zaživi, kot če ga postaviš nekam drugam. Prostor se pokaže kot neke vrste statična energija, neki naboj. Če v to energijsko polje vstopiš z dogodkom, s figuro ali dialogom, sprožiš to energijo in lahko jo usmerjaš." Lahko to misel osvežiš in povežeš s konkretnim primerom iz gledališke prakse?

Hočevar: Dramaturgija življenja je časovni trak, ki ima samo eno smer in te se ne da zaobrniti. Dramaturgija gledališkega ali filmskega dogodka pa se zlahka obrača in vrtinči in predvsem zgosti po volji avtorja v izpostavljen in zgoščen dogodek. Manipulira prostor in čas. Čas se zavrtinči, preskakuje in prostor igre mu mora to omogočiti. Po zasnovi je morda na videz umirjen, z vstopom igralca postane tudi bolj prepoznaven. Da prepriča gledalce o svoji trajnosti in verjetnosti, izkorišča igralca, ki je točka gledalčevega interesa in ustvarja potrebno napetost, ki jo zgodba zahteva.

Toporišič: Res je, vedno me je fascinirala enostavnost, navidezna samo-umevnost, a vseeno nekakšna drznost tvojih trditev o dinamiki odnosa

med prostorom in igralčevo figuro, ki ga označuješ s sintagmo prostori igre. Prostore gledališča in scenografije v neklasičnem pomenu vedno povezuješ z igralcem. Prepričana si, da brez igralca v bistvu ni gledališkega prostora oziroma ta še ni prostor igre. Zakaj in kako?

Hočevar: Dramaturgija zgodbe omogoča napetosti med posameznimi protagonisti. Vzpostavi se med igralcem oziroma igralci, prostorom igre, izrečeno repliko in gledalcem. Prostor igre je zavezan zgodbi in ji omogoča notranje spore in konflikte. Prostor igre omogoča, lahko celo spodbuja konflikt, prostor življenja omogoča in spodbuja mir in "spravo". Konflikt in umirjenost sta izhodišči za oblikovanje prostorov, tako igre kot življenja.

Običajno je nosilec verjetnega dramski lik, lahko pa verjetnost preskoči tudi na prostor. Odpre se vedno prisotno vprašanje, o katerem se gledalec, ki doživlja celoto kot enost, ne sprašuje. On verjame. Tu se na neki ravni spojita igralec in gledalec, ker je igralec nosilec verjetnosti in prevajalec te verjetnosti na celoto. Gledalec se poistoveti z likom, s prostorom se ne more. Prostor mu pomaga k istovetenju, vendar sploh ni pomembno, ali gledalec to opazi ali ne. On doživlja celoto in je med dogajanjem ne razčlenjuje tako kot sedajle midva.

Toporišič: Bi torej lahko rekla, da gre pri arhitekturi in gledališču za dva dopolnjujoča se koncepta, katerih presečišče omogoča raziskavo prostora in časa naših življenj in sveta nasploh?

Hočevar: Najbrž lahko. Ukvarjam se z gledališčem in oder razumem kot svojevrsten raziskovalni laboratorij življenja.

Oder je točka "nič", eksil in azil, v kateri se prepleta vse v isti zgodbi. Vstopimo vanjo, jo razpremo, se v njej naselimo in jo vsak po svoje dokončamo. Jaz, gledalka, tista, ki gleda, tista, ki posluša, tista, ki čustvuje, postajam del te zgodbe, ujamem se v pravo ravnotežje z njo, dograjujem jo. Kot soudeleženka postajam soustvarjalka dogodka, predstave, romana, pesmi, slike. Potegne me vase, s svojo lastno logiko, v svoj svet. Sem v točki nič in lebdim v njej.

Toporišič: Misel o točki nič in lebdenju v njej me napelje na neko drugo tvojo misel – praviš, da gledališki prostor ni nikoli prazen. Zakaj in kako ga potem definiramo, usmerjamo s scenografijo? V kolikšni meri se ti zdi, da mora scenograf delovati konceptualno? Kako konceptualizira prostore in čase predstave? Najprej v svoji lastni glavi, potem tudi v realnem prostoru in času predstave?

Hočevar: Čas in prostor vedno znova uravnavata zgodbo in s tem tudi mene, soudeleženko. Vsak gledalec, bralec ... je soudeleženec v zgodbi, ki jo lahko doživlja popolnoma po svoje. Včasih čisto drugače kot njegov sogledalec na sosednjem sedežu v isti vrsti dvorane in drugače, kot so predvideli ustvarjalci. Soudeleženec se na svojevrsten način polasti "tuje", ustvarjalčeve zgodbe. Na odru ne ustvarjamo iluzije dogodka ali sinteze vseh elementov predstave, dogodka ne ilustriramo, pač pa gradimo svojevrsten sistem odnosov, ki se šele v gledalčevi glavi sestavi v njegovo lastno zgodbo, sintezo, v njegovo predstavo. Predstava se zgodi v gledalcu, prav tako pesem, slika, kip, roman, film itd.

Toporišič: V *Prostorih mojega časa* zapišeš: "Prostor omejuje in osvobaja." Kako omejuje in kako osvobaja v arhitekturi, realnem bivanjskem prostoru? In kako v gledališkem performativu?

Hočevar: Vzemimo primer iz galerije: podoba in pogled. V galeriji se mi pogled ustavi na sliki. Samotno stoji sredi sobane, kljub temu da je obkrožena z drugimi. Išče moj pogled, da se ujamem v njej. Koliko časa sem ujeta v ta, tokratni pogled? Koliko časa zdržim v njem? Kdaj se odmaknem v nov pogled? Nič ne manjka in nič ni odveč. Ta podoba vsrka moj pogled in mene z njim. Take podobe delujejo kot (ne)dokončano – razprto umetniško delo, ki čaka, da vstopim vanj in ga dopolnim, dokončam. Jaz, tista, ki gleda, tista s pogledom, postajam del te podobe, ujamem se v pravo ravnotežje z njo, da je moj pogled tisti, ki dograjuje, doustvarja podobo. Tako postajam soustvarjalka slike, soustvarjalka prostora, ki me obdaja, ki me ne izrinja. Potegne me vase. Postaja svojevrsten "dom".

Pravzaprav ne govorim o podobah, govorim o pogledih. Podobe so zunaj mene, so konkretne danosti v galeriji in v življenju, pogledi so moji, so subjektivni in so vezani na čas, ki ga sama uravnavam.

Kot umetnik, katerega delo je postavljeno na ogled, je tudi vsak gledalec drugačen od drugih, s svojim pogledom, s svojo izkušnjo in s svojim spominom.

Podobe so zunaj mene, so konkretne danosti v okolju, v življenju. Pogledi so moji, so osebni, so subjektivni in so vezani na čas, ki ga sama uravnavam.

V gledališču čas uravnava zgodba. Dolžina gledanja – pogleda je določena po volji zgodbe in njenih interpretov.

Pogled je vedno oseben in ob njem se vedno odpira tudi polje čutnega, polje emocij, poseben emotiven naboj, pri katerem sodelujejo tudi drugi

čuti. (Ta emotivni naboj je tisto, kar je v današnjem svetu podob atrakcij ubito in najprej izrinjeno iz mojega pogleda.) Gledalčev pogled postane selektiven in nekaterih nasilnih posegov vanj ne sprejema. Enostavno: gleda še, vidi ne.

Živimo v času, ki ga v veliki meri oklepata pohlep in nevoščljivost. To ima posledice tudi v življenju, odraža se predvsem v njegovi formi, načinu, tudi v arhitekturi z iskanjem novega, vsaj v izrazu predvsem opaznega. Trajanje objekta postaja manj pomembno od njegove forme. Kot da smisel arhitekturnega prostora ni več predvsem vsebina, ampak tekmovalnost. Tako kot med ljudmi. In tako včasih arhitektura ni več prostor sprave, ampak grajena od ljudi prevzame attribute prostora igre in hoče ugajati.

Tistega, kar ostane in živi v spominu, čas ne povozi. Tisto, kar ostane in živi v realnosti, pa lahko čas hitro povozi. Nobena gledališka predstava ne obstane v realnosti. To je njena prednost. Zatakne se v spomin in tam ohranja svoj in moj (gledalčev) čas. Zato je lahko provokativna, impulzivna, nesramna, ubijalska in nežna.

Toporišič: Ko zatrdiš, da nobena gledališka predstava ne obstane v realnosti, ampak se zatakne v spomin in tam ohranja svoj in gledalčev čas, se znajdemo v polju konceptov. V kakšni meri se ti zdi, da mora scenograf delovati konceptualno? Kako konceptualizira prostore in čase predstave? Najprej v svoji lastni glavi, potem tudi v realnem prostoru in času predstave?

Hočevar: Vse se začne s postavljanjem koncepta. Pri načrtovanju hiše enako kot pri študiju predstave. Koncept je nekakšna gibčna hrbtenica, katere vretenca so zamisli, občutki, konkretni podatki, vzdušje, skratka vse tisto, kar je pomembno in se ob študiju določenega teksta mota po glavi.

Koncept ni stil, pač pa metoda in način razmišljanja.

Ko berem pesem, rabim črke, pisavo, ko berem arhitekturo, rabim črte, zidove. Ko se pogovarjamo o pesmi, ne omenjamo pisave, jezika; ko govorimo o hiši, govorimo o zidovih, ki so njen jezik. To je rečeno površno in približno, bolj kot provokacija za razmišljanje o arhitekturi, ki prevečkrat ostaja pri površini, pri jeziku, pri formi, pri lupini, in je njeno bistvo, zaradi česar sploh nastane, spregledano.

Toporišič: Tvoja misel je velikokrat posejana s paradoksalnimi sintagmami, ki res izvrstno delujejo kot provokacija za razmišljanje o gledališču, arhitekturi, prostoru, umetnosti, kulturi. Vzemiva eno izmed tvojih tovrstnih sintagm: "prostor je ujeta svetloba". Na kakšen način prostor ujame svetlobo in kako svetloba dinamizira prostor?

Hočevar: Oder je črna luknja. Ni svetlobe, je tema. Obodne stene prostora in strop so brez odprtin ... Prostora ne vidim. Pogled je izgubljen, dokler svetloba ne vdre v prostor in se ne ujame vanj. Prostor je ujeta svetloba. Lokacija njenega izvora je pomembna. Kje v to škatlo spustim svetlobo, kakšna je smer, jakost in karakter žarka. Svetloba dokončno oblikuje prostor igre.

Vzporedno z izbiro materialov za prostor igre razmišljam o svetlobi, o žarku, ki bo padal na izbrani material. Ali ga bo "zmehčal", kako se bo pod določeno svetlobo obnašal, kako se bo spreminjala njegova "govorica". Materiali zelo različno lovijo svetlobo in spreminjajo svoj videz.

Vsak gledališki ustvarjalec si želi realizirati predstavo v pravem ambientu, med pravimi, avtentičnimi zidovi kakega mesta. Ko opazuješ ambient, se usedeš na trg in občutiš dimenzijo in moč prostora. Čutiš njegovo materialnost in vzdušje. Ko sonce zaide in se sence daljšajo, se materialnost počasi izgublja, vzdušje ostane. Ko je tema, materialnost izgine. Ni je več. Prižgejo se luči in hiše s trgom vred postanejo kulisa. Če si res želiš uprizoriti predstavo v realnem prostoru in času, potem jo moraš podnevi, pri dnevnih luči. Tako, kot so uprizarjali pasijone.

Vendar ima noč svojo moč. Z reflektorsko svetlobo se lažje ustvari vzdušje, ki ga dogodek zahteva. Tako postaneta interpret in njegov prostor enaka: nobeden od njiju ni pristen, na istem sta.

Zato je na odru, v tej črni škatli, treba ustvariti atmosfero realnega prostora, in ne njegov natančen posnetek.

Premik predstave v interierski ambient je drugačen. Atmosfera neke notranjosti, ki ima ali je imela drugačno funkcijo, ne gledališko, pa ponuja posamezni zgodbi druge prednosti. Če na odru ustvariš prostor, se moraš v ambientu podrediti karakterju in dispoziciji, kot jo ta prostor narekuje in zaradi česar je izbran. Če ga hočeš spreminjati, mu nehote odvzameš karakter, zaradi katerega si ga izbral, in je bolje, da ostaneš lepo na odru. Tudi gledalec se mora podrediti. Postaja skoraj enakovreden ustvarjalcu. Ustvari se neka zanimiva "enakost" in tema, ki jo vzpostavlja tekst, hitreje postane tudi gledalčeva. Pravilno izbran in uporabljen prostor posvoji čas in dogodek. Postaneta eno. Prenos tako zasnovane predstave v drug ambient ali na klasični oder je nesmiseln. Predstava ob istem tekstu in enaki interpretaciji postane popolnoma drugačna. Ja, prostor je pomemben, pa naj gre za izbor ali za kreacijo.

Toporišič: In če razmišlja naprej. Gledališki prostor vidiš tudi kot medsebojno delovanje izvajalcev na odru in gledalcev v avditoriju. Kakšna je vloga oblikovalca prostora v tem primeru? Na kakšen način si želiš generirati prostore igralčevega in gledalčevega časa?

Hočevar: "Kje in kdaj" je vprašanje v življenju in na odru. Ko ustvarjam prostor, ga mislim v njegovem trajanju, da lahko zaživi v izseku časa, ki ga določa zgodba.

Lahko govorim o terorju prostora in časa. Ker se skozi prostor izraža tudi čas. Tak prostor, če mu zaupaš, pri ustvarjanju ponuja ogromno svobode. Vsak prostor ponuja tudi omejitve, ki jih ne razumemo kot teror, ampak kot samoumevnost. Znotraj teh samoumevnosti, ko jih posvojimo in obvladamo, se odpre polje svobode. To je zanimiv (gledališki – mizanscenski) paradoks. Ko je prostor premišljeno omejen (na bistveno), se pri uporabi tega prostora osvobodimo. Prostor omejuje in osvobaja.

Vsaka predstava pušča sledi za seboj, tako v gledalcu, v njegovem spominu, kot tudi v prostoru, ki ga je uporabila. Zato je klasični oder običajno črna luknja, kjer se sledi gledališkega dogodka manj očitno nalagajo, zbrisejo se pa ne. V vsakem prostoru ostajajo sledi preteklega, ostaja neki spomin.

Tudi v arhitekturi je tako. Več zgodb je prostor doživel, več spomina se je naložilo na njegovih zidovih. "Ostarele" hiše so polne naslag spominov, med njimi začutimo, da tudi čas drugače teče.

Kot da sta si hiša in človek izmenjala misli in ugotovila, da sta eno.

Toporišič: Gledališče, podobno kot ameriška teoretičarka gledališča podob Bonnie Marranca, razumeš kot specifično medsebojno delovanje prostora in časa, teksta in publike. Zdi se mi, da dramaturgijo prostora diagnosticiraš v svojih razmišljanjih in spraviš v umetniško gibanje lastnih predstav na poseben način. V izjemno poetični igri *Voranc* Dane Zajc v Murovčanovem monologu zapiše stavke, ki se berejo izrazito prostorsko, skorajda arhitekturno: "Hiše govorijo ljudi, ki prebivajo pod njihovo streho. Posebno govorijo veselje. V oknih ga vidiš. In veš, da sta se mlada ljubila celo noč, in čutiš, kako je hiša napolnjena z njunima telesoma, ki sta prežarčila zidove. Ampak ga je bolj malo, veselja, pod temi strehami." Sama zapišeš: "Ta Murovčanov monolog o arhitekturi se mi je usedel v srce in možgane in me zasvojil. Zdi se mi temeljen in pomemben za vsakogar, ki se ukvarja s prostorom." Zakaj?

Hočevar: Murovčan pravi, da hiše govorijo ljudi, ki prebivajo pod njihovo streho ... Tu pesnik konkretno poveže prostor in človeka v enost. To, da zapiše da "hiše govorijo ljudi" in ne da ljudje govorijo o hišah, je pesniška resnica, razpotegnjena čez vse umetnosti. Pesnik prostore odpira z besedami, ki so zgrajene iz črk, arhitekt jih ujame med zidove, ki so zgrajeni iz črt.

Toporišič: In za konec še vprašanje o poeziji prostorov in prostorih poezije: Svoje prostore igre zelo rada preverjaš, ustvarjaš in spravljaš v gledališki kronotopos v dialogu s slovensko dramatiko, velikokrat prav tisto, ki se (kot bi rekel Heiner Müller) upira uprizarjanju, namreč poetično dramo. Zakaj se ti zdi tako inspirativna?

Hočevar: Poetični dramski teksti odpirajo več prostora in več fantazije ustvarjalcem.

Poetični tekst ali pesem je sugerirana misel, je metafora, sprašuje; klasični dramski tekst je sporočilo, je dejstvo, odgovarja.

Ali, če povem nekoliko drugače: Prostor in pesem – poetični teksti – odprtost pesmi.

Toporišič: Hvala tudi za ta prostorsko-pesniški haiku.

**Sodobna
slovenska
poezija**

Tina Kozin

Pospravljene
besede

*

reka:

povsem zajezila me je

*

tvoje staro telo

je

prekrhko, da bi ga ovila z jezikom

tvoje roke preveč
tresoč, da

bi segle v besede in
tam obstale drugače

kot na fotografijah: zabrisane
lise, ki se ne zmorejo okleniti

druge roke

le mehčajo
ostre robove svetlobe na gubah
odeje

*

počasi odteka

voda išče reže
v desetletjih roževine, ki
je zamašila odtoke : njega

zdaj umiva
le še navlažena rokavica
roka, ki je ne
primika on, in on
vodo odpre, ko si želi
glasbe

strmi, in prostor
se v njegovih očeh lomi

in vrača se, takrat
se mu peresasto telo raz-
raste
v štiri kovinske noge

ob oknu ne stoji, oprijema se
ga kot prah, in

rahlo pri-
kimava, skoraj nam
v pozdrav

nihče

ne vstopi:
zunaj tako diši, da

se njegovih vrat
ne da odpreti

*

jezero, spet
jo je razlilo : pa nikogar

da bi jo obhodil, kaj
šele potonil vanjo, trajen
kot plastika, na dnu
obračal kamne

jezero
ne bo več presahnila : vsa

gosta, negibna, svetloba

se od nje odbija – siva
čaplja, ki na bregu čaka

plen, ne loči sebe in svojega
odseva

*

ovita v zmuzljive, hipne pene

: brutalna moč

ves čas
premika meje

obale

*

on ni več ribnik,
nad katerega bi se sklonila in
v njem opazovala

svoj odsev, pokošena,
mehka trava je, po kateri beži
med telesi, ki jih ni

moč prepoznati, kaj
šele poimenovati, komaj
še pri sebi – ne

več ženska (ali moški)
niti spet otrok, prej

Ataka(ma) izgub in izgubljenega
duha

: koga ljubiš, ko
ob tebi diha
in hodi
telo, pa ni več nikogar, ki
bi vedel, da je

to njegovo
telo?

*

potem : po-

zabila je njegovo ime – vanj

pa je pospravila
vse

besede

**Sodobna
slovenska
poezija**

Aleš Jelenko

**Lebdenje
v prostoru**

Nikotin

Nikoli nisem kadil,
zdaj bi si pa z užitkom eno prižgal.
Marlboro, nobene druge.
Spomnim se namreč,
da je na zadnjem krilcu
Schumacherjevega ferrarija pisalo
Marlboro. Na veliko. Kar lahko pomeni le,
da je to moja usoda. Kot pisanje pesmi.
Le da pesnikov v resnici nikoli nisem razumel.
Kadilce pač. Moja mama je bila kadilka,
a je na žalost kadila napačne cigarete,
zato ji nikoli nisem priznaval veličine.
"Welcome to the jungle!"
Neki norec se je pred časom zaletel
v moj avto in ga uničil.
Mene ni, zato sem si kmalu kupil
novega, rabljenega, novega rabljenega.
Tokrat je bil pravi čas za kajenje,

pravi tajming za te reči,
ki so povsem banalne,
a tudi povsem prizemljene.
Ljudje moramo biti prizemljeni.
Moramo čutiti tla pod nogami.
Šele ko nas kdo spodnese,
se tega začnemo zavedati,
a takrat je velikokrat že prepozno.
Za kajenje nikoli ni prepozno.
Neki znanstvenik je glasno zavpil:
"O, mein Gott," ko je dojel,
da lahko cigaretni dim nokavtira
koronavirus. Pa tudi pljuča,
tako nasploh.
A to danes ni pomembno,
danes je 30. april
in omejitev gibanja na občine
ne velja več.
Pravi trenutek,
da si eno prižgem.
Da si *prvo*
prižgem.

Praksa le redkokdaj vzdrži teorijo

Tudi Hitler je imel mamo
in njegova mama
mamo.
Svet ni ravna ploskev,
je zrela pomaranča,
čeprav simpatizerji *flat earth society*
mislijo drugače.
Brez *mislijo*. Zgolj *drugače*.
Včasih je treba najti rešitev
tudi tam, kjer je ni.
Kdo bi si, recimo, mislil,
da *Tisto* v knjigi Stephena Kinga
lahko prefukamo le,
če prej prefukamo sami sebe.
So trenutki, ko se je enostavno
treba vzeti v roke,
če želiš (pre)živeti.
Ah, saj vem: najlažje je govoriti,
v praksi gre to dosti težje.
V praksi te iz ravnotežja vrže
že ena dobra rit,
ki se pred tabo pozibava
malo v levo, nato pa
še malce v desno.
Seksizem je problem, mačizem tudi,
ja, tudi to vem,
ampak kaj točno ostane,
če ju izvlečemo
iz tega sveta?
Nič? Prazen lonec?
Zaprta knjiga?
Kdo bi vedel,
jaz ne.

Je ali ni?

Izberi: roža ali podgana?
Vseeno, obe slej ko prej crkneta.
Stvari niso tako zelo metaforične,
kot si radi domišljamo.
Je ali ni. Živi ali umre.
Ubija ali rojeva. Spi ali bedi.
Ničesar drugega ni. Ničesar
vmes. Preveliko domišljijo imamo,
to je dejstvo. Einstein je zapisal, da je
domišljija pomembnejša od znanja,
in zato najbrž tudi blazno pomembna.
Meni pa se vseeno zdi,
da je pretiraval. Einstein je vedno
rad pretiraval. In čeprav ga ni več,
na neki način pretirava še danes.
Z vsemi znanstveniki je tako.
In filozofi. In pesniki.
Pesniki sploh! Oni
se kar nočejo in nočejo posloviti.
Že tisočkrat so napisali pesem
o ljubezni, pa kljub temu
pišejo o ljubezni še dandanes.
Le kdo bi jih razumel?
Jaz ne.
Jaz nisem pesnik.
Jaz samo sestavljam kolaž
iz črk, besed
in vsega tega sranja.
In zdaj bistveno vprašanje
(bistvena vprašanja
vedno pridejo na koncu):
Je to pesem?
Je ali ni?

Temeljna dognanja

Hipnoza

(Ženska) rit.

Prekinitev

(Moška) rit.

Ugotovitev

Rit.

Brzi vlak

Včasih moraš biti
enostavno dovolj hiter.
Res hiter. Kot Usain Bolt.
Življenje je namreč kot brzi vlak
in ti ga moraš ujeti,
da ti ne uide.
Ni dovolj le trimčkati za vagonom,
za njim moraš teči
kot prasica.
Pa še takrat
je lahko prepozno.
Pravzaprav
je vedno prepozno.
Bodimo iskreni:
vedno ga najebemo
in se na koncu stegnemo.
To je to. Brez olepšav.
V nekem trenutku smo,
potem pa nas več ni.
Crknemo. Zgnijemo.
In le malo ljudi
nas nato pogreša,
pa še tisti se kmalu znajdejo
z nami na drugi strani.
Čas je relativen.
Mi tudi.
Včasih moraš biti
enostavno dovolj hiter,
ko pa spoznaš,
da niti to ni dovolj,
začneš pisati.

Preteklost

Pogrešam dvajseta.
Tiste umazane nogometne čevlje.
Marcela, Mateja, Tedija,
Tomića, Skubica, Žela
in vso ostalo mularijo,
ki to zdaj več ni.
Amadeja in njegovo razbito arkado
ter otečeno oko.
Pogrešam srednješolske ritke
v oprijetih kavbojkah.
Majhne joškice, ki kukajo
skozi prekratke črne majčke
z napisom *blink-182* na hrbtni strani.
Preteklost. Ja,
jebeno preteklost pogrešam.
Vse, česar več ni,
in tisto, kar še bo,
ker se bo tudi tisto
kmalu znašlo v preteklosti.
Vselej pogrešam,
nikoli ne živim.
Včeraj je.
Danes ni.
Jutri šele bo.
Capisci?
Samomor se ne zgodi,
ko stojiš na lojtri
in poskušaš narediti voz,el,
pač pa takrat,
ko padeš,
ko zareže.
Takrat
se zgodi preteklost.

Baphomet

Charles Manson se ni le zgodil.
Nastajal je. Dolgo.
Potem se je zgolj še razpočil.
Ritualni manifest
pogosto presega naše dožemanje.
Aleister Crowley bi se strinjal,
če bi še živel. Če. Preveč je teh *čejev*.
Če bi bil spet mlad,
če bi imel ženo
in bejbiko za fukanje,
če bi bil bogat,
če bi se še enkrat rodil ...
In tako trčimo ob usodo.
Je ali je ni? Pa saj,
je sploh pomembno?
Premajhni smo,
da bi vplivali na veselje.
In preneumni,
da bi ga razumeli.
Zato imamo sekte,
skrivne družbe in vse ostale
underground bratovščine.
Ljudje se že od nekdaj želimo
poistovetiti z večnim,
ga zaslutiti,
če ga že začutiti ni mogoče.
Iščemo odgovore,
čeprav vprašanj ne poznamo.
Zato religije.
Zato vera.
Zato Bog. Satan.
Baphomet. Zgoraj in spodaj.
Menstrualna kri
ima enak vonj kot tista,
ki priteče iz žile.

**Sodobna
slovenska
proza**

Matjaž Virjent

Življenje slovenskega boljševika v štirih slikah

“... in sam si plačilo za vse.”
Dane Zajc

Na začetku krivoverske poti očetove družine stoji dobrodušni in z nekoliko švejkovskimi potezami narisani lik njegovega deda, mojega pradedca, Maksa, ki se je kot Leninov vojak boril v oktobrski revoluciji.

Kako se je ta miroljubni in bolj kot ne zapečkarski človek znašel sredi vrtinca revolucionarnega nasilja ter s tem postal nekakšna aluzija na proces metastaziranja rdeče-belega klanja s področja največje države sveta v domači, na sončni strani Alp ležeči mikrokozmos, ni povsem znano. Po prvi verziji je, zanesen od ideje panslovanstva, k Rusom prebegnil izpod nemškega škornja avstrijske armade; po drugi se je – hribovec, kakršni so bili – preprosto izgubil med neskončnimi horizontalami vzhodnoevropskih step in se nato znašel obkrožen z bradatimi in z nabojnicami ovesenimi ruskimi “bratrance” – kozaki.

Hja, kdo bi vedel? Druga možnost se sicer zdi nekoliko verjetnejša, a kdo bi sredi kaosa izmenjujočih se ofenziv zdaj avstro-ogrske vojske, zdaj ruskega generala Brusilova poznal resnico? Nihče; morda megla, ki se je tistega jutra, ko je za vedno zapustil vrste Sedemnajstega pešpolka, spustila na širni galicijski polji: “Infanterist Maks V.! Infanterist Maks V.?”

Nič; tišina in odsotnost avstrijskega infanterista Maksa V. se razlega širom dežele, ujete med reki Dneper in Dnester, katere divjo zgodovino je tako slikovito upodobil poljski nobelovec Henryk Sienkiewicz.

Nadaljevanje pradedove z nejasnostmi pretkane ruske odisejade vidim manj kot sklenjen scenosled, podoben filmu, in bolj kot fragmente, kot okruške vsekakor prelomnih časov, iztrgane tako reki pozabe kot megli družinske mitologije in nanesene na rdeči pejzaž oktobrske revolucije.

*

Tako ga, na primer, vidim, kako spomladi 1917 kot vojni ujetnik dela na podeželskem posestvu doktorja Rotha. Kako mu nekega soparnega popoldneva, rahlo opitemu in zazrtemu proti zahodni črti obzorja, rezilo slamoreznice odreže kazalec leve roke. Vidim, kako nekaj dni pozneje, okrevajoč na divanu poselske sobe, skozi odprta vrata v ogledalu opazuje odsev doktorjeve žene Barbare: nekdanjo primabalerino Kijevskega narodnega baleta, poznano pod umetniškim imenom Margita Ivanovna, gleda popolnoma golo. Vidi, kako se njeno vitko in mišičasto telo naenkrat izvije iz beline rjuh kakor ledena gora iz plašča megle in takoj nato pade v zlati prš zgodnjega dopoldneva, da se zdi, kot bi jo objela velikanska sončnica, premagana od navala pohote.

“Moj bog, kakšna lepota ...” izdavi Maks po slovensko. Ona ga sliši in mu, preden zapre vrata, pošlje nasmeh, poln bolečega hrepenenja: temačen ekstrakt samouničevalnega vsakdana, namešanega iz provincialne osamljenosti, francoske poezije in morfija.

(Ali sta tistikrat drug pri drugem opazila odblesk svoje lastne umetniške duše in se prepustila silam ljubezni, lahko le ugibamo, zagotovo pa je Maks Barbarino prekrasno telo zadnjič videl prebodeno z bajonetom pijanega petljurovca, gospoda doktorja pa visečega z veje bližnjega drevesa – bila sta Juda in to se je v tistih (in še marsikaterih drugih) časih plačalo z življenjem.)

*

Naslednja tipično zabrisana slika nam pradedu Maksa prikaže tako rekoč “na odru sveta igrati vlogo življenja”.

In res lahko z zdravo mero idealiziranja ter vsled pripovedovalskemu zanosu zapišemo, da se njegova rahlo sključena in v preveliko uniformo Rdeče armade oblečena podoba prav na tem mestu zgodbe kot kip samega

Apolona izlušči iz črnine dionizičnega kaosa. Tudi slika tokrat (izjemoma!) oživi in film steče.

Zima 1918: Pred nami se razprostre neskončna vzhodnoukrajinska planjava. Prek neba, obarvanega z oranžno rdečkastimi odtenki, se počasi pomikajo razpotegnjeni oblaki; krošnje slab kilometer oddaljenih brez gorijo v svetlobi popoldanskega sonca; črte kolovozov prekriva nekaj centimetrov svežega snega; prevladuje tišina. Pastoralnost uvodnega kadra kazijo le nekolikanj abstraktne šrafure boljševiških okopov, prečno seka-joče prvi plan slike.

Medtem pa, ko naš pogled drsi prek zavajajočih podob zimskega spanja, skozi zrak že leti 120-milimetrska granata, izstreljena iz brezovega gozdička, ki v naslednjem trenutku (BrUUUM) zamolklo eksplodira sredi jarkov in s pljuskom razžarjenih delcev utrdbe na odseku dobrih stotih metrov vse, skupaj z branilci, spremeni v groteskno mešanico zemlje, lesnih iveri, snega in raztrganih človeških teles.

Zaslišimo povelja, posamični streli se zlijejo z mešanico regljanja strojnic in detonacij granat, še nekaj minut prej opustele poljane pa s silovito-stjo hudournika preplavljajo belogardistične stotnije generala Denikina: "HURAAAAAAAAA!!!"

Rdečegardista Maksa vidimo, kako stoječ ob prsobranu s puško Mosin nagant strelja nekoliko previsoko. Zavedajoč se, da je na drugi strani cevi prav tako človek, kroglice pošilja nekam proti izvoru pridušene, skoraj psihedelično obarvane svetlobe zimskega popoldneva. Utopično početje prekine hlad cevi, pritisnjen k njegovemu tilniku: "Streljaj tako, kot je treba, če ne, te ubijem!" zasliši za seboj. Maksu se čas v trenutku ustavi, občutek ima, kot bi se njegovega srca dotaknil prst iz ledu in kot bi celo njegovo notranjost preplavilo nekaj nepopisno težkega. In ko se previdno obrne, pred seboj zagleda visokega lepotca tridesetih let: njegove temno rjave oči se izza priprtih vek grozeče bliskajo, njegova hitrostrelne mavzerice oklepajoča se desnica je povita z okrvavljenim povojem.

Niti na ramenih niti na prsih črnega komisarjevega plašča Maks ne opazi oficirskih oznak, a za prestrašenega vojaka ni nobenega dvoma: pred njim stoji eden izmed botrov rdečkaste revolucije, eden tistih, ki so si živce jeklenili v preiskovalnih zaporih Ochrane, telesa pa na ledenih sibirskih prostranstvih, in ki zdaj – sledeč geslu *Zmaga ali smrt!* – neusmiljeno obračunavajo tako z razrednimi sovražniki kot s šibkimi člani znotraj verige delavcev in kmetov.

"No, dajmo, tovariš: streljaj tako, kot je treba," skrivnostnež z glasom Mefista ponovi ukaz in napne revolver.

Pretresen zaradi brezizhodnosti položaja Maks začne drhteti. Hoteč prikriti tresenje rok tako močno stisne naganko, da začuti razbijanje srca v ostanku prsta na levi roki. Nato repetira orožje, se ob zvoku zaklepa (v mislih) pokriža in prvič, odkar je oblekel uniformo, ustrelil tako, kot je treba – v živo meso: BUM!

(Praded ni bil klasično izobražen človek, kolikor vem, je bil neke vrste samouk. Toda tisti trenutek, ko je krogla zapustila ustje njegove puške, je intuitivno začutil bistvo, takrat še rosno mlade, teorije o relativnosti prostora in časa: nauk, za katerega ni še nikoli slišal, se je tako rekoč zaril vanj, enako, kot se bo krogla zdaj zdaj zarila v neki organizem, sestavljen iz nepreštevnosti anatomskih elementov, življenjskih sokov, misli, čustev, hotenj, in ga enkrat za vselej odpihnila iz danega mu prostora in časa. In vselej, kadar bo v prihodnje premišljeval o tem trenutku, bo presenečen nad neznosno dolžino sekunde, ki je bila potrebna, da je krogla švignila skozi kovinski tunel cevi, zapustila ustje orožja in po tem, ko je prečila dobrih šestdeset metrov, zamolklo in pridušeno udarila ob telo: brez dvoma usoden udarec nečesa trdega – mehanskega ob nekaj mehkega – organskega.)

“Idiot, konja si zadel!” zavpije oficir in mu z revolverjem zbije kučmo z glave, nato pa se nenadoma umiri in mu jo, še belo od snega, nerodno posadi nazaj na teme. Napadi denikincev so medtem ponehali. Med nevidnimi mejami širnega prostora spet zavlada tišina, zamolklost spuščajočega se večera le še tu in tam razpara bodisi osamel strel bodisi oster krik.

Zunaj, na polju med ponosno padlimi oficirji, med pokošeni golobradimi kadeti, med trupli korajžnih donskih kozakov in nič manj okrutnih Čerkezov, med odvrženimi puškami, zlomljenimi prapori, med krvavimi nabojniki in preluknjanimi telečnjaki, med, skratka, vsem, kar je znanost človeške samodestrukcije tistega zimskega dne na neimenovanem ukrajinskem polju požela – pogledajte! – dobrih petdeset metrov pred prvimi obrambnimi linijami rdečih leži temno telo umirajočega tatarskega žrebca. Ubogo ničesar krivo žival vidimo, kako še vedno hlasta za zrakom, kako mišice še trzajo, kako življenje še polje pod črnim žametom kože, medtem ko sončeva krogla medli nad prizorom, zdaj bleda kot prerokba ognja, ki ji nihče ne verjame.

(Zgodbo o konju nam je – spominjam se – praded nekega jesenskega večera sam pripovedoval pod krošnjo temačnega kostanja. “Počutil sem se kot morilec,” je zaključil s tresočim glasom.

To, da je v demonskem oficirju prepoznal slovitega revolucionarja židovske krvi, carski policiji poznanega pod imeni Jakov Mavzer, Bezrabortni,

Viktor Tverdohlebov ..., čigar neverjetno epopejo je sredi sedemdesetih let popisal "brez dvoma največji poet dežele delavcev in kmetov", pa je dodal nekoliko pozneje, po krajšem premolku, in spominjam se, da je njegovo ime (Boris Davidovič Novski) na ozadju pokljanja pečenega kostanja in šelestenja padajočega listja zazvenelo nekako razsvetljujoče – človek bi rekel, kakor nekakšna psihoanalitična diagnoza krvoločnosti človeškega tropa.)

*

Na ozadju naše tretje slike se poleg samotne kmetije, obdane z mešanico modro zelenih gozdov in pridiha pozabljenosti, izrišejo še dva tisoč metrov visoki skladi Kamniških Alp, ki novonastalo Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev ločujejo od predvojnih gospodarjev – Avstrijcev. Koledar kaže leto 1921.

V bradatem in neverjetno shujšanem popotniku, ki sredi nepopisno turobnega februarskega dopoldneva potrka na vrata hribovske kmetije, verjetno nihče ni spoznal enega svojih – Maksa, ko pa nenavadni prišlek med solzami spregovori in ko izpod plašča privleče magični predmet – balalajko – dvomov ni bilo več: izgubljeni sin se je po petih letih blodenja skozi dantejevske labirinte, osvetljene z ognji uničenja in preresetane z mitralješkimi rafali, naposled vrnil domov.

Demobilizirani rdečearmejec bo že nekaj dni pozneje prevzel domače posestvo in naslednjih dvajset let mu bo življenjski ritem, bolj kot ne, določal metronom menjavanja letnih časov in kmečkih opravil – umetniški duši, kakršen je – pa tudi slikanje akvarelov in pisanje pesmi: *Živimo ..., sejemo ..., žanjemo skozi leta na tem pozabljenem in z zloveščim imenom zaznamovanem hribu. In že od nekdaj je vse tako, kot naj bi bilo, torej v duhu miru, reda in dela.* Tako piše neke februarske, z mesečino preplavljene noči leta 1933 precej poudarjeno preprosto. Nato za trenutek zastane, si prižge cigareto in (najverjetneje prevzet od kristalnega leska zasneženih poljan) vizionarsko kot kakšen William Blake nadaljuje: *Toda tako je samo na prvi pogled. Ko pa ostrina pogleda predre zavajajočo kopreno navideznosti in v ljudeh ne vidi samo lutk, plešočih na odru milijonkrat poustvarjenega nesmisla, marveč v njih, združena s treznim razmislekom, prepozna tako kreativna in s pridihom nebeškega obarvana bitja kot z uničevalno norostjo prežete demone, potem ne moremo preslišati vedno glasnejših bobnov naslednje vojne in potem z večjo mero ljubezni gledamo svoje sinove, očete, brate ..., kajti morda jih pravkar gledamo zadnjič.*

(In res: dobrih dvajset let po koncu prve izbruhne še mnogo grozljivejša druga svetovna vojna. Tehnološki in industrijski razvoj je napredoval,

z njim pa znanost človeške samodestrukcije: tanki, leteče trdnjave, zažigalne bombe, bojni strupi, podmornice ... Nekje s plinom ubijejo več milijonov žensk in otrok, druge odvržejo atomsko bombo, razumniki so bodisi tiho bodisi zaprti v norišnicah in apokalipsa se zdi neizbežna – dobesedno pred vrati stoji, trka in čaka, da ji odpremo. No, Veliki kreator si zadnji trenutek premisli in svoji najljubši stvaritvi nakloni še eno – po vsej verjetnosti zadnjo – priložnost. Po peklenski, skoraj šest let trajajoči noči se vihar uničenja naposled poleže in na horizontu zgodovine se preživelim izriše svetloba pomladi 1945.)

Pradeda Maksa po koncu velike morije najdemo na vaškem pokopališču, stoječega pred družinskim grobom. Zdaj povsem osivelemu in močno sključenemu možakarju iz sivine nagrobnika v oči bijeta predvsem dve sveži imeni. Najprej se sredi spodnje tretjine mrtvaškega nagrobnika med otročjim šopkom travniških rož in rumenkastim stožcem ugasle sveče z dvanajstimi črkami izrisuje ime in priimek njegovega najmlajšega sina Jakoba – partizanskega kurirja, ki so ga spomladi 1942 sredi dolenskih gričev ujeli, mučili in ubili – tokrat slovenski – belogardisti; takoj pod njim, na samem dnu nagrobnika, pa (kakor po kazni) leži ime Maksovega mlajšega brata Matjaža, faliranega študenta bogoslovja, ki si je tik pred koncem kot komandant čete Titovih partizanov sodil sam.

(Težko je današnjemu človeku skozi prizmo privida varnosti pogledati v opustošenje tistega leta; si na pejsaž razrušene Evrope nanizati vsa zbombardirana mesta, vsa koncentracijska taborišča, vsa množična grobišča, vse požgane vasi, nadalje prek požgane zemlje potegniti neskončne kolone beguncev, ujetnikov, sirot ... Še težje se zdi živeti tako v maščevalni bes zmagovalcev kot v strah poražencev, si predstavljati obup nekdanj srečnih, zdaj od udarcev usode zlomljenih ljudi ... Težko ..., če ne nemogoče.)

Tudi Maksu tistega zgodnjepojunskega dopoldneva leta 1945 ni bilo lahko. Brez nepotrebne patetike lahko rečemo, da pravkar "skušan od Boga kot kakšen podalpski Job" stoji na najtežji točki svojega, z zgodovinskimi prelomnicami zaznamovanega življenja. Vidimo, da drhti. Po licih mu kakor pesek prek vboklih stekel peščene ure drsijo solze. In če bi lahko pogledali v njegovo od udarcev usode raztreščeno notranjost, bi se pred nami razprostrl grozljiv prizor: Ubogega nesrečneža muči občutek padanja skozi sobane nekakšnega vertikalno razpotegnjenega podzemlja, primerljivega s peklenskim triptihom Hieronimusa Boscha. In ko – hoteč odgnati morasti privid – zamiži, vidi, kako skupaj z njim padajo cele generacije mladih, zdravih, razmišljujočih ljudi: točno takšnih, kakršen je bil Matjaž ..., točno

takšnih, kakršen bi postal Jakob. Naposled ne zdrži več: "Zakaj, moj Bog, zakaj?" izdavi in zlomljen od vsega hudega pade na kolena.

(Da so ga nekaj ur pozneje našli na pokopališču v stanju nekakšne zamaknjene neprištevnosti, med katero so se iz povodnji nesmiselnega blebetanja kakor iz temačnega močvirja izdvajale rusko zveneče besede (konj ... Varjuška ... palec ... napadenje ...), bolj težko verjamem, pa vendarle se je moralo tistikrat znotraj njegove razrvane duše nekaj porušiti kot hiša iz kart, kajti že nekaj dni pozneje je kmetijo predal edinemu preživelemu sinu – mojemu dedu Francu –, sam pa se je po vzoru ruskih menihov preselil pod krov gozdarske koč, ležeče nekaj kilometrov v gozdu.)

*

In tako ga na zadnji od štirih slik vidimo, kako si samotne dneve krajša z nabiranjem gozdnih sadežev in sekanjem drv, še samotnejše noči pa s prebiranjem ruskih klasikov in *Biblije*. Včasih ga pot zanese v vaško gostilno, drugič njegovo asketsko postavo opazijo med policami mestne knjižnice. Ob dnevih polne lune zna med starimi debli dreves sprehajalce presenetiti zvok nenavadnega inštrumenta. "Eh, stari čudak Maks spet krade Bogu čas in sredi belega dne, sedeč pred koč, igra na tisto svojo balalajko," znajo v skladu s svojim dojemanjem dobrega in zla razsoditi lokalni svetohlinci. (Da ima ob tem najgloblja čustva tako rekoč prikovana na tragično podobo lepe doktorjeve žene Barbare, tem samoooklicanim varuhom morale – hvala Bogu – do konca ostane skrito.)

K maši ne hodi. Prav tako vztrajno zavrača rdečo knjižico z zvezdo, srpom in kladivom. Govori malo, spoznavajoč, da gre večinoma za splet manipulacij in povzdigovanja lastne (ne)pomembnosti, še najraje nič. Do konca ostane zvest edinole poeziji. Tukaj imam njegovo zadnjo pesem. Svet poezije poznavajoči bralec bo, po jedrnatosti oblike, po tematiziranju tako imenovane praelementarnosti najverjetneje ocenil, da gre za nekakšen haiku:

*Morje tišine pred nami leži,
besenje za nami zamira, skozi pore pronica nam mir,
drobijo se v prah nam telesa,
kjer ČAS je le mrtva beseda.*

*

Praded Maks je umrl nekega oktobrskega jutra leta 1980, star 97 let.

In če gre verjeti nekaterim, k mističnemu nagnjenim sovaščanom, stastikrat, ko je ded Franc, prigan od temne slutnje, odprl vrata gozdnega bivališča, iz notranjosti odletela dva ptiča – črn krokar in bel golob. Nekateri pa gredo s svojim mračnjaštvom še dlje in trdijo, da je bil stari mož takrat še živ in da so bile zadnje besede tega vedno nekoliko odljudnega človeka: “Hvala, fanta, da sta po vseh teh letih končno prišla pome.”

**Sodobna
slovenska
proza**

Helena Šuklje

Led

Ozrla se je v nizko zimsko nebo med napuščem in visokim balkonom Narodnega gledališča. Tanka ost svetlobe je blisnila skozi kapljo, ki je zanihala na konici ledene sveče. Oplazil jo je snop žarometa, in preden je pomislila, da bi se umaknila pred snežno gmoto, je iz šuma glasov kot v upočasnjem snu, skozi katerega spolzi gladek trak spomina, izluščila zvok avtomobila, ki je zavil skozi vhod na nasprotni strani ulice. Leo, to je bil Leo, zapeljal je na notranje dvorišče skozi vrata, ki so bila komaj dovolj široka za današnja vozila, sezidali so jih v nekem drugem času, ko so ob hiše še postavljali izklesane vogelnike, da kolesa kočij in vpreg ne bi poškodovala portala. Zazdelo se ji je, da je videla senco postave, ki je vzela violinski kovček z zadnjega sedeža, dragoceni inštrument, ki ga je bilo treba takoj in najprej zaščititi pred vlago in pred mrazom. Stopila je nekoliko na desno, pogled ji je zdrsnil čez okna prvega nadstropja in višje, v drugo ... tretje okno z vogalnega ... Počakala je, štela korake, ki jih ni videla, a jih je dobro poznala ... naravnost skozi vežo, ena, dve in tri stopnice, potem na levo, zlizan lesen pod meščanskih hiš, nekoliko prašen duh širokega stopnišča, kredast okus apnenega ometa ... zadnja vrata zgoraj. Prižgala se je luč, okno je bilo osvetljeno le na pol, svetloba je prihajala iz notranjosti stanovanja, s hodnika ali pa iz kuhinjskega dela, nemara si je najprej pristavil vodo za čaj, da se ogreje po dolgi poti, če je prihajal s poti. Morda tistega, ki naj bi ga čakal in pričakal, še ni bilo ali pa ni bil preveč skrben,

sama bi ga gotovo pogrela; plašč, ki bi ga odložil skupaj z lupino hladnega zraka, in sredico, ki bi se izvila iz popotnega ovoja. Tukaj sem. Iskala je obris v visoki lini, tisto stanovanje ni imelo zaves, a tudi tako, skozi mrak in januarsko meglo, še posebej pa zaradi rahle kratkovidnosti, ki se ji ni hotela uklanjati z očali, ni mogla uzreti ničesar določenega. Debel moški z naftalinskim vonjem preležane obleke, najprej jo je oplazil vonj, se je z ramo zadel obnjo, in ne da bi vsaj z zasukom glave nakazal opravičilo, rinil naprej za zajetno žensko. Bil ji je znan, z videzom vratarja, inkasanta, malega aparatčika ... lahko bi bil oče katerega od njenih dijakov, malo je bil podoben Marcelu. Dvokrilna vrata gledališča z oluščenim opleskom so bila odprta le na pol, tako da so še povečevala gnečo in oteževala pritok ljudi. Med nihanjem vrat so tečaji škripali, in če jih vstopajoči ne bi pridrževali v sklenjeni verigi, bi vsakič topo počilo ob les. Nesmiselno je pomislila na hišnika ali vzdrževalca ali mogoče posebno natančnega odrskega delavca (malo verjetno) s posodico maziva in gumijastim lepilnim trakom; včasih nas v stanju največje osredotočenosti in zgoščenosti oblegajo brezplodne misli, nemara zato, da bi se nekoliko razbremenili in bi se zrahljal vozal najbolj utrudljivih spraševanj in trdovratnih negotovosti. Stala je obrnjena proti toku množice, ki se je zgrinjala v notranjost (Shakespeare, *Hamlet*) in izpostavljala obraz same in čakajoče. Dokler še vsi prihajajo in se še vseh drži sveži obet dogodka ali snidenja in novega doživetja, je razumljivo, da nekdo čaka, mnogi čakajo, četudi le za kratek čas. Novi posamezniki, ki prihajajo z množico, pač ne vedo, kako dolgo že nekdo stoji na mestu. Sploh pa se bo gotovo dogovorjena in še ne združena dvojica, začasno ločena in oddaljena, v pričakovanju in hitenju na zmenek, na skorajšnje in tako težko pričakovano snidenje vsak hip sešla. Vedno je eden tisti, ki zamuja, in drugi tisti, ki čaka. In včasih je eden od njiju tudi ta, ki ve, da ne bo dočakal. Ob šestih je zazvonil telefon, ne, ne bo mogel priti, nekaj je prišlo vmes, ni sam doma, ali je omenil, da mu je žal, ni se spomnila ... jutri gre v Zagreb, koncert s filharmonijo, v sredo bo v Ljubljani, ja, intervju za radio je že končan, zjutraj ima samo kratko vajo in potem pride njegova študentka, ampak bosta hitro opravila ... zvečer ga je povabila Zambruska na svoj recital, skoraj ne more odkloniti, bi pa lahko šel po odmoru domov, mogoče bi se dobila, ja, mogoče celo pri njem, še ne ve, se ji bo oglasil ... in v četrtek se vrača v Berlin. Ni si ga upala vprašati, kdaj spet pride, nepotrebno, odvečno omahovanje in zadržanost. Pogosto, kadar sta govorila in se je jasno zavedala časovne stiske, minut, ki so jima odmerjene, slušalke, ki se bo spustila in utrnila glas, se je zapletala v brezglavo bojazen, da ga ne sme spraševati, ni si znala pomagati, potem ji je bilo vedno žal, čeprav

ni mogla ravno reči, da bi ji sam dajal povod za zaskrbljenost. Spomladi, poleti, ja, poleti gotovo pride, poleti bo ves čas tu, se pravi, pride za tri tedne, na morje, jadrnica, s prijatelji, na Osorskih večerih bo imel manjši koncert, pripeljal bo tistega ruskega intendanta, obljubil mu je, on je krasen in ne bo težav s potjo, do Kornatov, do Sušca, vsi zalivi, vse tamkajšnje skrite plaže, Jadran je najlepše morje na svetu.

Tekla je, ker je bila vajena teči, vedno je bila bolj pozna kot ne; z roba Rožne doline do gledališča ni bilo daleč, čeprav zdaj ni bilo teči za kaj, saj tudi čakati ni bilo na kaj. Prihajajoči so se razredčili, le še tu in tam je kdo prihitel. Gospod Majaron, ravnatelj gimnazije, na kateri je učila umetnostno zgodovino, je prišel med zadnjimi. Gospa se ga je tesno držala pod roko in urno urno drobencljala v visokih petah, da bi ga čim prej varno posadila poleg sebe v mrak in zastrtost dvorane. Bila je nekako neugledna, majhna, suha, pustega obraza, čeprav naličena in drago oblečena ... Opazila jo je, kako čaka, a je ni pogledala, seveda ... Majaron ji je komaj uspel nakloniti vljudnostni pozdrav, a tudi v tem kratkem hipu je razbrala ljubezniv nagib in skoraj udvorljivo kretnjo, ja, tudi na pol nakazano začudenje: "Kako, si sama?" Prestopila se je. Skozi čevelj, fin večerni čevelj z usnjenim podplatom, je zaznala hrsk, košček ledu se je s skominavim škrtanjem zdrobil. Začutila je ost, ki se ni vdala teži, zdelo se ji je, da je hladno rezilo prodrlo v podplat in od spodaj globoko vanjo, prav do sredice, prav do nemirnih misli. V preddverju so ugašali luči, počasen utrip v treh enakomernih presledkih, še zadnje povabilo obiskovalcem, naj zasedejo svoja mesta. Trije oslavljeni pulzi svetlobe so se s hipnim zamikom razlili skozi vhod in se ujeli v led, ki je še vedno nevarno visel z napušča. Dvignila je pogled, si razmišljeno odpela zgornje gumbe plašča in zaprla oči. Tako niha čas, od tebe k meni in od mene k tebi, tako diha življenje, dokler diha in zaobjema prostor, ki se razteza in guba somračne plasti, v katere se pogrezava ali prodirava skozi, skoraj vedno daleč, med svetlobo in temo, med temo in svetlobo, v kateri včasih igraš zame, v kateri včasih naslikam otok zate, da bi se objela, da bi zaplesala, da bi se spoznala.

Tedaj je začutila hladen pik, skoraj zadetek kroglice, kot gladek zdrs teže živosrebrne kovine; in pršec vode, obrizgan vrat in dekolte in mraz in srh in film, ki se pretrga. Počasi si je snela rokavice in se dotaknila mokre kože na razkitem vratu. Potegnil je severnik, v sunku pljusnil s te in z one strani, se ji zapletel v lase in bušnil v trepalnice. Segla je v žametno torbico, se naglo obrnila in hostesi pokazala vstopnico.

Morda bi se vse nekako čudežno preprečilo, če bi ga po predstavi poklicala in bi se dogovorila, da jo zjutraj počaka pred svojo hišo, da se na

hitro vidita, četudi bi ga morala prositi, morda moledovati, ali pa bi se dobila v sosednji kavarni, da bi še nekoliko poklepetala in bi ji še enkrat zelo gostobesedno povedal vse o svojem bližnjem razporedu in natrpanih programih, medtem ko bi mu sama pozorno sledila, motreč bolj kretnje in pregibe svetlobe v očeh kot stavke in misli, da bi si jih še enkrat vtisnila v spomin; in tako bi se odpravil z zakasnitvijo, vsekakor pa po drugi poti. Ali bi to resnično zmogla, poklicati in tvegati, da se morda ne bi oglasil, in če bi se, z z muko vzdrževano sproščenostjo oblikovati besede in posredovati kar se da prijetne misli (samo prijetne, četudi prirejene), kaj zadnje čase slika, kako ji dobro gre in katero razstavo pripravlja. Zdaj, za nazaj, bi bilo vsako, v drugačnih okoliščinah še tako klavrno ali nečastno vztrajanje oprano slednje sramote, če bi se seveda nekako pojasnilo, kaj je preprečilo, ali bi to za nazaj sprevidela vsaj sama. A to se nikoli ne zgodi ali pa zelo redko. Stvari pač izhajajo ena iz druge, prva se sproži (ali jo nekdo sproži ne vedoč, kaj natanko bo sledilo) in se dotakne druge, da se prevrne na tretjo v pospešenem stampežu domin, ki šklepetajoč padajo do zadnje, ta pa obleži brez odzvena, brez posledice, celo brez priložnosti, saj ji ne sledi nobena več in tako označi konec, zapik in nepričakovano tišino.

A tišina se je še obotavljala, po tednu obilnega sneženja in mraza se je ogrelo, januarsko sonce je tu in tam prediralo zastrto nebo, temperature so se dvignile do ničle in čez; s streh in žlebov so se lesketale ledene sveče. Z eno dolgo potezo je odgrnila težko zaveso in goste sanje, skozi katere jo je nosila noč. Koprenasto jutro je raznašalo pršec megle z bledikasto svetlobo in iz kupov narinjenega snega ob cesti se je cedilo. Ničesar določenega se ni spominjala, morda je bila ulica in nekdo, ki ji prihaja nasproti ... ja, tekla je proti ostrim svetlobi, ki se je spuščala s točke v daljavi, in neka zabrisana silhueta je kljub vztrajnemu prizadevanju, da bi jo dosegla, da bi jo slišala in jo prepoznala, ostajala daleč, sama svoja. Nedvomno jo je vklepalo neusmiljeno bleščanje. Premikala se je nekoliko sem ter tja v žarečem risu, presahnila je in se zopet prikazala, se obračala in utripala v iskrečem roju, stopila sem, stopila tja, se celo dvignila in spustila v nenavadnem lebdenju, pri čemer ji je spodnji del trupa zvončasto zanihal, da se je zdelo, kot bi si jo prisvojilo plimovanje ali pa bi se poskušala izmakniti zemeljski zasidranosti in ustaljenim načelom navadnega življenja. Morda pa samo odložiti korak naprej po ulici. Tako kot je tudi sama odlagala korak v nov dan ... "*Spati, nemara sanjati*" ... ležati vznak, nekoliko na stran, mirovati z zaprtimi očmi, z golim nadlaktom desne roke dvignjenim in položenim čez uho, na desno lice, prisluškovati, gladiti, ustaviti čas, razbirati nerazberljivo, z dlanjo in upognjenim zapestjem podpirati si levo lice, tipati

v spomin, toplo objemati obraz (in sanje) v zavetje. A končno je morala vstati, popiti čaj, stopiti pred omaro in izbrati ... črn pulover iz mehkega moherja s širokim trakom iz enake pletenine, tesno zavezanim okrog pasu, z visokim, dvojno zavihanim ovratnikom, ki je ustvarjal plast toplega zraka med vratom in med voljno volno, da so se dolge nitke narahlo premikale, ko je dihala, in pričale o utripanju življenja in vztrajnem krogotoku tekočin. V maju, ko sva se nazadnje srečala, ali sva se poslovila, kot bi bilo zadnjič? Ozrla se je po praznih prostorih, se vzravнала, še globlje vdihnila in šla čez veliko sobo. Starinsko ogledalo z motnim steklom jo je sprejelo vase. V igri lis, odbleskov in srebrnega nanosa je nekaj časa trajalo, da se je odsev zgostil nazaj v podobo; kajti zadaj je stal Leo. Leo je stal zadaj, nič dalj, kot je bilo prostora med njeno kožo in puhasto prejo. Počasi ji je odmaknil lase, nato blago, ji razkril zatilje, da jo je spreletel bežen hlad; kot včeraj, kot včeraj pod napuščem ... in ustnice, ki so se ji približale od zadaj, so se razprle, se dotaknile tilnika in jo zajeje s toplim izdihom zraka. Stal je zadaj in jo zaslanjal scela, potopljen v trenutek, odmaknjen od naporov venomer paziti na odmik in na distanco. Očiščen, prost, razvezan jo je zasukal k sebi in ji z dlanjo zdrsel za hrbet, pod blago, na golo kožo. Zastal je, počakal, se premaknil in tipal z levo roko, s konicami prstov, na katerih je čutila poroženelo plast povrhnjice, ki so mu jo neizogibno zadajale strune. Sredinec, morda kazalec z natrganino jo je narahlo praskal in puščal sled mravljincev. Blazinice prstov (natrganina) so se spustile med lopatice čez prsni, čez ledveni del pa spet nazaj in tipale po svoje (hrbtenica kot struna), zasledovale, krožile in raziskovale so spreminjasto obliko kit, vretenc in mišic. Dihal je počasi, zelo telesno, pa vendar pridušeno, in čez čas zastokal, skoraj glasno, enkrat in še enkrat, s čelom, sklonjenim k njeni rami. Tako zasukani, s spuščeni obrazom ji je z desnico, vajeno skrbno in zanesljivo usmerjati lok, privzdignil brado (ustnice, ki se primaknejo v dvojini harmonije). "Umreti, spati – spati, nemara sanjati" ... zastirati, pokrivati in varovati neodkrito.

Prižgala je radio. Sveže opran zunanji svet je z jasnimi konturami pljusnil v sobo in gladko tekoči, povsem vsakdanji glas napovedovalca je utrnil sliko. "Do osmih manjka še sedem minut ... prometne informacije ... ob desetih bo na sporedu oddaja *Med štirimi stenami*, v kateri bomo govorili o gluhih in njihovem ... v *Studiu ob sedemnajstih*, ki ga bo tokrat vodila Špela Rozman, bomo predstavili poglede na ... ob dvajsetih pa prisluhnite oddaji Glasbeni portret, v kateri je Nada Vilnik pred mikrofonom povabila violinista Lea Menarda, ki se te dni mudi doma pred novimi nastopi na velikih odrih." Vzela je stvari za službo in se obula. Andrej se je prikazal na vratih

svoje sobe in ji pomahal ... pozen bo, oddati mora seminarsko pri statiki in potem se dobijo s sošolci. Ni treba, da ga čaka, samo ključ naj da iz vrat.

Hitela je v šolo, za danes je bil napovedan športni dan, led je bil še dovolj debel za drsanje na tivolskem bajerju, na skrbi bo imela 4. c. Dva avtobusa s smučarji sta se odpeljala že ob sedmih, drsalci pa so se zbrali nekoliko pozneje. Zjutraj je prišlo obvestilo o obveznem čiščenju: "Po določilih mestnega odloka o zimski službi so upravitelji stavb v mestu dolžni očistiti sneg in ledene sveče." Ravnatelj je poslal kratko okrožnico, da se po razredih organizirajo improvizirane skupine in, še preden odidejo na bajer, odstranijo kar se le največ da in kolikor je le mogoče doseči skozi okna učilnic ali s podesta zunanjega stopnišča. Palice, stojala, celo drogovi za zastave, vse lahko pride prav. Marcel je bil med najbolj vnetimi in si je dajal duška (bil je močan) z zamahi in udarci, s silovitimi, jeznimi, že kar togotnimi sunki. Opazovala ga je, nasršenega mladca, razboriteža s slabo dodelanim videzom izzivalca za vsako ceno in ni si mogla kaj, da se ji ne bi zdel prizor, ki se je pravkar odvil, natančno vzeto, smešen. Uzreti humorno plat in se raztresti, postaviti komedijo nasproti nadlogam, nejevolji, jezi in celo nesreči, skratka žaloigri, ki jo uprizarja življenje, je bila obramba, ki jo je razvila. Stala je pri oknu, Marcel v skoku za njo je že segel po kljuki, ki jo je odpirala, pri tem pa ni zamudil priložnosti, da se ne bi scela naslonil nanjo in hlastno preizkusil mehkode volnene tkanine in tistega pod njo, ko se je njena roka bliskovito sprožila. Vse se je zgodilo tako na naglo, da se je zdelo, kot da ni nič. Čeprav je bilo očitno, da sošolcem ni ušlo, predvsem pa so videle sošolke ... tiste maroge, ki kar niso in niso zbledele. Marcel je bil besen, a je vseeno držal jezik za zobmi in divje gledal in potem še bolj divje suval. Tole ne bo ostalo brez zaključka, so ji sporočale napete mišice pod srajco, če ona misli, da lahko, da lahko njega ... Led je treskoma padal in se drobil, nekateri kosi so se razsuli v peskast drobir, nekateri so privzeli obliko bodala, celo sulice, čez vse pa je nazadnje z zamolklim truščem zgrmela debela plast snega, zarila klin hipne tišine globoko v tla in belo prekrila kup, podoben sveže zasutemu grobu, kot bi varljivo ustvarila prikupen hribček za dričanje in zimsko razvedrilo.

Zdaj se je že odpeljal, je razmišljala, če ima še popoldansko vajo, je verjetno šel na pot okrog desetih, da si bo lahko privoščil hitro kosilo, če ni s kom zmenjen ali če ni povabljen h komu domov; tako kot ona ni maral restavracij, cirkusa in spakovanja s hrano, vseh tistih hodov in menijev in izumetničenih zgodb za vsako čudaško ali le povprečno jed. Še posebej pa se je ogibal hotelov in njihovih jedilnic z zoprnim vonjem, hotelskih sob s klavrnimi kopalnicami, turobnih hodnikov z nemogočimi slikami

in barov z naveličanim natakarkjem nekje v blodnjaku avle. Kadar je bil na poti (bolj ali manj vedno), se je potrudil, da je najel stanovanje ali apartma, včasih le studio, ali pa je, če je bilo mogoče, stanoval pri znancih.

Mračilo se je. Ure dneva so menjavale svoje kulise in prizore. Drsanje na bajerju se je zavleklo ali pa se je le megla zgostila v žalobno vlečko in se ji motala med nogami. Natrijeve svetilke po ulicah so rožnato-rdeče vztrepetale (nekaj neona in argona) in zažarele v bledem lesku uparjajoče kovine. Domov se je vrnila pozno, utrujena in slabe volje. Slekla je plašč in odsunila čevlje, da so obležali prekucnjeni in z zapuščeno odprtino v nepravi, poševni legi. Čutila je, kako se je pomanjšala, osvobojena stopala so se oprijela lesenih tal in trda, suha ploskev je poudarila tišino. Spustila se je v neko drugo, samotno lego, prosto nadležnih rekvizitov, izključeno, izvzeto in umaknjeno očem. Ni še prižgala luči. Prazen prostor stvarnosti je pletel svojo zgodbo. Zimski somrak se je smukal po vogalih, se polasčal golih silhuet in ji lezel v dušo s pojemajočo svetlobo in pojemajočim upanjem. ("Oprosti, mogoče se ti zdi ... z navidezno distanco naju želim samo obvarovati ... ampak prosim, vedi, da te tudi nosim v sebi kamor koli grem. In da mislim nate. Prosim, prosim, ne bodi žalostna.") Na polici je molče sameval radio, v njem pa ujeta glasba in glasovi, tudi njegov. Lahko bi ga prižgala, lahko bi poslušala intervju, lahko bi mu pozorno sledila in si predstavljala kretnje in pregibe svetlobe v očeh. Spremljala bi glas, ki prihaja in pojema, in glas, ki se spet vrača. Zleknjena na divan, z nogami na blazinah bi ga položila vase in zaspala. Noč se je dvigala za okni. V tihoto so začele padati mrzle, zrnate kaplje zimskega dežja. Nekdo je peljal psa na sprehod. Ura je udarila; petnajst čez osem, zdaj že govori in vmes nemara predvajajo glasbo, njegove posnetke, mogoče Brahmsov *Violinski koncert* ali Pärtov *Spiegel im Spiegel*. "Umreti, spati – spati, nemara sanjati – a kakšne sanje bi prišle nam v smrtnem spanju, ko se otresemo zemeljskih spon ..." Lahko bi slišala njegov glas, slišala in videla bi ga v sebi, kako resno in potrpežljivo posluša novinarko, mnoga vprašanja se pač ponavljajo, že po prvih nekaj besedah bi lahko odgovoril, a je vljuden in prizanesljivo čaka, včasih z nasmehom, le v očeh se mu zgane sled utrujene gotovosti. Vedela je, kako si pozornost prisvoji takoj, prehod od resnega, strogega pogleda v priljudno nasmejanega, celo očarljivo zapeljivega in spet nazaj je tako nepričakovan in nagel, da je v hipu on tisti, ki usmerja potek po svoji volji in ni mu več mogoče uteči. Predstavljala si ga je, kako gleda spraševalko naravnost v oči in zbrano pokima, seveda sem razumel, hvala, tole bova nadaljevala ... potem z nasmehom sprosti tok besed, strese z glavo, pogleda vstran in spet nazaj, govori in si prikima (zapeljuje pravzaprav). Prikima

si s široko odprtimi očmi, kot bi si še sam dajal nekaj vzpodbude, da je na pravi poti, da gre naprej, vedno naprej in novemu nasproti ... zvito in šaljivo zaokroži ustnice, včasih celo zapre oči ali se namršči in se nenadoma zmrači, zastane, kimaje ponovi besedo (zelo značilno), kot bi od poslušalca (četudi ga ne vidi) že dobil odgovor na misel, ki jo šele oblikuje, a konča zopet z nasmehom in pripravljen na naslednji krog.

Dotaknila se je gumba ob napisu Philips in skala z radijskimi postajami je zeleno zažarela. Ujela je zadnje takte Thaisine meditacije iz Massenetove opere, ki jo je igral na violini.

“Gospod Leo Menard, hvala za čas, ki ste si ga vzeli za najin prijeten pogovor, želim vam uspešen koncert in seveda obilo zdravja in sreče na vaši umetniški poti.”

“Najlepša hvala za povabilo, mi je bilo v veliko veselje. Hvala.”

Hitro je ugasnila radio, da ne bi slišala ničesar več, da bi ostal samo njegov glas, samo ta trenutek, samo to veselje.

V sredino jutro se je zbudila z občutkom vseobsegajoče prisotnosti silnega toka glasbe in Leovega glasu med stavki in med frazami. Oblegale so jo nagle premene podob in variacij in še preden je vstala, je kar s postelje segla po mali skicirki, ki jo je imela vedno pri sebi, in v nekaj potezih zarisala osnutek kompozicije za sliko.

V razredu jo je pričakal nemir. Dijaki so se hlastno pogovarjali v parih in skupinah po tri in štiri, Marcel je sedel na okenski polici. Napol obrnjen proti vratom se je zasukal, ko je slišal vstopiti dežurnega dijaka. Da jo kliče Majaron, je hitel dežurni. Takoj naj pride, prosim, v njegovo pisarno. Hotele mu je reči, naj sporoči, da se bo oglasila po koncu prve ure. To situacijo je morala obvladati, pa tudi k Majaronu ne bo tekala kar naprej in kar takoj, pa naj bo še tako ljubezniv ali pa prav zato. Dijaki so se začeli posedati na svoja mesta, le Marcel je še kar ključeval na okenski polici. In kaj bo rekel zdaj, ko se takole izzivalno nagiba čez rob, da mu srajca leze izza pasu? Da zrači razred? Ja, s tem bi ji naredil uslugo, raje je imela mraz kot slab zrak. Da pregleduje, ali niso kje snežene zaplate, ki bi polzele po nezanesljivih snegolovih do previsa, se zadrževale in se strjevale v trde plošče? Ali da išče morebitne ostanke ledenih sveč, ki bi se utegnili izmuzniti včerajšnjemu klatenju ali obilno nabrekli preko noči, se potuhniti za robom žleba in opraviti svoje v mlahavi nepozornosti jutranjih pešcev? Ne bo pustila, da ji nakaplja strup v pričakovanje, v čvrst tok zraka in v osredotočeno ostrino. Zdaj bo imela uro, eno in še eno; četrti letnik – ekspresionizem, kubizem, fovizem, *entartete Kunst* med obema vojnama; prvi letnik – Tristan in Izolda, sveti gral, francoska gotika, Rouenska katedrala, Saint Chapelle ... Nič

ne bo skalilo obetov in popoldneva, morda večera, ko se bo Leo gotovo oglasil, oglasil po tem, ko bo končal dopoldansko vajo in zaključil, kar je nameraval zaključiti s študentko ali seveda kasneje, zvečer, ko bo na hitro, tako rekoč skrivaj odšel z Zambruskega recitala, morda z ohlapnim in zasilnim opravičilom ali nejasnim izgovorom, se odmaknil in izmuznil neopažen, zanesljivo pa ne tudi nepogrešan. Videla se je, kako teče po stopnicah, naravnost skozi vežo, ena, dve in tri stopnice, potem na levo, zlizan lesen pod meščanskih hiš, nekoliko prašen duh širokega stopnišča, kredast okus apnenega ometa ... zadnja vrata zgoraj ... zdaj so že odprta, odprta samo zanj. Preskakuje po dve stopnici in si spotoma odvija šal, si pomaga z ograjo, da je še hitrejša, in si grede odpenja plašč. Široka predsoba razliva rumeno svetlobo in se razpira kot naročje, v katero jo bo posadil. Zadihana je in se smeji. Leo ves nasmejan in svetel v domači majici stopi iz sprejemnice z razširjenimi rokami. Skoraj ga podre, ko ga objame, skoraj jo zaduši, ko jo stisne. Objame ga in se ga oklene, kot da bi bilo mogoče objeme shraniti na zalogo, da bi varovali in blažili v izvozljenem času. Pusti mu, da se je dotika po obrazu, pusti, da ji obriše potne kapljice z nosu, da ji drsi po ustnicah, po čelu in očeh, da ji gladi obrvi in ji zajema obraz v dlani ... Ne bo se potopil v redki zrak in se umaknil v poltemo, ne bo zanihal, kot bi si ga prisvojilo plimovanje, ne bo se razpustil v megličasti čas in se spremenil v igro zgolj videzov, v prikazen, v sen in v mračno blodnjo. Ne še, ne še.

Namenila se je h katedru, a dežurni je ponovil, takoj naj pride, prosim lepo, ravnatelj je naročil, prej ko prej ... je vztrajal in ni odnehal. Marcel se je obrnil in privihal zgornjo ustnico v uporen, samosvoj nasmeh, da sta se razkrila razmaknjena sekalca in se je zadaj pokazal mesnati vrh jezika. Zdaj mora ona ubogati, gotovo si je tako predstavljal, izzivalec z izrazom mesečnika, mladec v precepu med unovčiti korist in privilegij ter nasprotovati za vsako ceno. Biti nikogaršnji, sesuvati vse od kraja. Ja, tudi stare prdce z oblastniki v naftalinskih oblekah, ki le zaradi protokola hodijo v teater (čeprav zakinkajo do polovice drugega dejanja), z očetovimi sodelavci in z očetom samim na čelu in med vsemi njimi. Ona mora k ravnatelju, k temu Majaronu, s katerim se je oče že pomenil in mu pojasnil, ga opomnil, da so dijaki dijaki, a naj se spomni, da so med njimi sinovi tistih, ki so se borili za skupno stvar, samo naj ne pozabi, da so se lepo dogovorili in se sporazumeli, tukaj ne bo nobena učiteljica uveljavljala svojih pravil in svoje volje. Gledala ga je, mladca v lastni zanki, ki si predstavlja, da jo preganja in straši, kako je bingljaj z nogami pri odprtem oknu, butal s petami ob steno, se upiral v les in se dvigal z roba. Nemirni svojeglavec, nastopač;

nasmehnila se je vase ... nihče ji ne bo skalil današnjega dne, nihče. Pokimala je dežurnemu in stopila na hodnik.

V Majaronovi pisarni je lebdel blag vonj po jutru, po sveže obriti moški koži in po dobri kolonjski vodi. Povabil jo je, naj sede. Na veliki pisalni mizi je stala medeninasta bralna luč z zelenim senčnikom in v rumenem soju je ležal časopis ... Ljubljana, sreda, 28. januarja, 19xy. Naslovnica: "Dolg govor Gorbačova na plenumu CK KPSZ" Velika fotografija moških z debelimi očali, pustimi oblekami in velikimi trebui. Na sredini strani v okviru tema dneva: "Resnica skozi dialog - Resnica je tisto, kar ta čas ..." Z golih vej drevesa, ki se je dvigalo do okna v drugem nadstropju, so visele drobne, iglam podobne sveče. Majaron si je potipal brezhiben vozel na kravati. Dobro se je oblačil in skrbno negoval izginjajoče manire (ženskam je pridržal vrata in jim pomagal obleči plašč ...). Redkobeseden in zadržan, pri mladih profesorih, za katere se je vsekakor zanimal, je vzbujal vtis nekoga, ki je nepredvidljiv in se ga je zato mogoče treba bati. Bil je na liniji, jasno, vsi ravnatelji so morali biti na liniji, vendar so bile med njimi razlike in Majaron je bil uglajen in dobrohoten, če si ga seveda poznal dovolj dolgo in dovolj od blizu. In ona ga je poznala. Rad je imel mir in svoje udobje (ženino krepko juho), predvsem pa je imel rad njo. Zelo rad. Naslonil se je na rob mize, počasi vdihnil s tesno zaprtimi očmi in s palcem in kazalcem stisnil koren nosu. Zdaj si nemara misli: "*Krut moram biti zgolj iz dobrote.*" Vedela je, kaj bo sledilo, zaradi Marcela ... A začel je z opravičilom, da jo je klical sredi ure, hotel je, da se pogovorita, če ga potrebuje, potrebuje za kar koli ... kar koli, kar bi lahko storil zanj ... že včeraj je bilo po radiu in na televiziji, čuti se dolžnega ... mogoče ona misli, da je vse ostalo skrito, da ni opazil, da sploh ni ničesar vedel ...

"Ah, daj no, saj ni mogoče, menda niso naredili celega cirkusa ... na ugledni ljubljanski šoli profesorica fizično napadla dijaka ... Me moraš suspendirati?"

"Oprosti, vem, da ne gledaš televizije, ampak bilo je tudi po radiu, pri poročilih ob enih, potem pa še pred intervjujem."

Nekoliko se je zmedla: "Kakšnim intervjujem ... Intervjujem? S kom, s tisto žabo, s Ščetincem, z Marcelovim očetom? Pa kaj ti ljudje mislijo, da se jih moramo še danes bati?"

"Ah, ne, ne ... ne z Marcelovim očetom, pusti to, ni važno, sem že uredil ... Bil je intervju z ..."

Umaknil je pogled in spet potipal vozel na kravati. Tišina je zanihala, kot niha čas ... kot niha čas od tebe k meni in od mene k tebi, kot diha življenje, dokler diha in zaobjema prostor med svetlobo in temo, med temo in svetlobo, v kateri včasih igraš zame, v kateri včasih naslikam otok zate ...

Čudno jo je spreletelo, zazdelo se ji je, da sliši violino, zadnje takte Thaisine meditacije iz Massenetove opere ... Majaron je obrnil preganjen časopis in se napol zasukal k oknu. Skozi šipe so prodirali brezbržno razigrani vriski dijakov. Obšlo jo je, da ji iz obzirnosti daje čas in se spodobno umika. Naj bo namišljeno vsaj za trenutek sama. V spodnjem desnem kotu je bila kot vedno črno-bela fotografija, poleg nje pa okvir: "Danes v Delu: 3. stran: Iz Bele hiše pozivajo, naj ameriški državljani ... 4. stran: Nesprejemljiv je predlog delovne skupine komisije CK ZKJ za ... 6. stran: Stave v Kitzbühelu so pokazale, da sta Bojan Križaj in Pirmin Zurbriggen ... 10. stran: Kolikšna je odgovornost hišnih lastnikov, če sneg in led ..."

Pogled ji je zaplaval ali pa so vzvalovila tla. Še pravkar trdni robovi so se nagubali kot zračne plasti pod silovitimi potegi violinskega loka med prvo in četrto struno. Zazdelo se ji je, da je zaznala vonj svojega parfuma, kot bi ga nenadoma poudarila vročina. *"Iz take smo snovi kot sanje, in drobno to življenje obkroženo je s spanjem."* Polaščalo se je je nekaj neizmerne in votlega. Gluhota ji je zarežala v možgane in morala se je opomniti ... enkrat in še enkrat in si kar ponavljati ... to je miza, to je stol, to je Majaron in to je samo časopis.

"Tu začne se zlo in preide hujše." Ja, znala je hitro brati. Ko le ne bi, ko le ne bi znala preleteti in že doumeti ... in bi stavki ostajali vodeni in nesnovni, brez vsakega pomena, kot v minutah padanja v spanec, nedosegljivi zavesti, oddaljeni in brez učinka. In tam je bila tista fotografija, zrnata in črno-bela, kot vsak dan, z novico, ki jo izbere urednik, z novico, ki jo je treba poudariti s posnetkom. S posnetkom, ki vstopi skozi oči nemudoma in brez priprave in nič več ne pomaga, da odvrnemo pogled in jih zapremo ali pokrijemo z rokami, kajti slika je že pustila sled in vest se je vtisnila. Moker pločnik, dve dolgi letvi poševno prislonjeni na zid, tri kletna okna z železnimi rešetkami, nad njimi kavarniška vitrina ... hotel Union. V izteku ulice trikoten prometni znak, korito, ki ga bodo spomladi morda zasadili z rožami. Množica. Moški nagnjeni tesno skupaj. Prvi spredaj močno gestikulira in levemu nekaj razlaga. Lahko bi bil novinar, inšpektor, kriminalist, poleg miličnika, ki se mu približuje, edini ni razoglav, vendar ne nosi rokavic, na temnem ozadju plaščev so njegove roke dobro vidne. Kaže velikost ali pa razdaljo, morda odmik, toliko in toliko. Nekdo kadi z rokami v hlačnem žepu. Na skrajni levi stoji široko razkoračen moški, očitno se mu mudi, prebil se je in skočil v ospredje, krajci razpete jakne so se mu dvignili v poskoku. Ga bo miličnik ustavil, mu bo odvzel fotoaparatus (kajti moški nedvomno fotografira, aparat drži visoko) ... je že naredil posnetek ali se še pripravlja in išče pravo perspektivo? Ampak kaj fotografira in le

zakaj tolikšna množica? Ljudstvo, ljudstvo, to je delovno ljudstvo, ki je dobilo odmerek srhljive scene in se ustavlja in razpravlja, steguje vratove brez zadrege in glasno govori ter si z olajšanjem misli ... nisem bil jaz in ni bil moj otrok, pa tudi ne žena, ne moja ljubica, ne starš in ni bil moj prijatelj, še znanec ne. Množica, ki je obstopila izpraznjeni pločnik, da se zdi še daljši in zelo prostran, kot da tu nikoli nihče ne stopa in je promet redek, pešci pa zgolj naključni. Množica pred črnim oglatim predmetom, ki razdružen in oddaljen, neogibno zapuščen leži na levi, in nečim, kar bi lahko bil sveže nasut kup, bel in gladek, skoraj prikupen hribček za dričanje in zimsko razvedrilo, če ne bi izpod njega, kot bi se trudila doseči črni kovček, molela roka z dlanjo, zasukano k nebu.

“Pešca na Miklošičevi ... V zgodnjih dopoldanskih urah se je pod napuščem hotela Union ... Ljubljana, 27. januarja – Zasnežena ledena plošča, ki je padla s podesta pod hotelsko streho, se je ... ravno v trenutku, ko je 43-letni Leo M. ... Lesene letve ... šele potem ... (Foto: Božo Sirkj)”

**Sodobna
slovenska
proza**

Metka Pentek

Čudna

Seba je usmeril svoj teleskop v poseben košček neba, kjer naj bi se ob tej uri prikazal Jupiter. Kmalu je ugotovil, da tokrat planeta ne bo mogel opazovati, saj je bil sij lune premočan. Takrat je zaslišal na njihovem vrtu, verjetno nekje za vogalom hiše, tiho, a vztrajno stokanje.

Pa menda ja ni spet kdo čez ograjo vrgel mlade mačke, je pomislil jezno. Lani, ob tem času, se je namreč zgodilo prav to. Odhitel je iz svoje sobe, presenečeni mami v dnevni sobi nekaj zavpil o mladih mačkah in že je izginil na vrt.

Za hišo, med grmom in ograjo, je nekaj tiho stokalo. Tisto nekaj je tudi smrkalo. Čepelo. Mali človek? Stopil je bliže, da bi videl, za koga gre. Punca? Čudno zavezana ruta se mu je zdela znana.

“Ja, kaj pa je ...” je spregovoril, ko se je stokajoče bitje nenadoma dvignilo. Bilo je suhljato dekle nižje rasti. Seba je zagledal veliko, prestrašeno oko. Za nekaj hipov sta oba obmirovala in zrla drug v drugega. Potem je ona stekla stran, tik mimo njega, da je izgubil ravnotežje in telebnil na zadnjico in hrbet, z vsemi okončinami v zrak. Preden se je pobral iz neuglednega položaja, je dekle že izginilo skozi luknjo v ograji na meji s sosedovim vrtom. Med masiranjem boleče riti se je vrnil v dnevno sobo.

“Mačke?” je zanimalo mamo, ki je že narezala jabolko na krhle in ob Sebovi vrnitvi ločevala krhle olupljene pomaranče.

“Kakšne mačke!” Seba je bil še vedno jezen zaradi pekoče zadnjice, zato je sitno zagodrnjal: “Ena zmešana punca ... Sosed je rekel, da so tokratni najemniki njegove hiše normalna družina. Pa ja!”

Mami je ukradel dva koščka sadja in nadaljeval: “Punca sigurno ni normalna. Sem jo prepoznal. Nova sošolka. Ne razumem, kako so od vseh hiš v mestu najeli prav sosednjo hišo!”

“O, nova sošolka,” je za sinom ponovila mama.

“V začetku tedna je prišla na gimnazijo, v naš razred. Tereza. Čudakinja. Samo v tla gleda. Skoraj nič ne govori, le občasno kaj kratkega reče. Lase ima postrizene tako, da ji pol obraza sploh ne vidiš! Le eno oko gleda izpod frufruja. Kot da je enooki kiklop iz *Odiseje*.”

Oče je ravno prišel iz svojega delovnega kabineta in se je vključil v njun pogovor.

“Od lastnika sem slišal, da so novi najemniki slovenska družina, ki se je vrnila iz tujine. Oče je delal v Silicijevi dolini, v podjetju za razvoj umetne inteligence. V Sloveniji se je zaposlil na robotskem projektu v nekem privatnem inštitutu.”

Tudi Sebov oče se ni mogel upreti sadju. Sedel je zraven žene in začel lupiti nov sadež.

“Žena je bila v Ameriki zaposlena le kratek čas. Tu zaenkrat še nima službe. Menda je nevrobiologinja. Eno hčerko imata.”

“Hčerko čudakinjo,” se je spet oglasil Seba, “ves čas ima ruto na glavi, tudi med poukom. Doma niso muslimani. Kadar misli, da je sama, si nekaj momlja.” V usta si je zatlačil tri krhlje jabolka in začel oponašati nejasno govorjenje. Ko je pogoltnil, je jasno nadaljeval: “Ne veš, ali pri sebi polglasno ponavlja snov, ali si kaj prepeva, ali se pogovarja sama s sabo. Nekaj je narobe na njenem podstrešju, ti rečem! Trčena je.”

“Sebastjan, ne opravljaj in ne pretiravaj!” ga je ustavila mama.

Seba je zmajeval z glavo, mrmrajoče odšel v svojo sobo in se še vedno drgnil po zadnjici. Ima pa res smolo. Ni dovolj, da je čudakinja njegova sošolka. Še soseda mora biti!

Naslednje dni je, zaradi boleče trtice, manj kolesaril. To ga je jezilo. Prej je moral vstati in se v šolo peljati z avtobusom. Njemu je jutranjih deset minut pomenilo celo uro. Ob ugodnem vremenu je ob večerih rad zrl v nebo in takrat mu je čas kar ušel, mimogrede je bila ura krepko čez polnoč. Toda za kratke noči je bila zdaj seveda kriva Tereza. Za kazen ji je nagajal, kadar se je le spomnil: skrival ji je knjige, zvezke, ji kaj podstavil pod stol, nastavil na mizo, pri telovadbi metal žogo v njeno smer. Neumnih in neprijetnih idej mu ni zmanjkalo. Resnično zoprn je bil, ona pa je vse to

prenašala, ostajala je tiho in se mu umikala. Spoznal je, da je skušala biti čim manj opazna in da je čakala, da ga enkrat mine. Seba si je želel, da bi se vsaj enkrat pošteno razjezila, ga ozmerjala, skočila v njega ali ga morda zatožila razredničarki. Ona pa nič. Ni in ni se postavila zase. Le enkrat, ko ji je na poti domov od zadaj snel ruto, je stekla za njim, mu jo izpulila iz rok in se naglo pokrila. Kljub temu da je hitro prekrila lasišče, je opazil, da ji ob ušesu in na vrhu glave manjkata dva šopa las.

Doma je po internetu poiskal informacije, zakaj komu manjkajo lasje. Dobil je nekaj odgovorov. Najbolj verjetno se mu je zdelo, da gre pri Terezi za trihotilomanijo. Ko je mamu, ki je bila splošna zdravnica, vprašal, ali si nekateri najstniki zaradi stresa res sami pulijo lase in dlake in jih potem celo pojedjo, mu je to potrdila. Povedal ji je, da Terezi manjkata vsaj dva šopa las.

“Pa si jo videl, da si je pulila lase?”

“Ne. Nisem.”

“Mogoče je vzrok kaj drugega,” je pripomnila mama.

Mami je moral obljubiti, da o Terezinih laseh ne bo razglašal okoli, da je ne bo zafrkaval in ji snemal rute. Če do dekleta ne more biti prijateljski, jo mora vsaj pustiti pri miru.

“Obljubi, Sebastjan!” je zahtevala mama. Kadar ga je poklicala s polnim imenom, je vedel, da zelo resno misli in da ne bo odstopila od svoje zahteve niti za debelino mišjega repka.

“Obljubim, mama, obljubim,” je vdano pristal. Terezi bo posvečal samo toliko pozornosti, kolikor bo nujno. Bolje je biti čim dlje od te punce, si je govoril.

Sebu se res ni bilo treba ukvarjati s Terezo. Vedno je bilo dosti sošolcev in družbe okoli njega; priljubljen je bil tako med profesorji kot med vrstniki. Igral je v košarkarski šolski ekipi in na tekmah dosegal lepo število košev. Nanj je bila ponosna tudi matematičarka, saj je uspešno sodeloval na matematičnih in fizikalnih tekmovanjih. Žal je bil pogosto zraven tudi pri raznih neumnostih. Profesorji so mu jih morda prepogosto in prevelikodušno odpuščali.

Najmanj mu je oproščala mama. Ko si je preteklo šolsko leto v kemij-skem laboratoriju privoščil, kot je sam trdil, kontrolirano kemično reakcijo z majčkeno eksplozijo, ga je prignala v zbornico, da se je opravičil celot-nemu profesorskemu zboru. Ob pokanju in dražljivem vonju je namreč nastal velik direndaj, na hitro so izpraznili celo nadstropje šole. Najprej so se seveda vsi prestrašili, potem pa so se dijaki zabavali. V tistem nadstropju šole sta zaradi smradu po gnilih jajcih odpadli zadnji dve uri pouka. Seba

je za dijake postal junak, njegova mama pa razjarjena furija. Le malo je manjkalo, da ga ni oklofotala, saj je morala sredi dela zapustiti ambulanto in na vrat na nos priti v šolo. Bolje bi jo odnesel, če bi prišel oče, ki pa je bil takrat v tujini. Mati se je strinjala z zanj poučno kaznijo. Celo leto je moral pomivati epruvete in drug inventar v kemijskem laboratoriju, doma pa posodo po večerji, redno odnašati smeti v zabojnik in pomagati na vrtu.

Še nekaj je ločilo Terezo od njenih sošolcev in sošolk. Pogosto se je izogibala telesni vzgoji. No, pa to niti ni bilo tako zelo posebno, takih dijakov je bilo na šoli kar dosti. Polna je bila izgovorov. Ni mogla telovaditi, ker je imela zvin gležnja, povito dlan ali kakšen obliž že kje, pa slabokrvna je bila in še strah pred letečo žogo naj bi imela. To, da je nerodna, je verjel, saj je bila res kar naprej kaj poškodovana. Nekateri so pač rojene nerode. Vsekakor pa ni držalo, da se boji žoge. Ko jim je enkrat med igro košarke žoga ušla in bi lahko grdo zadela dijaka na vozičku, je žogo neverjetno hitro prestregla in odbila. Dijaki so jo nagradili s ploskanjem, ona jo je pa kot osramočena hitro ucvrla z igrišča.

“Dobro si odbila tisto žogo. Super reflekse imaš. Ti bi morala biti golmanka,” jo je pozneje v razredu Seba občudujoče pohvalil. S svojim odkritim očesom ga je zabodeno pogledala in z odporom ponovila za njim:

“Golmanka?”

“Ja, bila si super hitra. Imaš talent.”

“Sovražim leteče predmete,” je odgovorila skozi zobe.

“Ej, saj ne mislim neznane leteče predmete z vesoljčki. Žoge. O navadnih žogah govorim!”

“Ne,” je zaključila in debate je bilo konec.

Čeprav so bili sosedge, se družini nista zbližali. Terezin oče je veliko delal na inštitutu, saj so se na področju robotike trudili za pomemben prodor. Še ko je bil doma, je ves čas nekaj delal za službo in je predvsem želel imeti mir. Ni imel časa za druženje in prazno govoričenje, kot je razlagal ženi, kadar se ni odzval na povabila sosedov na kavo ali prigrizek.

Nekoliko sta se povezali mami, ki sta obe radi vrtnarili. Sebova mama je vedno imela nekakšno džunglo, saj se je na vrtu zadrževala bolj ob koncih tedna, ko je pač imela nekaj več časa. Lastnik sosednje hiše se je strinjal, da ‘Amerikancem’ prepusti ureditev okolice hiše. Terezina mama je tako takoj, ko so prišli, začela brkljati in pospravljati po vrtu. Kmalu je uredila stari vrt in zastavila nov rožni, zeliščni ter zelenjavni vrt. Naredila je nekaj visokih gred. Bila je res spretna z žago, kladivom, izvijačem. Tereza ji je pri urejanju precej pomagala.

Soseda je neke sobote prvič povabila Sebovo mamo na prenovljeni vrt na čaj. Gospa je povedala, da je mož na službeni poti v tujini. Seba je šel k sosedom kasneje, saj ga je mati poklicala po mobilnemu in prosila, naj prinese piškote, ki jih je spekla babica, da jih da poizkusiti sosedu in Terezi. Malo mu je bilo žal, da bo moral deliti tiste super piškote in jih bo tako manj zanj, ampak je vseeno poslušno odnesel kovinsko škatlo k sosedom.

Medtem ko sta materi klepetali o zeliščih, sta šla najstnika v kuhinjo pripraviti sadno kupo s sladoledom. Seba je bil prvič v hiši, odkar so prišli kot najemniki. Po svoji stari, radovedni navadi, je zijal okoli in se najprej navdušil nad stensko dekoracijo, ki je predstavljala čipe vseh generacij.

“Ooo, koliko čipov. Glede na to, kako mojstrsko si zadnjič odbila žogo, bi skoraj stavil, da imaš enega takega, super modernega, za hitrost tudi ti v sebi.”

“To ni smešno,” je komaj razumljivo bolj zapiskala kot rekla Tereza proti njemu. Nato je le nekoliko mirneje nadaljevala: “Raje mi pomagaj in operi sadje.”

Seba je lupil sadje, Tereza ga je rezala na koščke. Fant se je spraševal, kolikokrat se bo ta neroda urezala. Niti enkrat se ni in iz dela jabolka je celo izrezljala lep cvet. Spretno. Zelo lepo. Sploh je aranžirala sadno solato tako umetniško, da jo je hotel fotografirati.

“Ne, to pa ne.”

“Zakaj ne. Prav lepo si jo naredila. Prima. Rad bi pokazal prijateljem.”

“Nočem, da jim kažeš fotke mojih izdelkov.”

“Ampak vsi bodo navdušeni, te bodo hvalili.”

“Ne rabim njihove hvale. En dan posmeh, drug dan hvala. Pa posmeh, pa hvala. Tako naprej. Nič od tega ne rabim in si ne želim.”

Seba je zavil z očmi, rekel pa ni nič. Njemu je bilo njeno skrivanje sposobnosti neumno. Malo se je čutil krivega za posmeh, o katerem je govorila. Nerač si je priznal, da ji je zakuhal kar nekaj grenkih trenutkov.

Sadna kupa je bila carska, piškoti pa tudi.

“Kako delovna in spretna je ta ženska in Tereza tudi. Če bo vse tako dobro raslo, kot je zastavljeno, ta vrt ne bo le užitek gledati, ampak bo mogoče tudi nabirati in jesti pridelke. Zdaj ji kar zavidam, da ji ni treba v službo,” je doma navdušeno izjavila Sebova mama.

Dobre tri mesece po tem, ko je Tereza prišla v razred, se je zgodilo nekaj presenetljivega. Mladi profesor fizike, bilo je to njegovo prvo leto poučevanja, je izpeljeval enačbo, vendar se je povsem zapletel in ni znal več naprej. Mencal je pred tablo in iskal napako, ampak je zaradi živčnosti ni

našel. Nemočno je stal pred razredom in bil videti hudo nebogljen. Seba je bil dober fizik, ampak tisti dan ni najbolje sledil pouku in tudi ni vedel, kje se je profi zaplezal. V razredu se je pojavil nemir, klepet, malo smeha. Učitelj je gledal naokoli, kot da bi iskal pomoči. Tedaj je izza klopi vstala Tereza, se napotila pred tablo, izbrisala del enačbe in jo pravilno izpeljala do konca. Pokimala je prepotenemu fiziku, se mu komaj opazno nasmehnila in se vrnila v svojo klop. Še največji razredni nemirneži so presenečeno umolknili, pouk je v miru potekal naprej do šolskega zvonca. Profesor se je že prej zahvalil Terezi, po pouku pa se ji je prišel še enkrat zahvalit s stiskom roke. Običajen stisk je bil kot premočan za Terezo, saj je malo zastokala. Profesorju je bilo nerodno in je hitro zapustil razred. Seba je stopil pred Terezo in jo radovedno vprašal:

“Zakaj si mu pomagala? In kako to, da si znala rešit mineštro na tabli?”

Tereza je malo počakala. Videti je bilo, da premišljuje, ali naj sploh odgovori.

“Tako nebogljen je bil. Želel si je pomoči. Znala sem pomagati. Zato sem mu pomagala.” Naredila je krajšo pavzo in nadaljevala malo tiše: “Ljudje moramo drug drugemu pomagati, če lahko.”

Seba in ostali sošolci so obmolknili. Toliko besed skupaj, v pogovoru, je v šoli še niso slišali izreči. Beseda pomagati je bila mnogokrat izgovorjena in je kar odmevala v njih. Videti je bilo, kot da so se tisto uro fizike več naučili o medsebojnih odnosih kot pa o fizikalnih zakonih.

Odnos do Tereze se je spremenil. Seba in njegova družina so jo celo vzeli v zaščito, če se je kdo iz drugega razreda hotel ponorčevati iz nje. Sošolci so ugotovili, da odlično obvlada angleščino in španščino in kmalu jim je pogosto pomagala pri razumevanju in pri pisanju besedil. Tereza se je ob novih odnosih nekoliko sprostila, tu in tam se je celo nasmehnila. Imela je prijeten nasmeh. Poleg enostavnih stavkov so jo občasno slišali spregovoriti celo stavek z vejico. Dosežek. Momljanje je postalo redkejšo. Ko so jo punce končno prepričale in ji kar v šoli skrajšale frufu za dober centimeter in pol, je pokazala še del drugega očesa, lice in malo prifrknjen nos. Seba je ugotovil, da je pravzaprav kar luštna.

Profesor fizike je bil nad njo navdušen. Ko je slišal, da je v času, ko je živela v Kaliforniji, obiskala obrate vesoljske agencije SpaceX, jo je prosil, naj o tem pripravi seminar, vendar ni hotela. Bala se je nastopati pred množico. Predlagal ji je, da namesto pred tablo pripravijo seminar ob tabornem ognju na šolskem dvorišču. Tudi tega ni želela.

Seba je bil kar hud nanjo; le zakaj tako komplicira! Ker ga je zelo zanimalo, kaj mu lahko Tereza pove o SpaceX-u, se je nekajkrat potrudil, da je šel z njo iz šole in jo spraševal. Na začetku ji njegova ponovna pozornost ni bila preveč všeč in na različne načine se mu je poskušala skriti, izogniti, pobegniti. Ni se dal odgnati. Če je bilo treba, jo je čvrsto prijel za roko. Vdala se je. Kratki odgovori so postopoma postajali daljši. Seba je imel veliko vprašanj. Vesolje ga je privlačilo že od malega, bolj kot vse drugo. Presenečen je ugotovil, da se z njo o vesolju pogovarja lažje in več kot s komer koli drugim, poleg tega so bili njuni pogovori veliko bolj zanimivi. Navdušen je bil nad njenim znanjem. Vedno več si je želel biti z njo. Pogosto sta prečkala park blizu šole. Enkrat mu je v peskovniku narisala raketni motor Merlin, osnovni motor pri raketah SpaceX-a, pri Falconih. Sam si ga ni znal predstavljati. Ko se mu je posvetilo, kako deluje, jo je navdušeno objel in dvignil v zrak, ona pa je zakričala, ga klofnila, vrešče odrinila in zbežala. Gladil si je pekoče lice in gledal za njo. Še dobro, da je ni poljubil. Pravzaprav škoda, da je ni. Bi vsaj razumel klofuto. Ko sta čepela v peskovniku in mu je razlagala o črpalki, ki omogoča varno, enosmerno pot goriva in pospeševalca gorenja v raketi, se mu je z navdušenimi očmi zdela enkratna, genialna! Srečen je bil z njo. Pa kaj jo je pičilo, da ga je udarila? Spet se bo moral opravičevati, čeprav ni vedel, zakaj.

Naslednji dan jo je čakal pred hišo, da se ji opraviči in bi šla skupaj v šolo. Prepozen je bil, mu je povedala njena mama. Tereza je že odšla. Opazil je, da ime gospa povito roko; nosila jo je v opornici. Vse tako kaže, da so ženske pri tej hiši dedno nerodne, je pomislil. Odhitel je v šolo.

Ko je Terezo srečal pri pouku, je opazil, da šepa. Verjetno si je ob svojem brezglavem teku stran od njega zvila gleženj. Niti pogledati ga ni hotela, izogibala se je pogovoru. Počasi je postal jezen nanjo. Zaradi njenega vedenja ga je vse bolj mučil občutek krivde, da je naredil nekaj grdega. Pa ni! Ne, ni!

Po pouku je ni pustil iz razreda. Drugim je naročil, naj gredo, naj ju pustijo sama. Spravil jo je v kot razreda, da bi se končno pogovorila. Začela se je tresti, solze so ji napolnile oči, kar sesedla se je na tla. Seba je vse to zelo zmedlo. Ni vedel, kaj bi. Pokleknil je k njej.

“Oprosti, Tereza. Prosim. Žal mi je.”

Objela je svoja kolena, začela nihati naprej in nazaj.

“Oprosti mi. Nikoli te nočem prizadeti. Tudi zdaj ne.”

Tereza se je tam na tleh še kar zibala, solze so ji tekale po licih. Videti je bila neboljena, tako ranljiva.

“Prosim, verjemi mi, Tereza.”

Seba je bil zbegan, žalosten. Prepoznal je, čutil je dekletovo stisko. Ampak zakaj je tako, ko jo ima vendar rad in ji noče nič hudega. Takrat se je spomnil, kako je prejšnji dan njegov oče mami v precej glasnem pogovoru dopovedoval, da nima anten za njene misli in naj mu enostavno pove, kaj hoče. Tudi Tereza nima anten, je pomislil Seba. Kar povedal bo.

“Občudujem te, Tereza. Meni se zdiš genialna.”

Tereza se je nehala zibati sem ter tja. To je Seba opogumilo.

“Tako pametna punca si, veliko znaš. S Fizikom te obožujeva. Čudovita si!”

Končno ga je pogledala. Vprašljivo. Zdelo se mu je, da mu ne verjame. Solze so ji pa vendarle nehale teči po licih.

“Saj vem, da misliš, da sem klepetalo. Ampak vse, kar sem ti rekel, mislim zares. Zame si najbolj zanimiva punca na svetu. Včeraj sem bil v parku zelo srečen s tabo. Moral sem te objeti in dvigniti v zrak.”

“Tega ti pa res ni bilo treba!” je končno spregovorila. Ni se več tresla. Vesel je bil, ko je videl, da se umirja. Ni mu bilo vseeno, kako se počuti. Tisti trenutek se je zavedel, kako pomembna je zanj. Posvetilo se mu je, da jo ima rad. Zelo rad.

“Tereza, rad sem s tabo. Želim si, da bi bila tudi ti rada z mano.”

Nastopila je tišina. Pogovor je čez čas nadaljevala Tereza.

“Tudi meni je lepo s tabo. Rada s teboj potujem po vesolju.”

Zelo vesel je bil njenih besed.

“Rad bi te objel.”

“Ne, to pa ne.”

“Oprosti, Tereza. Tega sem navajen iz naše družine. Objemamo se, kadar smo srečni.”

“Pri nas se ne objemamo.”

“Ti lahko pomagam vstati?”

“Bom sama.”

Dvignila sta se in se nekaj časa gledala.

“Čisto majhen objemček?” je spet poskusil.

“Ne.”

Napotila se je proti vratom. Sledil ji je.

“Čisto majčkeno majcen objemček?”

“Ej, ohladi se!”

Nakremžil se je. Tiho sta zapustila šolo. Na avtobusni postaji je še enkrat poskusil.

“En tak majčkeno majcen objemčiček?”

Ko ga je pogledala in ga hotela vsaj malo ozmerjati, ji je s palcem in kazalcem pokazal drobno špranjico. Začel ji je nagajivo kimati, šepetaje peti:

“Majčkeno majcen objemčičičičiček?”

Zavila je z očmi in se rahlo nasmehnila. Vesel je bil njenega nasmeha. Lep nasmeh je imela.

Na avtobusu sta molčala. Tiha sreča se jima je zdela lepa.

“Rada bi šla na Mars,” ga je presenetila pred domačimi vrati. “Elon Musk je govoril, da bi prvo ekipo SpaceX poslal že 2024. To mu verjetno ne bo uspelo, ampak do takrat, ko bova midva končala študij, bodo poleti na Mars realnost.”

Seba je bil še pri objemčkih, ona pa na Marsu! Bil je modro tiho. Poslovila sta se.

Tisti večer teleskopa ni usmeril v nebo, ampak proti sosedovi hiši. Poiskal je Terezino sobo. Stala je na balkonu in nastavljala obraz mesečini. Ni nosila rute. Nekoliko kodraste lase je zadaj spela v čop. Umaknila je frufu. Imela je zaprte oči. Ogledoval si je njen obraz. Polni ustnici sta se premikali, kot da bi nekaj mrmrali. Molitev? Zazdela se mu je lepa, malo nezemeljska, kot kakšna nočna vila. Nekdo jo je klical, a ga ni slišala, še naprej je molila. Ob balkonskih vratih njene sobe se je pojavil oče. Zdaj ga je slišala in pohlevno je odhitela proti sobi. Ko je stopala mimo njega, jo je ta z vso silo boksnil v ramo, da je odletela v vrata in ob njih spolzela na tla. Ni mogla vstati. Obstala je na vseh štirih. Oče je dodal še brco, jo grobo zagrabil za čop in zvlekel v sobo. Zaprl je vrata in zagnil zaveso.

Seba je obmiroval. Sprva je zaradi zgroženosti samo strmel.

“Kaj sem videl?” se je vprašal na glas. V sebi je obnovil dogodek.

Stekel je v dnevno sobo. Hitel je pripovedovati očetu in mami. Govoril je prizadeto in zmedeno. Šele čez čas sta starša razumela, kaj jima govori. Kaj naj stori? Seba je po mobitelu poklical Terezo. Ni se oglasila. Mama je poklicala sosedo, ki se je odzvala šele po več neodgovorjenih klicih. Zatrdila ji je, da je pri njih vse v redu, da gledajo televizijo.

“Kako je Tereza, kako je Tereza?” je zadaj vpil Seba.

“Kako je Tereza?” je vprašala mama.

“Hočem slišati Terezo! Ne odgovarja mi na klice. Hočem slišati Terezo!” je kričal Seba.

Nekaj časa je bilo na drugi strani tiho, zdelo se je, kot da nekdo šepeta. Seba je spet začel tuliti, do hripavosti. “Hočem slišati Terezo. Prišel bom po Terezo!”

“Tereza bo govorila s tabo,” so zaslišali glas njenega očeta, ki je, kot je bilo slišati, vklopil zvočnik.

Vsi so za hip obmolknili.

“Tereza, kako si?” je hitel spraševati Seba. “Te kaj boli?”

Malo tišine.

“Utrujena sem, Seba,” je končno spregovorila Tereza.

“Kot vidite, je pri nas vse v redu,” je hitel govoriti gospod in iskati potrditve pri ženi, “kajne, ljubica, vse je v redu.”

Spet nekaj tišine.

“Mama, mama,” je Sebova družina v ozadju zaslišala obupan Terezin glas.

“Pri nas ni v redu. Pokličite, prosim, policijo in reševalce,” je končno spregovorila Terezina mama z napetim glasom.

Sebov oče je imel že ves čas mobilni telefon v roki in zdaj je takoj poklical policijo. Ko je dajal podatke, se je na maminem mobilnem telefonu zaslišalo preteče govorjenje Terezinega očeta in nekakšno čudno šumenje, kot da bi se pri sosedih prerivali.

“Kaj govoriš, vidve me hočeta uničiti!”

“Vsem bomo pomagali!” je v svoj mobilni telefon zavpila Sebova mama. Skušala je nadaljevati malo bolj umirjeno. “Vsem bomo pomagali, vsem, vsem je težko, vsem bomo pomagali,” je vztrajno ponavljala.

“Tudi tebi bodo pomagali, ljubi,” je spregovorila Terezina mama.

Na sosedovi strani linije je nastalo nekaj ropota in zveza je bila prekinjena. Člani Sebove družine so začutili grozo in strah. Seba je kar v copatih stekel k sosedovi hiši. Njegov oče pa za njim, saj se je zbal za sina. Mati je poklicala še reševalce.

Vse se je odvijalo zelo hitro. Na Sebovo razbijanje na vhodna vrata jih je šepaje prišla odpret Tereza. Seba jo je stisnil v objem. Zastokala je. Fantov stisk je malo popustil. Hitel ji je govoriti, vse v eni sapi: “Oh Tereza, kako sem se bal zate, še nikoli me ni bilo tako strah, te boli, kaj te boli? Usediva se na stopnice. Sedi k meni.”

Seba se je usedel na vhodne stopnice, si jo potegnil v naročje, jo zazibal, pobožal.

Sebov oče je mimo njiju vstopil v hišo. Pazljivo je stopal in klical sosedo, soseda. Kmalu ju je našel v dnevnem prostoru. Skupaj sta sedela na kavču. Na preprogi pred njima so bile packe krvi. V podlaket moškega je bil zapichen izvijač. Žena mu je povijala rano. Imobilizirala je orodje, da se med transportom ne bi premikalo. Ob tem je polglasno, kot mantro, ponavljala: “Vsem bodo pomagali, vsem bodo pomagali, vsem bodo pomagali, ljubi.”

“Vsem bodo pomagali,” je za njo ponovil Sebov oče in se usedel na nasprotno stran sedežne garniture ter ju pustil pri miru. Terezin oče je tako čudno bolščal predse, da se jima Sebov oče ni hotel približati. Naj pride policija, naj oni delajo red.

Najstnika sta ta čas sedela na stopnicah.

“S tabo sem, Tereza. Povej, kaj naj naredim zate.”

Zibal jo je, medtem ko je ona zvita v klobčič stokala v njegovem naročju, tako nemočno kot pred meseci, ko je mislil, da sliši mlade mačke.

“Oprosti, Tereza, oprosti, da sem bil tak bedak.”

Božal jo je po tokrat nepokritih laseh. Nežno jo je poljubil na njen trapasti frufu. Zdaj si je drugače razlagal manjkajoče šope las na njeni glavi. Spomnil se je, kolikokrat se je norčeval iz nje, češ da nalašč šepa in da se zaradi lenobe skuša izogniti pouku telesne vzgoje. Spoznal je, da je poleti dolge rokave nosila zato, da bi prekrila modrice. Nikoli je ni videl pasti, a jo je imel za nerodo. Njeno mamo tudi. Spomnil se je njenih besed, da si morajo ljudje med seboj pomagati, če si le lahko. Že takrat ga je v bistvu prosila pomoči, pa je ne on ne drugi niso razumeli. Zdaj je vedel, zakaj se je tresla, ko jo je stisnil v kot razreda. Kdo ve, kolikokrat je nemočna ždela pred očetom v kotu in čakala udarce, brce. Ni čudno, da si je želela odpotovati na Mars.

“Oprosti, Tereza, da sem bil slep, da nisem ničesar razumel,” je Seba iskreno obžaloval. Nasilje, ki ga je videl ta dan, ga je pretreslo do temeljev njegove biti. Zdelo se mu je, da nikoli več ne bo otročji najstnik. Nikoli več ne bo tak, kot je bil še dopoldne. To noč je videl grdo, kruto plat življenja. To noč je odrasel. Čutil je krhkost Terezinega trepetajočega telesa, ranljivost tega lepega in pametnega dekleta. Spoznal je, da jo želi varovati. Imel jo je zelo rad.

Ko so prišli policisti, je bilo že vse mirno. Kmalu za njimi so se pripeljali še reševalci. Oboji so imeli kar nekaj dela. Policistom ni bilo jasno, kako se je izvijal znašel v podlakti očetove roke. On je samo nekam buljil, ni odgovarjal na vprašanja. Žena je trdila, da ga je ona zabodla, po nesreči. Sledove krvi so našli tudi na Terezini obleki. Je ona zabodla očeta? Izkušnim policistom je bilo jasno, da bi se ta večer lahko v tej nesrečni družini zgodila še hujša tragedija. Niso zadrževali reševalcev, ki so vse družinske člane odpeljali na pregled in v oskrbo na urgenco. Sebova družina jim je sledila v svojem avtomobilu.

Medtem ko so čistili in šivali očetovo rano, so na telesu Tereze in njene mame odkrivali modrice različnih starosti, vsaj iz treh obdobj nasilja. Pri

Terezi so na rentgenski sliki opazili majhno, svežo krvavitev pod pokostnico nadlakti, ki je bila kar boleča. Pri mami je rentgen pokazal nepravilno zaraščen zlom piščali. Zdravstveno osebje, ki je bilo vajeno videti marsikaj, je bilo ob vseh teh znakih nasilja pretreseno. Niso mogli razumeti, kako sta ženski toliko časa prenašali vse to trpinčenje. Zakaj se nista že prej uprli, poklicali koga na pomoč? Saj so vendar tudi v Ameriki ustanove, ki pomagajo žrtvam nasilja. Tam imajo s tem še več izkušenj. Zakaj nista poiskali pomoči? Tereza in njena mama sta ostali v bolnišnici na opazovanju.

Terezin oče je ves čas obravnave na urgentnem travmatološkem oddelku samo bolščal v prazno in ni spregovoril. Sebov oče, ki je bil z njim, se je počutil zelo nelagodno. Videti je bilo, kot da ranjeni moški ne razume, za kaj sploh gre. Šel je pač tja, kamor so ga peljali, potisnili. Svojo obvezano roko je gledal, kot da ni njegova. Bil je kot na pol izklopljen robot. Po oskrbi rane ga je urgentni zdravnik zaradi družinskega nasilja hotel prepustiti kriminalistoma, ki sta na urgenco prišla kakšno uro za poškodovanimi. Toda potem si je doktor premislil. Da se ne bo nasilnež, ko bo prišel k sebi in dojel, kaj se je dogajalo, še obesil, si je mislil. Zaradi čudnega reagiranja ga je raje poslal na oddelek za psihiatrično prvo pomoč. Naj tam naredijo z njim, kar hočejo. Kriminalistoma zdravnikova odločitev ni bila všeč.

“Preklete!” je zaklel starejši policist kar pred Sebovim očetom, ko so reševalci odpeljali Terezinega očeta, “zdaj bo pa kujon igral posttravmat-ski sindrom. On.” Nekaj časa je še godrnjal, se jezil, naredil pri tem nekaj korakov gor in dol. “Ste videli, kako prihuljeno je pogledal ta vaš kolega, preden so ga odpeljali,” se je obrnil na Sebovega očeta in razpredal naprej, “ta znanstvenik bo še vsem dal vetra, boste videli. Zapomnite si.”

“On ni ne moj kolega ne prijatelj. Sosed je,” je spet, kot kdo ve kolikokrat že ta večer, razlagal Sebov oče in zaskrbljeno nadaljeval, “nimam pojma, kaj nas še čaka.”

Poslovil se je od kriminalistov in odhitel k svoji družini. S tesnobo je pomislil, da se torej ni samo njemu zdelo, da je v pogledu Terezinega očeta zaznal komaj opazen posmeh.

**Sodobni
slovenski
esej**

Tanja Topić

Resnica ni izbira,
ampak posledica

Ste že kdaj miselno obtičali v agoniji nenavadnega trenutka krize identitete? Ko ste žonglirali z idejo o fantastičnosti svojega obstoja in vprašanji o tem, kdo v resnici ste, kakšen je vaš smisel in ali je vse, kar ste do tedaj vedeli, resnično? Mislite, da smo lahko kdaj prepričani, da želimo resnico v vsej njeni nepredelaniosti? Ker ni sakralnega zagotovila, da nam bo slednja ustrezala, kaj šele, da nas bo tudi osrečila. Morda razlog za ta vprašanja leži v sami klasifikaciji naše biti: nismo *homo fatalis*, temveč *homo sapiens*; smo bitja, ki ob priložnosti tudi razmišljajo, načeloma pa jih poganja želja po dejstvih. Zaradi repertoarja, ki nas v nadaljnjem še čaka, razjasnimo, zakaj se sploh podajamo na takšne miselne podvige. Morda se težava skriva v instinktu po svobodi: da bi lahko svobodno nadaljevali svoj urejeni kaos, hočemo in moramo razumeti, kako je do njega prišlo. Zakaj? Ker resnica ni izbira, ampak posledica. Živimo namreč v ponavljajočem se ciklu: mi smo tisti, ki svoji resničnosti narekujemo pravila, vendar nam slednja v odgovor vsakič znova narekuje svoje aksiome in modelira našo percepcijo. Lepota želje po razumevanju teh aksiomov pa se ne skriva v cilju, temveč v tveganju, ki ga terja iskanje same srčike – je kot ruska ruleta: konec koncev nikoli ne vemo, ali bomo prišli do *ubijalsko* dobrega zaključka ali do 'strele v prazno'. Moram priznati, da me je ravno ta nedoločenost stimulirala h konstruktivni kontemplaciji; na koncu ne želim imeti prav, rada bi le 'posejala' semena idej, ki bodo skozi vsako branje zrasla v nekaj

večjega. Skratka, ne želim definirati, ampak informirati. Cilj tega eseja tudi ni spodbuda k iskanju miselnega habitata v ikonični resničnosti in življenju nekoga drugega, temveč da si poiščete svoj način razumevanja in svojo predstavo, ki bi v idealnem primeru objektivno in do neke mere subjektivno uprizarjala dogajanje okoli vas. Vsak način, ki je edinstven in vaš, je dober. Da bi našli svoje vesolje, se morate zazreti vase in poiskati ideje, ki se bodo skladale z vašim *ethosom*; ravno zato je ključno prizadevanje za razumevanje samega sebe. Vendar je trik v tem, da človek ni in ne more biti pasivna definicija, ampak je aktiven proces vnovičnega dojetanja in dvomljenja o včerajšnjem jazu. V nasprotnem primeru bi bilo enako, kot če bi v posodo vrgli sestavine za torto in trdili, da ste jo že dokončali. Brez kombiniranja in prilagajanja komponent značaja smo resda surova različica sveže civiliziranega človeka.

Tako trčimo ob ledeno goro dejstva: miselna umetnost se pravzaprav skriva v tem, da moramo idejo, ko jo absolutno ponotranjimo in razumemo, sčasoma zavreči brez sentimentalnega oklepanja. Morda 'zavreči' zveni nekoliko brutalno, zato raje recimo, da se prepustimo miselni metamorfozi. Slednja je nujna, ker nič ne more biti dokončno definirano, o bistvu slednjega pa se lahko korakoma informiramo – tudi vrha gore se ne doseže v enem koraku. Veliko uslugo si lahko naredimo, če najprej potlačimo svoj zmagoslavni in potešeni ego, ki lahko podleže tendenci naselitve v cono udobja, kjer bo za kosilo ob 13.23 namesto izziva žvečil tisti en uspeh. Priročno in priporočljivo je, da sčasoma ne skoparimo z odmerjanjem samodiscipline in nezadovoljstva, saj miselnemu procesu služita na tak način, kot avtomobilu služijo vključeni brisalci vetrobranskega stekla: um 'očistita' stagnacije in mu omogočata nadaljnje prodiranje po cesti življenja, kjer lahko do novih idej in priložnosti pridemo le s proaktivnostjo.

Šele ko v predal pospravimo zmagoslavne konfete težko obvladljivega ponosa, torej v mislih nastane nekaj prostora za nove ideje in napredek. Takrat nastopi čas, da z dinamičnim pristopom poskusimo uvideti problematiko z drugih zornih kotov. Šele ko na zadevo ne gledamo po le enem uveljavljenem, strogo določenem protokolu, lahko spoznamo njeno večdimenzionalnost in širino. Prepoznavanje večplastnosti je namreč svojevrstna diferencialna kompetenca, ki loči med amaterjem in umetnikom – življenje linearno in sivo, medtem ko ob večplastnosti preteklost, sedanjost in prihodnost dobijo barve in odtenke. Ko življenje človeka ustreza takšnem opisu, lahko trdimo, da slednji nesramežljivo kaže simptome divergentnega razmišljanja. To pa je gotovo esencialno gonilo napredka; brez divergentnega razmišljanja smo kot brezkofeinska kava:

skušamo nekaj početi, utemeljevati svoje bistvo, vendar ne ravno učinkovito. Da lahko postanemo nekaj več in doživimo zveličanje, potrebujemo idejo z *metuljevim učinkom*: glas ene osebe s preprosto, a močno idejo, ki bo prepričala široko množico in vplivala na miselnost in vedenje celotne generacije. Več generacij. Tu ne gre zgolj za šopek besed, ki bodo človeku vdahnile povsem nov pogled na življenje, temveč za nekaj večjega; gre za besede, ki se dotaknejo tistih delčkov razuma, ki so toliko let poprej hibernirali; ko so taki delčki stimulirani prvič, so občutki toliko intenzivnejši, saj ste bili zanje toliko let prikrajšani. Morda ravno zato rečemo, da je človek preplavljen z neko novo senzacijo, ob intenziteti katere ni nič nenavadnega, da vse ostalo, prisotno v periferiji trenutka, zbledi. Občutki, sinestezija so namreč veliko večji kiparji spomina kot le vizualna prezentacija neke točke časa in obstoja. S spominom pa je kot s cestnim omrežjem: kamor koli zavijete, bo vedno z vami in bo imel svojevrsten vpliv na razvoj dogajanja – in istočasno percepcijo, ker je slednja konec koncev pogojena z izkušnjami. Ko se nekomu uspe dotakniti teh delov človeške duše, mu je uspelo prodati vstopnico za predstavo svoje resničnosti.

Vemo, kaj se je dogajalo in kakšne so bile psihološke manipulacije množic v času vzpona diktatorjev, vendar se mi je v spomin mehkeje zasidral pisemski roman Johanna Wolfganga von Goetheja *Trpljenje mladega Wertherja*. S svojo besedno umetnostjo se je nekaterih bralcev tako dotaknil, da so ti nase začeli projicirati glavna lika; oblačili so se v enaka oblačila, kot sta jih slednja nosila v romanu, se enako vedli; situacija se je razvila do skrajnosti. Nekaj mladeničev je občutilo tudi protagonistova melanholična čustva ter enako kot mladi Werther storilo samomor. Na srečo je bila takšna ideologija kratkotrajna, saj moramo tu upoštevati element radikalnosti. Ob tako absolutnih in močno razvitih idejah ni več prostora za človeškost in razum, saj je slednji povsem prežet s skrajnostjo – celo do te mere, da se v razvoju ideje pozabi, kakšen je bil njen prvotni namen. Ker Goethejev namen zagotovo ni bil takšen, vendar je povsem jasno, kako se je izkrivil. Ko je stik ideje s koreninami izgubljen, pride do oddaljitve od izvira in s tem do odtujitve od prvotne smeri. Morda so ravno zato radikalne ideje že na samem začetku obsojene na propad, ker ob nenadzorovanem širjenju, tavanju v neznano, hitro zaidejo v slepo ulico – ter pristaši za njimi.

Da pa bi se racionalna ideologija lahko razvijala, se raztezala tako prostorsko in časovno, nujno potrebuje svojevrstno brezčasnost, pri kateri ni smisel zgolj *obstajati*, temveč tudi *stimulirati*. Gre za dokaj lingvistično ekonomično manifestacijo kontemplacije posameznika, ki je (morda

posrečeno) odkril neko fundamentalno vprašanje, ki bo vznemirjalo številne prihodnje generacije – ker zaradi brezmejnosti nič ni dokončno in je vse mogoče. Prav ta neskončnost vprašanja je morda ključna. Zdi se, da v nekaterih ljudeh neskončnost – to, kar je večje od enega človeškega življenja – vzbuja *eldoradsko* vznemirjenost nad iskanjem dokončnega v neskončnosti in frustracijo, kar je glede na zgodovinsko umetniško sceno izvir navdiha, frustracija pa nastopa v vlogi zimzelene muze. Mogoče je zato srečen in zadovoljen človek težko dober umetnik, ker njegovo gonilo ni iskanje novih oblik lastne realnosti, kjer bi našel srečo in zadovoljstvo; nesrečen človek pa želi poiskati uteho v vsem, kar je najmanj podobno njegovi resničnosti – eden izmed načinov je gotovo ekspresija te brezizhodnosti, drugi je formiranje imaginarnosti brez vzporednic z realnostjo.

Obstaja tudi možnost, da ideja ne more biti obstoječa sama po sebi, temveč njen začetek nastopi šele, ko se pojavi problem, oziroma šele, ko ta inducira nezadovoljstvo, ki ga ta ideja rešuje oziroma se nanj nanaša. Zadeva se poenostavi na ironični in paradoksalni način: za vsako rešitev se najde težava. Že današnji dan je skorajda osem milijard ljudi doživelo na povsem drugačen način; koliko zornih kotov in interpretacij enega samega vprašanja (ali težave) lahko potem šele dobimo v obdobju stotih let. In koliko težav ustvarijo različne interpretacije neke teme! Zato želim poudariti pomembnost in skorajda dolžnost, da ljudje pišemo o svojem pogledu na svet – torej o svoji 'resničnosti'. Ker ko je osebi omogočeno, da prebere mišljenje nekoga drugega, občuti največjo intimo, ki jo lahko doseže človeško bitje. Gre za nezapisano pogodbo zaupanja in skorajda nekakšno povabilo. Ko človek skozi besede doživi in začuti, kar je nekdo občutil v nekem trenutku, virtualno doživi njegovo resničnost – se prebije čez največjo enigmo. Ste kdaj brali svoje dnevniške zapise iz mladostniških let? Je enako, kot če bi šli s svojim najboljšim prijateljem na kavo in obujali spomine na preteklost. Ta prijatelj ste vi, ki še ni šel prek toliko miselnih metamorfoz; je vaša izvirnejša različica, ki je svet videla precej bolj na svoj način, kot ga vi vidite danes. Poznali ste veliko manj ljudi in veliko manj idej, ki niso povsem vaše izvirne. Ravno skozi branje dnevniških zapiskov lahko za trenutek spet postanete ta oseba in potešite domotožje po preteklosti. S tem veliko lažje ostanete vse, kar niste pozabili. Hkrati pa lažje razpletete vzorec, ki ste ga stkali iz preteklosti do danes – in od daleč šele lahko vidite, ali ste se kje 'zapletli' pri dekodiranju dogajanja okoli vas. Takrat se vam je morda zdela izbira takšnega dejanja oziroma načina razumevanja dejanja primerna, ampak ali se je resnica skladala z vašo izbiro? Morda se je bolje vprašati, ali si na vsakem koraku želite resnico

in potem pretehtate, v katero smer se bo nagnila tehcnica koristi – v vašo ali v nasprotno.

Zato se je skorajda nemogoče sprijazniti z dejstvom, da ne bomo nikoli poznali celotne kronologije načinov dojemanja tega sveta, naj bodo še tako primitivni ali nadgrajeni, saj je vse, kar ni zapisano, pozabljeno. Ker se svet ni zmožen spreminjati v tolikšni meri, kot se spreminja človekova miselnost, je toliko bolj navdihujoče, kako različno lahko orišemo isti prostor in isti čas. Sicer se lahko opiramo na neke manifestacije idej v obliki umetniških artefaktov, ki jih konec koncev interpretiramo na svojevrstne načine. Vendar je to spet le simulacija, ki jo bo sodobna logika imela za edino pravilno. Situacija z zapisi je nekoliko drugačna; resda predstavljajo vpogled v neko miselnost, vendar se mi zdi, da sta bili iskrenost in resnica pogosto podvrženi inflaciji. Kaj če so želeli skozi umetnost (in 'formalno' zgodovinopisje) uprizoriti en svet, živeli pa so v povsem drugačnem? Vedno me je zanimalo, kdaj in zakaj je v človeku prvič vzknila želja po ustvarjanju kulture in vere – po svetu, ki bo drugačen od že obstoječega; takšen svet, ki bo imel dodano vrednost. Ali je bilo to hrepenenje po nadzoru večjih množic s pomočjo občutka utvare, torej svojevrstni *big brother* učinek? Domnevam, da v prvotnih civilizacijah seznam osebnostnih kvalitete in vrednot ni bil tako dolg, zato je bil celoten proces nekoliko lažje izvedljiv. Če bi se na primer v današnjem času nekdo odločil za povsem novo kulturo, bi se srečal z veliko več skepticizma; šolski in skoraj banalni primer zagotovo predstavlja pojav nove vere pastafarianstva, katere pripadniki verujejo v testeninsko božanstvo; sicer je znano, da je iniciacija te religije preplavljena s satiro, vendar eventualno predstavlja pogled na neko abstraktno resničnost. Srčno upam, da iz te moke ne bo kruha (in predvsem ne testenin). Ampak subjektivno mnenje na tej točki ni pomembno – ker se moramo osredotočiti na dejavnike izven posameznika, torej na parametre čas, prostor in družba; ti inhibirajo širjenje vsega, kar ne ustreza popolnoma zastavljenemu kulturnemu modelu ali celo njegovim razširitvam. Vendar menim, da je najpomembnejša točka pri uveljavljanju neke ideje njena lastnost, da odgovarja na aktualno družbeno ali osebno vprašanje, kot sem že omenila.

Raje se vrnimo v preteklost. Morda se je zgodilo, da je peščica izjemnih posameznikov pomembno napredovala in se miselno emancipirala od 'črednega življenja' – torej je na lastno pest začela iskati rešitve, ki bi jim ustrezale. Ena izmed možnosti je, da je ta peščica v veliki množici videla številne priložnosti – morda za lastno korist ali pa so preprosto želeli izkoristiti potencialno vodljivost vseh ostalih, ker jih je občutek izstopanja

poživljal. Edina težava, ki se pojavi, je, da skupnost kot popolna enost ne more obstajati brez sistema. To se sicer lahko reši z izstopajočim posameznikom. Toda ko se nekdo postavi na vodilno mesto, obstaja tudi verjetnost, da mu množica ne bo sledila, ker a) bo zaradi sle po moči več ljudi želelo na to mesto in se ne bodo pripravljali podrediti ali b) bo v tem dejanju videla zgolj egoistične vzgibe in ne bo uvidela nujnosti tega vodilnega položaja. Ker pa je včasih dvigalo do uspeha pokvarjeno, moramo poiskati stranske stopnice – zato je lažje vpeljati nikoli videno mitološko božanstvo, ki predpisuje svoje zakone (ne glede na to, da si jih je morda izmislil nekdo iz sosednje vasi), relativno svete in edine; zdi se, kot da bi obstajala hiba *cesarjevih novih oblačil*, ko ima miselna utvara veliko večjo vrednost kot to, kar lahko vidimo. Ko si namreč nekaj želimo le predstavljati, je manjša verjetnost, da bomo s tem nezadovoljni; kaj šele, da se bomo motili. S tako uspešnim marketinškim trikom nihče ne posumi, da se za vsem skupaj morda skriva le človek iz mesa in kosti, ki bo s tem uresničil svoje ambicije.

Malo prej se je pojavila zanka: *relativno* sveti in edini. Ko govorimo o dejstvih, ki konvergirajo k resnici, se moramo zavedati, da so bili v vseh zgodovinskih obdobjih sveto prepričani o svojem prav. Mislim, da takšna miselna podlaga pogojuje uspešnost emancipacije od svojih predhodnikov; ker danes spet z določeno latentno samozavestjo trdimo, da imamo nekoliko bolj prav kot naši predniki. Ampak dojemanje je pogojeno z dvema faktorjema: kaj nekdo želi in kaj nekdo zmore videti; torej je parafraziranje realnosti pogojeno biološko, psihološko in posledično res družbeno. Tudi ko mavec vlijejo v modelček, nastane oblika, ki sega v prostor okoli sebe na svoj specifični način, če pa se košček odkruši, ga že označijo za blago z napako. Upam, da je dovolj očitno, kje se skriva težava.

Zgodovinsko gledano so vedno želeli najti hitre rešitve, ki bodo (subjektivno) zadovoljivo pojasnile pereča vprašanja, pri čemer se ironija skriva ravno v prioritetenosti; verjamem, da pogosto za resnico naivno sprejemamo nekaj, kar v nas vzbuja zadovoljstvo, in da je resnica pogojena s pozitivnimi občutki. Zato je bilo morda marsikomu kontroverzno zgolj pomisliti, da bi lahko bila resnica temno obarvana. Dober primer so mi vedno predstavljali antični Grki s svojim risanjem figur po nočnem nebu (zahvaljujoč astronomiji danes vemo, da se po nebesnem svodu ne podi celotni zodiak skupaj z drugimi pravljničnimi bitji) in miti, v katerih dogajanja ne usmerja narava, temveč božanstva. Omenila sem že, da so morda nekateri izstopajoči posamezniki želeli prevzeti oblast nad ljudstvom, vendar se zdi, da so k ustvarjanju božanstva botrovali tudi drugačni, manj

egoistični vzgibi. Obstajata dve zelo močni želji: želja po moči in želja po razumevanju. Kdor si želi zgolj moči in oblasti, je kot fotokopija bankovca: toliko obljublja, vendar je brez kakršne koli uporabne vrednosti. Kogar pa žene želja po razumevanju, se bo lahko z idejami dotaknil vsakega posameznika, ki ga bo želel poslušati, in družbi prinesel napredek. Pravilnost samih konstruktov ni toliko pomembna, kot je pomembna miselna stimuliranost in nadaljnje manifestacije slednje – ker konec koncev je to bojda ena glavnih lastnosti; vodni tisk, ki nas loči od ostalih živali – samoiniciativnost miselnega procesa.

Za razumevanje delovanja sveta okoli sebe so si izbirali preprostejše in lažje dojemljive principe, ki so potešili nerazumevanje in ljudstvu pri-
našali mir ter eventualno tudi složnost; pravi paradoks je, da je bila zanje najslabša resnica tista, ki je ni bilo. Vse skupaj namiguje na to, da smo na začetku favorizirali domišljijo, ki se je z veliko verjetnostjo razvila pred razumom. Tako so dejstva dobila splošno potrditev le takrat, ko so spadala v že uveljavljeno shemo, ki jo je izoblikovala kultura nekega zgodovinskega obdobja. To ne pomeni, da niso bili pripravljeni sprejeti ničesar novega, temveč to, da so sprejemali resnice, ki so bile za njih 'resničnejše' od drugih in so bile povsem *sveže*. Konec koncev je to imelo enak pomen, kot ga ima danes nalepka *novo* na artiklu, za katerega vemo, da je v prodaji že več mesecev. Skratka, sprejemali so le trditve, ki so bodisi povzdignile in oplemenitile dotedanje prepričanje ali pa so ga zgolj temeljiteje potrdile. Ampak zakaj je človek začel alternirati takrat *pravo* resnico, ki je tem bolj postajala podobna 'današnji'?

Ob določenem razvoju dogodkov pride do deflacije resnice; izmed vseh belih laži se izloči tista črna ovca, ki zavrača in ponazarja bodisi moralno bodisi razumsko luknjo v dotedanjih zakonih in smernicah – *j'accuse* trenutek, ko se nekdo prvič vpraša, ali je prav, da sta resnica in kultura enakopravni – in ali je resnica lahko v službi kulture ali mora biti kultura v službi resnice. Na to vprašanje nikoli ne bomo mogli odgovoriti pravilno, ker bo vsak odgovor podvržen določeni mentaliteti, ki jo je že oblikovala neka kultura.

Včasih si predstavljam, da je iskanje velike resnice kot gozdni pohod Janka in Metke do hiške iz sladkarij, kjer v resnici prebiva zlobnica in prevarantka. Ko se približujeta hiški, je ta od zunaj videti čudovita. Bolj ko jo okušata, slajša je, bolj se jima lepijo prsti in težje se odtrgata od ekstaze. Ko pa se prikaže bistvo, esenca te hiške, ki je poosebljena groza – šele takrat si želita, da bi se lahko ustavila in zavrtela čas nazaj ter bi raje bivala v nevednosti. Neizogibno je preučiti tudi okoliščine tega dejanja, ki nam bodo pomagale razumeti lekcijo z drugega vidika. Ko smo v brezizhodnem

položaju in gre za naše življenje, nismo v tolikšni meri sposobni razumsko oceniti situacije in smo podvrženi delovanju v afektu. Zakaj bi sredi gozda stala užitna sladkorna hiška? V stanju izjemne lakote se posameznik tega ne vpraša, ampak zaradi nagona začne impulzivno jesti. Ko smo lačni rešitev, se prej vedemo na tak način kot v času, ko smo v miselno dokaj potešenem stanju.

Vendar je zanimivo še eno sporočilo te zgodbe: to je ena redkih pravljič, kjer dobro in resnično ni nujno parafrazirano z božansko lepim. Lepota je namreč hči možganov; lahko jo vzgojimo kot krhko, plehko formo, ki jo bodo prinašala zgolj prijetna vizualna občutja, lahko pa jo vzgojimo kot stabilno, plastovito idejo, ki bo spodbudila k razmišljanju in globljim občutjem, ki bodo pri posamezniku iz miselnih jarkov na plan povlekla zakopana in neobdelana dejstva ter čustva; gola resnica v vseh odtenkih. Zdi se mi, da bi vsak človek, ki bi slednjo obliko lepote postavil na prvo mesto, postal pristneje notranje lep – tudi ko kipar spozna vse praske in obline kamna, lahko iz njega izkleše pravo umetnino na tak način, da se pod nobenim pritiskom ne bo zlomila.

Morda nas v past ujameta prav vizualna lepota, ker od daleč je celota brezhibna, in skrivnostnost nepoznanega, ki ga želimo razumeti – neznano je točno to, kar katalizira skušnjavo. Vendar razumeti ne pomeni vedno tudi postati srečnejši. Ker postaviti resnico pred srečo, to je nekaj, kar nas naredi že nadčloveške. Ko smo sposobni zavreti slo po suverenosti in spontanosti, ki naj bi zagotovili srečo, smo šele res pripravljeni sprejeti dejstva, ki morda ne bodo skladna z našo lastno filozofijo. Do slednje smo skorajda upravičeno starševsko zaščitniški, saj je sad druge intimne razsežnosti: našega miselnega prostora. Ker konec koncev je filozofija le človekov lastni pogled na svet. Na tem mestu pridemo do reverzibilnega preklopa med filozofijo in resnico, kjer so meje premične in ne vemo, kdaj smo pri eni in kdaj pri drugi. Težava se skriva ravno v preprostosti zamenljivosti; v argumentih, ki ustrezajo prostoru, času in razmeram, lahko namreč vsakdo predstavi svojo filozofijo do tolikšne mere, da postane njegov *univerzum* tudi *univerzum* nekoga drugega. Torej ali je morda na koncu resnica izbira in ne posledica?

Slednja ideja in naslovna ideja predstavljata nasprotujoč, neresljiv miselni konflikt, ker je težko določiti, kaj je večje: ali življenje – torej izbira resnice – ali obstoj – torej odkrivanje resnice, ki je posledica nečesa. Na misel mi je prišla ideja Slavoj Žižka: "Kaj če je način, s katerim dojemamo težavo, že del težave?" Sicer je neizogibno upoštevati naravne znanosti in kako neverjetno je, da človeški um odkriva matematično harmonijo

v skoraj vsem, kar nas obdaja. Ampak kaj če se celotno vesolje izrisuje na način, kakor ga želimo videti sami, ali pa smo zgolj obiskovalci tega, kar se nam tolmači v neki svojevrstni podobi, ki se kot kameleon prilagaja pogojem. Morda je že naš videz v resnici drugačen, vendar ga naši možgani prevedejo v to, kar pač na koncu vidimo – torej da se resnica izgubi že v prevodu. Tu me je navdihnili misel Austina Kleona: “Kradi kot umetnik.” Naši možgani v svoji virtuoznosti predelajo vsako absorbirano informacijo in ji dodajo svoj pečat, potem pa nas suvereno vodijo v svojo galerijo paslik. Na tej točki se moramo vprašati, ali obstoj skriva nekaj več, kar se nam kaže, vendar se ta ‘več’ ne prikaže, ker nanj v resnici nismo pripravljeni. S težavo bi jasnovidno rekli, da bomo kot človeška rasa s temeljitim odkritjem bistva postali toliko bolj izpopolnjeni. Kaj če nas na koncu univerzalne enačbe čaka strah; do obisti pristno uprizorjena agonija, ko bomo težko sprejeli stvarnost takšno, kakršna v resnici je. Da bi ob tako velikem strahu svet obstal v tišini, ker ne bi več obstajala pot nazaj; ker resnica ni kot bumerang, ki se po spustu vrne nazaj v varen prijem, obvladano; je kot voda – ko jo spustimo na plan, obide vse na svoji poti. Gotovo je, da je *vzrok*, torej naš izvor, veliko večji od individualne osebe. Zanka v človeku je, da se nikoli ne more spoznati do potankosti, ker je kontinuiran proces, zato tudi nikoli ne more priti do dokončnega namena svojega obstoja, kaj šele do univerzalne resnice – zadovoljiti se mora s približevanjem. Utopično je namreč verjeti, da bomo kadar koli lahko začeli brati necenzurirano zgodbo o resnici od začetka. Tako je z izvorom vsega: zgolj vemo, da je, morda ga celo gledamo – a lovimo ga tako uspešno, kot lovimo svojo senco; kakor da bi se znašli v tragikomediji *Čakajoč Godota*. Zato se včasih spozabim in si v želji po vseh odgovorih zamislim: kaj če so res samo možgani tisti veliki izvor vsega? Da torej ni človek v vesolju, temveč vesolje v človeku. V tem primeru je nesmiselno govoriti o zgolj eni absolutni resnici, ki ne bo nikoli podleгла dekadenci.

Foto: Eddo Hartmann

Nizozemska pisateljica in kolumnistka **Marente de Moor** (1972) se je po končanem študiju slovanskih jezikov preselila v Sankt Peterburg, kjer je delala kot dopisnica za nizozemski časopis *De Groene Amsterdammer*. V Rusiji je živel deset let; svoje vtise je prelila v knjigo *Peterburške zgodbe* (1999). Prvi roman z naslovom *Prestopnik* je objavila leta 2007, za roman *Nizozemska devica* pa je leta 2011 prejela znamenito nagrado AKO ter leta 2014 nagrado Evropske unije za književnost. Za svoj zadnji roman *Fon* (2018) je prejela nagradi Jan Wolkers in F. Bordewijk, nominirana pa je bila tudi za prestižno nagrado Bookspot. Danes je Marente de Moor ena najuspešnejših nizozemskih pisateljic mlajše generacije; slovi po izbrušenem slogu in kompleksnih, nemalokrat zgodovinskih pripovedih. V romanu *Nizozemska devica* se posveča zlasti negotovosti in napetosti, ki sta hromili Evropo konec tridesetih let prejšnjega stoletja.

Marente de Moor

Nizozemska devica

Naslednjega dne so prišli, z glasnim hupanjem. Vseh deset je z enim kovčkom skočilo iz visokega benza, na glavah so imeli vstran poveznjene kape *Schiffchen*, roke vtaknjene v žepe jahalnih hlač. Niso bili pijani, ampak iz njihovih kretenj je velo veselje do popivanja, ki si ga bodo privoščili notri. Ni šlo le za namero; to je bila njihova pravica, ker so sledili Nepristranskemu, možu v vojaškem ogrinjalu iz moje nočne more. Samo on je imel roke sklenjene za hrbtom. Otrdelo nagnjen naprej, kot deblo mrtvega drevesa, je opazoval razgrajanje študentov. Smejali so se, on se ni. Nenadoma se je zasukal proti kuhinjskemu oknu in trdno sem se morala oprijeti zavese, da nisem padla. Odšli so proti hiši, topotaje v jahalnih škornjih. Šofer je zaprl vrata kombija, jaz pa sem doumela, da je moj strah upravičen. Bobra ni bilo med njimi.

“Mogoče pride pozneje,” je rekel Heinz. Upihnil je vžigalico, s katero je prižgal pečico. Zgodaj zjutraj je vpregel Loubno, da bi Leni odpeljal do avtobusa. Pražnje se je oblekla, še sama sebi se je smejala, ko se je vzpenjala na kočijo in se nervozno dotikala tančice na svojem klobučku. Ni ji bilo mar,

da je namen njenega potovanja žalosten, najpomembneje je bilo, da je odhajala po svojih opravkih in za sabo pustila vse v najlepšem redu. Čeprav je vedela, da se to ne bo zgodilo, je še vedno upala, da se bo gospodar vrnil še istega večera in v dobri družbi užival v njenih pitah, ki smo jih morali samo še pogreti. In če od moža, ki ji niti potovalnega kovčka ni pomagal dvigniti, ni pričakovala ničesar več, se je zdelo, da goji popolno zaupanje v doktorja Reicha, dobrosrčnega zdravnika, ki bo Raeren začaral v kraj miru in ugodja. Odločila se je, da bo tako, ko si je na glavo poveznila klobuček, mene pa je obšla neprijetna slutnja, ko sem videla, kako je tančica na njem zaplapolala kot strakoševa krila pred nevihto.

Bober seveda ni prišel. Telegram so torej v njegovem imenu poslali nepovabljeni gostje, ki so zdaj butali po vratih. In medtem ko jim je Heinz hitel odpirat, sem sama iskala skrivališče. Stopnišče je bilo predaleč, edini izhod so bila vratca do kamre nad kuhinjo. V hladnem, temnem mraku sem se spotikaje vzpenjala po stopnicah. S prsti sem drsela prek steklenih kozarcev z ozimnico in glavic čebul. Dišale so in me pomirjale, zdaj ko moje najpomembnejše čutilo ni zaznalo ničesar in je moj sluh poskušal preslišati zvoke, ki so se nevarno približevali. Kuhinjska vrata, ki so udarila ob zid, gromek smeh na hodniku, meketav glas samo meter stran od mene: "Pripravljate kaj za pod zob, dragi moj?"

"O, ne, vse je že pripravila moja žena, samo tole moram še pogreti v pečici. Koliko vas je? Je še kdo na poti?"

"O tem bomo pozneje, dragi moj. Ampak tole je tudi hladno zelo okusno. Kaj pa bomo pili?"

Spet loputanje s kuhinjskimi vrati in tik nad mojo glavo nekakšno jodlanje. S pogačico sem udarila ob potovalni zaboj, s stisnjenimi pestmi sem sedla na tla. Tam so bili stari znanci – obešalnik, razbito ogledalo, ki je odsevalo cesarjevo hči s čepico z mrtvaško glavo –, ampak me niso več ganili. Spodaj je zažvenketal jedilni pribor, nekdo je kriknil od bolečin, nato se je spet razlegel večglasen smeh. Takšnega hrupa na Raernu nisem bila vajena. Seveda je sleherni dan jutranjo tišino presekalo crescendo naših sabelj, skakali smo, kadar smo zmagali, preklinjali, če smo izgubili. In seveda je po hiši donela glasba iz gramofona, enako razglašeno kot Lenijine napol pozabljene pesmice, in seveda smo se tudi prepirali. Ampak to zdaj je bilo ostro, nervozno vpitje, zlovešča uvertura v besen izbruh.

"Gospod!"

"Anton! Kar pojdite v sabljaško dvorano. Jaz se moram še nekaj pogovoriti z gospodarjem. Kaj menite vi? Naj se fantje najprej malo zdivjajo, mar ne?"

“Seveda.”

“Saj ste bili tudi vi некоč mladi, gospod Kraus.”

“Kar Heinrich mi recite. Ampak gospodar pa nisem, žal.”

“Najprej kozarček?”

“Najprej kozarček.”

Iz tal je prodiral hlad, bala sem se, da si bom prehladila mehur. Vse skupaj je bilo nezaslišano, v tistem trenutku sem bila edina ženska v hiši. Čim prej so morali oditi.

“Torej se je izmuznil kot lopov sredi noči.”

“Ne, popoldne.”

“Pa je povedal, kam gre? Nekdo ga je moral obvestiti, da prihajamo, drugače si tega ne znam razložiti. Toda če ima čisto vest, se vendar nima česa bati. V teh časih nas ljudje kar naprej presenečajo. Se vam ne zdi? V razburljivih časih živimo, Heinrich. Na to dvigam kozarec.”

“Na prihodnost.”

Sledila je dolga tišina, ki sem ji prisluškovala kot pes, ki so ga pustili na tujem posestvu. Oba moža sta torej sedela tam, s steklenico v sredini, prežvekovaje lastne misli. Gotovo sta se pogovarjala že kdaj prej, o tem ni moglo biti dvoma. Skovala sta načrt, ki je padel v vodo, zdaj pa sta si morala pogledati v oči in se domisliti nove rešitve. Toda v kuhinjo je vstopil nekdo tretji in njune misli so se potuhnile.

“Nekaj sem pozabil tamle zadaj.”

Glas, voljen kot olje. Friedrich.

“No, potem pa le pohiti, fant. Izvoli.”

Moža sta se zarežala. Odskočila sem k zidu. Naj me vrag, prihajal je naravnost proti meni! Ko je v prostor prodrla svetloba, sem se skrila za potovalni zaboj.

“Kaj pa ti počneš tukaj?” je preglasno šepnil.

“Zapri vrata!”

Prižgal je laterno in jo postavil na tla v kot. Nato se je po vseh štirih prikobacal do mene.

“Si vedela, da je tu kup zanimivih skrivnosti? Lahko ti jih pokažem.”

Potlačila sem nasmešek. Ti, prekrasni efeb, nisi edini, ki vohljaš po zakladnici svojega pedotriba ... “Ne zdajle. Počakajva, da odideta.”

“Načakala se boš. Heinz pije s tistim možicem, saj veš, s tistim čudnim, ki je zadnjič besen odvihral z večerje.”

“Nepristranski mu pravijo.”

“No, s Heinzem sedi tam, ves načičkan, in se naceja. Mimogrede, zakaj ni bil Heinz nikoli član SA ali tistega pač, kar je od organizacije ostalo?”

Gotovo mu je von Bötticher prepovedal. No, ja, moj oče pravi, da danes tako ali tako vlada zmeda. Sami plebejci, kot tale naš Heinz. Pravi, da je bolje, če greš kar precej v vojsko.”

Obmolknil je in v rumenkasti svetlobi sem videla, da mu je na oči legla vlažna koprena. Pomaknil se je še bliže, zavohala sem, da je pil.

“Te smem poljubiti?”

Efeb je imel dlačice nad zgornjo ustnico, na bradi pa le nežen puh, kot je tudi prav. Pred zasedanjem članov deme je moral priseči bogovom, olivam in figam svoje domovine, da bo branil vse, kar je čisto. Pa bi to tudi storil? Odrinila sem ga in rekla: “Samo, če me boš branil.”

Pohlepno je prikimal. “Vedno.”

Moža v kuhinji sta se odkašljala. Tega, kar sta se dogovorila, nista izgovorila na glas. Sta vrata svojih pretkanih umov drug drugemu pustila zaprta ali pa sta slutila, da jima nekdo prisluškuje in sta se pogovarjala s kretnjami?

“Če sva že tukaj, potem tole kar najbolj izkoristiva,” se je naposled oglasil meketavi glas.

“Hrane je dovolj.”

“Nismo prišli jest.”

“Mogoče se vrne, zvečer.”

“Potem mu bo vse jasno. Dobro, bova pozneje nadaljevala. Najprej še en požirek.”

Friedrich je položil mojo dlan na svoje prsi. Žarel je, jaz sem drgetala. Ne, res me ne zebe, sem šepetala, ampak on je že potisnil roko pod mojo zadnjico, z dlanjo zajel griček pod mojimi nogavicami in me pritisnil k sebi. Zavita ženska, nared, da si jo vzame. Objela sem ga z obema rokama in ga poljubila znova in znova, da je komaj prišel do sape, in bil je tako topel. V kuhinji se je spet točila pijača, mrmralo se je, odobravajoče cmokalo. Pritisnila sem jezik ob njegovega. Preiskoval me je od spodaj, jaz sem njega od zgoraj.

“Človek ne ve, kam bi ga del. Spominjam se, kako se je nekoč vrnil z obiska garnizije v Aachnu ...”

“Von Bötticher? Se pravi, da pozna tamkajšnjega poveljnika?”

“Ja, vrnil se je pijan in rekel Leni, da so obupni. Da bi Francozi, če bi hoteli, pridirjali nad naše in jih en, dva, tri zbrcali nazaj čez Ren in še naprej.”

“Kakšen nadut prasec! Rekel bi, da tudi francajzarji občudujejo *Führerja* zaradi vsega, kar je dosegel. Se posral na Locarno. No, to je nekaj, na kar vsekakor velja dvigniti čašo!”

Kar koli sta že pila, tempo je bil silen. Kozarce sta točila do polovice in jih v hipu praznila. Friedrich se je sklonil nadme. Zdelo se je, da je postal

bolj mišičast, ali pa je bil zgolj napet kot puščica, toda v polmraku in tišini, ki je nisva smela prekiniti, je čutil, kaj se mora zgoditi, kot bi bilo z Braillovo pisavo izpisano na mojem telesu. Zadovoljno sem ugotovila, da moje nogavice s hlačkami trdno držijo njegovo zapestje na pravem mestu. Bomo videli.

“Kakšen nadutež, tale von Bötticher, da zine kaj takega. Veste, Heinrich, tam sem bil, ko so letos spomladi marširali čez kölnski most. Prekrasen prizor. Čedne uniforme, odločni obrazi. Lahko vam povem: nisem mogel zadržati solz. Pa nisem bil edini. Že tako dolgo nismo videli naših vojakov. Pogum, tega nam ne morejo vzeti.”

“Spomnim se huzarjev,” sem slišala reči Heinza. “Leta 1914. Res niso bili ničemur podobni. Čedno napravljeni, to že, ampak med njimi so bili tudi možje, ki še nikoli niso dvignili pesti, veseli debeluščki, ki imajo radi klobasice, učenjaki z lornjoni, da si se vprašal, kako neki bodo zdržali tam.”

“Učenjaki z lornjoni? *Weltjuden*, bi rekel jaz. Ti Židje gomazijo po vsem svetu, težko jih pokončaš. Skoz vsako režo se zrinejo. Kot ščurki.”

Od zgoraj je donela glasba iz gramofona, krpe razglašenega fokstrota, ki bi pogasil sleherno strast, razen strasti mojega efeba. Tega prodirajočega moža nič več ni moglo zaustaviti in odvrniti od mene, njegove prve ženske. Vedno se bo spominjal najinega prepisnega Rajskega vrta: moje tesne, drobne špranjice, utripajoče med njegovimi prsti.

“*Herr Raab*, povejte mi, mar ni tudi doktor Reich eden od njih? *Weltjud*?”

“Kaj mislite, zakaj smo ga pustili doma? Samo vaš gospodar se še brati s to golaznijo brez države. Srečo ima, da še zmeraj prijateljuje z ljudmi na visokih položajih, zato se moramo držati nazaj. Ampak o tem bova pozneje, zdaj pa najprej ...”

“Ti učenjaki,” se je z oteklim jezikom oglasil Heinz. “Znanstveniki. Niti mesec ne mine, da ne izumijo česa novega, a nikdar ničesar, kar bi olajšalo delo običajnega človeka. Ko sem še delal v tovarni, smo morali zaposlovati ljudi, ki so znali upravljati stroje. Pa je bilo delo opravljeno kaj bolje? Niti malo. Stroj se je vrnil med nas, nihče ga ni razumel. Nihče več ni razumel, kaj je cilj njegovega dela ...”

Njegovo govoričenje se je končalo z napadom kašlja, zatem pa je še prekucnil steklenico, kar je izzvalo salvo psovka Nepristranskega.

“Grem po novo,” je sodel Heinz, “dovolj jih je pri hiši.”

Slišala sem, kako je drsal proti vratom. Kaj če se spomni, da se je pred kratkim tod okoli smukal Friedrich? Poskušala sem se odvreči globlje v kot, ampak za Friedricha je bil to samo povod, da mi je slekel nogavice s hlačkami vred in mi med noge nerodno potisnil svoj ud. Nisem mu olajšala dela.

Odmaknila sem se od soja laterne, da bi lahko opazovala njegov pogled. Iz teme sem videla, kako se je njegova nemirna strast razblinila, takoj ko je ves vročičen, vsaj to, prodril vame. Sledile so le še zaključne ugotovitve. Njegove: to sem jaz, to počnem jaz; moje: tega ne bi smela storiti. In kje je zdaj tista njegova lepota? Poskušala sem se zlekniti pod njim, da bi si ga lažje ogledala, a sem videla samo naglico njegovih napol slečenih oblačil in gibov pod njimi.

“Delavec ni več vedel, zakaj sploh dela, jebemti!” je tulil Heinz, nedaleč od naju. “Postal je osamljen. Osamljeni smo bili, vsa tista leta. Mar nismo bili vsi preklemano osamljeni v tistih poveljnih letih?”

“Tisti časi so mimo, Heinrich. Zdaj imamo vodjo.”

“Konec osamljenosti, *heil!*”

“*Heil.*”

Ko sva prišla v kuhinjo, sta spala, glavi sta naslanjala na roke. Ura še ni bila sedem. Pod ušesom Nepristranskega je ležal trak s kljukastim križem, kot po meri urezana blazinica. Nekaj živalskega je bilo v tem, kako sta zaspala na mizi, s pito pred sabo, ki je nista pogrela, ampak sta jo trgala z rokami in s prsti iz nje izbezala nadev. Ob njej je stala prazna steklenica jabolčnega žganja, iz njunih odprtih ust pa je zdaj prihajalo le še smrcanje, s katerim sta se pogovarjala veliko bolj veselo, kot jima je prej uspevalo z besedami. Friedrich je iz pite izvlekel dva kosa mesa in ju položil na njuna jezika.

“*Corpus Christi.*”

Speča moža sta bila smešna, a me zaradi njiju ni bilo sram. Neprijetno mi je bilo zaradi Friedricha, ki je oholo korakal po kuhinji, si prižgal cigareto, ki jo je našel na mizi, si namenoma ni zapel srajce. Pričakovala sem, da bo iz sobice prišel z določenim občutkom posvečenosti, da bo mogoče hotel biti za trenutek sam in se sprehoditi po vrtu s sklonjeno glavo ali da se bo vsaj izogibal mojemu pogledu. Tako se rodijo ženskarji, sem z grenkobo pomislila. Na pragu sobe, kjer so si vzeli, kar so hoteli, si na glavo poveznejo cilinder in ves občutek sramu in čudenje za vedno pustijo v mraku za sabo. Medtem ko je kadil, mi je navrgel nasmešek, enak narejen nasmešek, kakršnega mi je namenil njegov brat, kadar je zmagal in z obraza vrgel masko, pod katero se je še hip pred tem znojil od strahu. Brez težav prenesem poraz, a preziram sabljače, ki pozneje prepričujejo same sebe, da so imeli zmago že od začetka v žepu.

“Kaj, ko bi šla pogledat, kaj počnejo v dvorani?” sem ga vprašala, ko sem do vrha natočila dva kozarca. “Slišati je, da je zgoraj norišnica.”

Samo da ne bo mislil, da bom hodila za njim. Pustila sem ga čakati, medtem ko sem si spletala kite, in nato poskrbela, da sem v dvorano za sabljanje vstopila pred njim. V njej je bila res prava norišnica. Videla sem deset na široko odprtih ust, ki so jedla in pila, ne da bi kar koli zares okušala, se premikala, ne da bi iz njih prišle smiselne besede, se drla ob glasbi iz gramofona, ne da bi pela. A kljub temu je bil prizor še kar prijeten. Vsi so bili oblečeni v enake tesno krojene študentske uniforme s širokim pasom in z živo rdečim trakom okrog roke, ki je še poudarjal občutek, da je bil kljukasti križ na Raernu od nekdaj prava redkost. Preden je vdrl v sabljaško dvorano, je emblem živel neopazno življenje na znamkah in kovancih, na spominskih žlicah, na Heinzevi pesmarici in na dostavnem kombiju lokalnega mesarja, edinega obiskovalca, ki je vztrajal pri Hitlerjevem pozdravu. Toda nikoli prej še nisem videla svastike v vsem njenem blišču, vrteče se v črno-belo-rdeči barvi.

“Končno! Ženska!”

Bil je daleč najvišji od vseh in verjetno tudi najstarejši. Stal je s steklenico brinovca v eni roki in s svinjsko klobaso v drugi.

“Naša Nizozemka,” se je oglasil nekdo drug.

Kolos je natočil kozarec zraven svojega. Klobase so verjetno prinesli s sabo, ampak v zmešnjavi ostankov sladke smetane in mrvic sem prepoznala Lenijine torte. Pri nas doma je bilo prepovedano mešati slano in sladko hrano. Mama je trdila, da se tako obnašajo samo svinje, oče pa, da lahko takšna mešanica povzroči čir na želodcu. V zvezi s hrano se velja držati strogih pravil in urnika, vsaj o tem sta se strinjala.

“Nizozemka,” je zamišljeno rekel Kolos. “S tem nimam nobenih težav, Willy. Nizozemci so Germani. Mar nisi prav ti rekel, da moramo vsa germanska ljudstva združiti? V narodno skupnost? Z veseljem pri priči začnem. Kaj pa vi pravite na to, *Fräulein*? Malce prijetnega druženja, vi in jaz?”

Vzela sem kozarec. “Začniva na začetku; rada plešem.”

Salva smeha. Ko sem držeč pod roko Kolosa stopala proti sredini dvorane, sem videla, da pri oknu stoji Siegbert, ves zakrčen in bled. Naju ni niti ošnil, strmel je v Friedricha. Je mogoče kaj zavohal, kot kakšna žival? Je mogoče začutil bratovo evforijo, ko je prodril vame? Niti pomisliti nisem smela na to.

“Uživajte v naši družbi?” je vprašal Kolos in nerodno prevzel vodstvo. “Škoda, da gospodar ni hotel biti zraven. Gotovo se vam niti ne sanja, kje je?”

Imel je lepe zelene oči, ampak s tem je povedano vse. Velik del obraza, ki je bil od povprečnega težji vsaj za pol kilograma, mu je zavzemal nos, ki je nekoč očitno utrpel močan udarec z desne. Ustnice je imel polne, a

nesimetričnih oblik, kakršne otroci z nožem vrezujejo v gomolj krompirja. Pravzaprav je bil pogled nanj ganljiv.

“In potem še ta njegova nečaka ali kar koli že sta ...”

“Učenca. Sabljača.”

“Fascinantno. Sabljata tudi drug proti drugemu?”

“Vsak dan.”

“Rekel bi, da drug drugemu nista sposobna zadati pravega udarca. Mar ne pravijo za enojajčne dvojčke, da oba čutita bolečino, četudi boli samo enega, ker sta si v maternici delila posteljico? V tem primeru je medsebojna borba nemogoča, kot je nemogoče udariti sebe.”

Nenadoma mi je zaprlo sapo. V ogledalu sem zagledala cirkuškega medveda in malega klovna, ki si domišljata, da plešeta. Nekdo je zagrnil zavese, da bi nas zaščitil pred zahajajočim soncem, in zdaj smo bili obsojeni drug na drugega. Zamrmrala sem, da moram nekaj pojesti, in tako silovito mi je vrgel roko okrog ramen in me tako tesno stisnil k sebi, da me je kovinski gumb njegovega prsnega žepa opraskal po licu.

“Vaša želja je moj ukaz. Leo, poišči kakšno drugo glasbo, boš? Te pesmi že vse poznamo. In dekle nam bo gotovo povedalo, kje gospodar skriva svojo zbirko.”

Že sem hotela reči, da ni ljubitelj glasbe, ko je na moje presenečenje Friedrich izjavil, da ima von Bötticher plošč, kolikor jih hočeš. Še več, pokazal nam jih bo, v njegovi sobi so, ključ ima Heinz, ampak zdaj je tako ali tako pijan, torej to ne bo težava. Morala bi jih prehiteti, skriti ključe, Friedricha odvrniti od njegovega načrta. Tista von Bötticherjeva soba je bila moja jazbina, gnezdo z baržunasto rdečim posteljnim pregrinjalom je bilo moje ognjišče. A se nisem zganila. Igrala sem ranljivo balerino v rokah tako imenovanega pravega moškega, nacističnega medveda, ki mi je rezal klobasico in točil pijačo, ne da bi me za hip pustil samo, ker bi se sicer – sem res to verjela? – onesvestila. Ko malo dozoriš, se na takšne mladostne tegobe oziraš z nežnostjo, ampak v tistem trenutku nisem do sebe občutila niti najmanjše naklonjenosti. Prav zato sem pila kozarec za kozarcem.

“Ob pogledu nanju me vedno spreleti srh,” je rekel Kolos, ko je Friedrich odšel iz dvorane. “Biti eden od dvojice, to se mi zdi naravnost čudaško. Če ni človek nikoli edinstven, se ne more nikoli zares predati. Jaz bi resno dvoimil o zvestobi ene polovice dvojčkov. Bi se vi poročili z nekom takšnim? Jaz se ne bi. S celoto že, to je druga pesem, ampak potem bi morali prej uzakoniti poligamijo. In to sploh ni slaba zamisel, glede na to, da mora prebivalstvo vztrajno rasti.”

“To so storili po tridesetletni vojni,” se je vključil neki študent. Za svoja leta je imel zelo redke lase in izrazit obraz, že prej sem ga opazila. Odložil je kozarec pred mojega in izpraznil steklenico. “Po tihem so jo dovolili, ker ni bilo dovolj moških. Narod si je spet opomogel, zahvaljujoč malim bastardom. In zdaj se spet soočamo s pomanjkanjem moških, vse od vojne. Naša stranka ne obsoja mater samohranilk, ampak razsipanje plemenitega semena. To je demografski greh.”

Kolos se je glasno zakrohotal in odprl novo steklenico. Njegova zapestja so morala biti široka najmanj deset centimetrov. Ne bo me tako hitro izpustil. Plesala bom še kakšno uro, potem se bom po stopnicah povzpela v svoj golobjak, sama, da se razumemo. Potem pa naj se poberejo, grdobe, naj gredo k vragu.

Sem to zinila na glas? Bila sem pijana.

“Willy ima rad teorije,” je rekel Kolos.

“Ampak zdravnikov in njihovih potomk pa ne mara preveč,” je dodal skoraj plešasti študent.

Nato je Kolos z mezincem izvlekel medaljon Device Marije izza moje obleke. Nerazumljiva kretnja, za tisto reč mi ni bilo mar. “Katoličanka, Willy,” se je zarežal.

Takrat se je začelo. Leo je z nogo odsunil vrata, saj je v naročju nosil dosti več kot le kovček s ploščami. S sabo je prinesel še knjige in kup drugih reči, ki jih je z resnim obrazom odložil na mizo. Friedrich je našel veliko steklenico rdečega vina iz doline Ahr in ga je hotel naliti študentom, vendar se niso zmenili zanj, ampak so se zgnetli okrog *corpora delicti* na mizi. Prepoznala sem sliko konjske glave in zgornji del Egonove uniforme. Miniature dorskega stebra in kače, ki ji je lasten jezik, sem takrat videla prvič. Vzdušje se je spremenilo, ko je Willy začel po dvorani metati plošče. Ena je priletela v sliko, druga je obvisela na lestencu, a nihče se ni smejal, slišali so se le hripavi kriki. Prepovedana glasba, ameriško-židovsko smetje, evo, Billy Burray, sem ti rekel, Irving Kaufman, ccc, sam Louis Armstrong. Friedrich je plaho pogledoval okrog sebe in napravil požirek iz steklenice, da se mu je po bradi pocedil rdeči sok. Neki burkež je nase navlekel častniški jopič. Steber so razbili, uroboros je izginil v notranjem žepu enega od študentov, konjsko glavo pa so vlačili naokrog, vse dokler ni nekdo prebil platna. Naposled so tudi knjige končale v ognju. Eden od smodečih se naslovov jih je vendarle spravil v smeh: *Prihodnost iluzije*.

Na srečo mi ni nihče sledil. Pametno, glede na to, kako sem se opotekla iz dvorane. Najbrž so si vsi rekli, da sem pijana, toda moj duh je bil bister, saj je brez težav potrdil, da svojih udov nikakor nimam v oblasti. In zdaj

stopnice. Ah, ko vsaj ne bi nikoli odrasla. To sem si želela kot punčka in to bom rekla kot starka, in vse življenje se bom spominjala teh stopnic, po katerih sem se zdaj bistrega duha vsa osupla vzpenjala. Nikogar ne morem kriviti za to, kar sem storila, in že ob tem se mi je obračal želodec. Do sobe sem prišla, ne da bi se odvlekla po vseh štirih. Še je bilo upanje zame. V postelji sem se še nekaj časa obračala v svoji pijanski omotici, prisluškovala istim čudnim zvokom, ki sem jih slišala že zjutraj. Prekinjala so jih dolga obdobja smrtne tišine, ki so bila vedno daljša in zato še bolj vznemirljiva. Pozneje sem se zbudila, ker me je sililo na bruhanje. V popolni temi, z vedrom med trepetajočimi koleno, sem ugotovila, da se je akustika na Raernu popravila. V daljavi so se slišali kriki in oster žvenket prekrizanih sabelj.

Leni. Prav res je bila ona. Plosknila je z rokami in že je bilo skoraj poldne, medtem ko sem bila sama prepričana, da je pred mano še pošten kos noči. Takoj je bilo jasno, kdo je prava gospodarica Raerna. Obšle so jo temačne slutnje in se je predčasno vrnila iz Kölna ter golazen nagnala iz hiše. Z balkona sem videla, kako tečejo čez vrt. Nepristranski je z jopičem čez ramo lezel v kombi s pomočjo študenta, ki je na glavi nosil Egonov klobuk. S pogledom sem poiskala Kolosa in ga zagledala, kako razkrečenih nog in naprej potisnjenih bokov stoji pri drevesu, ki se ga oklepa z eno roko. Ko so odšli, sem pomagala Leni pospraviti. Spregovorili sva komaj kakšno besedo, ko sva pobirali črepinje predmetov, ki jih ni bilo več mogoče zleptiti. Za vsakimi vrati, ki sva jih odprli, naju je pričakal strašen nered, ki nama je vzel sapo. Izkazalo se je, da je na Raernu veliko več reči, kot sva si sploh predstavljali. Tako sem opazila slike, zdaj razrezane, ki jih nisem videla še nikoli, smodeče se ostanke oblačil, ki jih nisem videla nositi nikogar, strgane časopise, knjige, pisma, ki jih še nisem odkrila. Vse, kar je bilo uničeno, sva zavrgli – zakaj bi človek obdržal nekaj, kar pade v oči šele, ko je fuč, je rekla Leni. Šele ko sva kaosu prišli do konca, sva našli tudi dvojčka. Ležala sta drug ob drugem na terasi, oblečena v sabljaška jopiča. Njuna stopala so bila sproščena, nožni palci so bili obrnjeni navznoter, njune roke neoborožene, prsti prepleteni na prsih, zadovoljen otroški nasmešek na njunih spečih obrazih. Spet povsem enaka. Nebo, tla in oba fanta so bili povsem beli, kot bi snežilo. Samo Friedrichov ovratnik je bil rdeč od politega vina iz doline Ahr.

Prevedla Mateja Seliškar Kenda

Alternativna misel

Marko Pavliha

Velike spremembe v zgodovini človeštva

Zemljanov rod, pripravljen vse trpeti,
drvi predrzno iz grehot v grehote.
Horacij: *Carmina* (prevedel K. Gantar)

Prolog

Če bi na zgodovino človeštva pogledali skozi najzmogljivejši vedoželjni teleskop, bi se bržkone začela pred 13,7 milijarde let s prapokom, čeravno nekateri trdijo, da je *big bang* izmišljotina. Nadaljevala bi se s kozmičnim gnetenjem energije v našo galaktično Rimsko cesto in pred 4,54 milijarde let še v Osončje in planet Zemlja ter kakšno časovno milijardo pozneje v bakterije in druge preproste kreature. Bolj "zamotana bitja" so se razvila v oceanih in nato še na kopnem v zadnjih 570 milijonih let, fosili pa dokazujejo, da je pred štirimi milijoni let človekova evolucija ubrala drugačno pot kot pri drugih primatih in ustvarila več vrst človečnjakov, od katerih je preživela le ena, podvrsta *homo sapiens sapiens*, sodobni človek, ki naj bi bil pokončen (*erectus*), spreten (*habilis*) in umen (*sapiens*). Ena usodnih prelomnic med našimi neverjetnimi metamorfozami je bila sposobnost izdelave orodja, ki so jo nemara omogočile dodatne možganske sinapse

kot posledica prehranjevanja s hranilnim kostnim mozgom, katerega so kot ostanek puščale site divje živali. V jamah pri Zhoukoudianu na Kitajskem so našli ožgane kosti in kamne ter debele sloje pepela in oglja, kar dokazuje, da s(m)o ogenj uporabljali že pred 500.000 leti, nekaj sto tisoč let pozneje pa so neandertalci najbrž že učinkovito uporabljali govorico, pokopavali svoje mrtve in skrbeli za bolne in ostarele.

Periodizacijo zgodovine je mogoče razčleniti na več načinov, na primer s predzgodovino ali obdobjem učlovečenja, pravekom ali prazgodovino s poudarkom na kameni dobi, starim vekom ali antiko z bronasto in železno dobo, srednjim in novim vekom ter sodobnostjo, slovenski živelj pa je izumil tudi polpreteklo zgodovino. Nekateri viri govorijo o začetku človeštva, vladarjih in hierarhijah, mislecih in vernikih, vojakih, popotnikih in izumiteljih, renesansi in reformaciji, industriji in revoluciji ter ljudstvu in oblasti. Poleg petih masovnih izumrtij zaradi bližnjega srečanja Zemlje s kometi, vulkanskih izbruhov, globalnega upada morske gladine, pomanjkanja kisika v oceanih in drugih vzrokov nas nekateri biologi opozarjajo, da smo že na robu ali vsaj na poti do šestega množičnega izumrtja, ki ga bo zakrivil neodgovoren človek.

Kateri koli seznam najpomembnejših sprememb v zgodovini človeštva je relativen in subjektiven, saj je odvisen od kriterija razvrščanja. Ali je to izum orodja, prvo zanetenje ognja, govorica, sočutje, umetnost, kmetijstvo, vasi, mesta, civilizacija, pisava, zapisana beseda, tisk, knjiga, železarnstvo, človeški um, religija, demokracija, kuga, renesansa, razsvetljenstvo, znanost, industrijska revolucija, internet, umetna inteligenca, globalizacija ali kaj drugega?

Na ameriški univerzi Norwich so med najpomembnejše človeške prelomnice uvrstili odkritje in obvladanje ognja, jezik, razvoj orodja in rudarstva, prehod z lovljenja divjadi in nabiranja plodov na kmetijske skupnosti, matematiko, astronomijo, koledar, znanstveno revolucijo s parnim strojem in digitalno revolucijo z viškom v otipljivi podobi tridimenzionalnih tiskalnikov. Zgodovinar Ian Mortimer med največje spremembe v zadnjih 1000 letih prišteva gradove kot utrdbe miru in vojn (11. st.), vladavino prava (12. st.), trge (13. st.), kugo (14. st.), Kolumba (15. st.), zaton krvnih zločinov oziroma osebnega nasilja (16. st.), znanstveno revolucijo (17. st.), francosko revolucijo (18. st.), komunikacije (19. st.) in izumljanje prihodnosti (20. st.).

Mimogrede, ste vedeli, da največji grad na Slovenskem in menda eden večjih v Evropi stoji na enem izmed vulkanskih gričev v prelepem krajinskem parku Goričko in s svojimi 365 sobami skriva številne legende

o templjarjih, grajske skrivnosti in energijske lokacije? V njegovi bližini je še pred tremi milijoni let bruhal naš zadnji vulkan, ki je zapustil rodovitno prst, gradbeni material in dragoceni kamen olivin, ki priča o naši kozmični zgodovini.

Pojdimo naprej. Možna je tudi hipoteza, da je človeka ključno opredelila zlasti *beseda*. Takole se začne Janezov evangelij biblijske *Nove zaveze* o tistem prelomnem trenutku, ko se je beseda učlovečila in postala Človek:

V začetku je bila Beseda in Beseda je bila pri Bogu in Beseda je bila Bog. Ta je bila v začetku pri Bogu. Vse je po njej nastalo in nič, kar obstaja, ni brez nje nastalo. V njej je bilo življenje in življenje je bilo luč ljudem. In luč sveti v temi, a tema je ni sprejela.

Morda se v tem temeljnem spomeniku krščanstva skriva sporočilo, da je ravno govor z izrečeno in zapisano besedo tisto, kar človeka povzdiguje iz živalskega sveta in ga približuje božanskemu. Z besedami je mogoče marsikaj povedati, zgraditi, podreti, spremeniti, izboljšati, poslabšati, zdraviti, opisati, pretiravati, vznemiriti, razburkati, obtožiti, obraniti, obsoditi, oprostiti, skleniti, razveljaviti, potolažiti, omiliti in pomiriti, možno je simbolično premikati gore, sprožiti revolucije, vojaške udare, svetovne vojne in podobne prevrate, uničiti sočloveka ali ga posaditi na prestol.

Besede so torej skorajda vsemočne, so kode modrosti, s katerimi “obnavljamo naše možgane in zdravimo srca”, kot lepo pove Gregg Bradon, ampak ali je mogoče z njimi, ne glede na jezik in vrsto pisave, resnično v celoti izraziti tisto najžlahtnejše, kar je nevidno, neslišno, neotipljivo ter brez vonja in okusa, tako kot uspeva slikarjem, kiparjem, glasbenikom, plesalcem ...? Se bomo nekoč sporazumevali na drugačen način s pomočjo zvoka, glasbe ali kozmične “govorice” v okviru celostne zavesti, kar bo *zavestnikom* in duhovnim alkimistom omogočilo komunikacijo z nezemeljskimi bitji? Kako bo to vplivalo na globalno ali univerzalno družbeno ureditev in na pravila sobivanja – pravo?

Do zdaj izumljene črke in njihove povezave so pogosto le površinski odblesek simbolike, ki se skriva za njimi, in tudi zakonska določba je običajno mnogo več kot goli člen ali paragraf.

Kot piše literarni kritik in filozof Martin Puchner, bi bila velikanska škoda, če književnost nikoli ne bi obstajala; naše pojmovanje zgodovine, vzponov in padcev imperijev in narodov bi bilo popolnoma drugačno, ker ne bi imeli nič zapisanega. Literatura namreč ni samo za knjigoljubce, marveč je od svojega nastanka pred štirimi tisočletji bistveno oblikovala

življenje večine ljudi na našem planetu. Ključni premiki v načinu pripovedovanja in razširjanja zgodb so poleg gline, kamna in pergamenta, na katere je bilo mogoče klesati oziroma pisati, še iznajdba papirja, izum tiska in ustanovitev svetovnega spleta, avtor pa jim dodaja grške generale, japonske dvorne gospodične, španske osvajalce in pustolovce, karibske pesnike in ameriške astronavte na odpravi Apolla 8, med katero je bila posneta veličastna fotografija Zemljinega vzhoda. Puchner nazorno pokaže, kako so imele knjige ključno in pogosto osrednjo vlogo pri razvoju najpomembnejših svetovnih religij, kako so bile "pogonsko sredstvo političnih procesov" in so bile mnogokrat osnova za nastanek in preživetje narodov.

Ste kdaj pomislili, kaj – poleg veličastne človečanske modrosti – imajo skupnega Buda, Konfucij, Sokrat in Jezus? Nihče od njih ni zapisoval svojih nauk; vsi so raje ob sebi zbrali učence in jih poučevali z dialogom. Pripovedi o Budi temeljijo na besedilih, napisanih več sto let po njegovi smrti; ko je preminil Konfucij, so njegovi učenci začeli beležiti njegove besede, dvogovore, nauke, vprašanja in odgovore, iz česar je vzniknilo konfucijanstvo. Sokrat je preziral pisanje, ker naj bi bilo zgolj nema senca govora in tehnika, ki sicer ujame besede, vendar brez njihovega zvoka, sape in duše, a na srečo ni tako razmišljal njegov varovanec in zapisovalec Platon. Jezus je menda pisal le v pesek, napisane zgodbe o njegovem poslanstvu pa so se iz ustnega izročila učencev začele porajati stoletje po njegovem odhodu v večnost.

V sorodnem esejističnem duru tudi sociolog in filozof Frank Furedi večplastno analizira različne vidike branja skozi zgodovino, od iskanja pomena s strani izbrancev in zapisovalcev do razglašene heretičnosti oporečnih knjig, knjižnih grmad, črnih spiskov, razsvetljenstva, domnevne književne pohujšljivosti, očaranosti bralstva in razočaranosti. Branje je komunikacijsko orodje, ki pomaga pri procesu človekove socializacije, saj ga med prebiranjem kakovostne literature kultivira, zato ne bo izumrlo, recimo zaradi tehnološkega napredka. Branje je preobrazilo človekovo zavest in spremenilo svet, je pismenost, vir zadovoljstva, interpretacija in imaginacija, vendar ga je treba v času digitalizacije in umetne inteligence revitalizirati, kar predvsem pomeni, da bi bilo treba preobraziti šolske programe. Namesto da otroke le opismenjujemo, predlaga Furedi, bi jih morali usposobiti, da postanejo bralci.

Aleksander Veliki je menda na vseh svojih vojaških pohodih nosil s seboj tri predmete: bodalo, skrinjico in v njej shranjeno Homerjevo *Iliado*, ki je ni le malikoval, bral in proučeval, marveč tudi udejanjal, kot da bi bil sam Ahil. To je tisti magični učinek, ki ga imajo knjige na malodane slehernega

bralca, denimo name v ranem otroštvu *Pika Nogavička*, *Erazem in potepuh*, *Ostržek*, *Pod svobodnim soncem*, *Bobri*, *Drežček in trije Marsovčki*, *Vinetou*, *Na Rio de la Plati*, *Dvajset tisoč milj pod morjem*, *Potovanje na Luno*, *Potovanje v sredino Zemlje*, *Otroka kapitana Granta*, *Slovenske narodne pravljice*, *Bajke in povesti o Gorjancih* in na desetine ali stotine drugih napisanih umetnin. Knjiga je vseskozi ena mojih najboljših prijateljic, od katere se ne morem ločiti ne podnevi ne zvečer, celo ne ponoči; bral sem v ilegali pod prešito odejo v soju žepne svetilke ali, pozneje, na letališčih, v letalih, na avtobusih in vlakih, pred spanjem, za mizo, na kavču, leže, sede, stoje, kakor je pač nanese.

Ustno izročilo in zapisana beseda vseskozi krojita tudi pravo, etiko in moralo. Tovrstna pravila so se rojevala, razvijala in spreminjala tisočletja, preden so jih začeli zapisovati na vrhovih najstarejših političnih tvorb na območju plodnega polmeseca od Egipta prek Palestine do Mezopotamije. Starodavni kodeksi čislajo pravo kot posebno vrednoto, kajti varujejo jih bogovi oziroma vladarji kot njihovi namestniki, tako da zadane božje prekletstvo tiste, ki se pregrešijo zoper postavo. Pravo je bilo namenjeno vzpostavljanju miru, reda in pravičnosti, blaženju sporov in dokazovanju dogovorov (pogodb) s pisnimi dokumenti in verodostojnimi pričami.

Naj bo dovolj o dosedanjih največjih človeških preobratih in o tem, kako so zgodbe napisale svet, oblikovale ljudi, zgodovino in civilizacije. Preživljamo namreč krizo, ki je nemara ena najhujših v naši zgodovini, ampak, kot je značilno za takšne izredne razmere, kriza ne predstavlja zgolj nevarnosti, temveč tudi priložnosti, pri čemer je od slehernika odvisno, v katero smer bo krenila.

Koron(sk)a kriza

Poleg naravnih katastrof in (ne)človeške samouničevalnosti so skozi zgodovino tudi hude bolezni pogosto porušile ravnotežje svetovnega prebivalstva. Morilska kuga, ki so jo prenašale podganje bolhe, se je s trgovskimi ladjami razširila v Evropo in pobila na desetine milijonov ljudi, preden so iznašli cepivo. Pustošile so gobavost, koze, kolera, malarija, tifus, španska gripa, aids in ebola, decembra 2019 pa so v Vuhanu na Kitajskem zaznali več primerov nenavadnih pljučnic. Pri bolnikih so izključili številne običajne povzročitelje respiratornih okužb in potrdili okužbo z novim koronavirusom, ki so ga poimenovali SARS-CoV-2, bolezen, ki jo povzroča, pa covid-19. Bolezen se kaže z vročino, kašljem in občutkom pomanjkanja zraka, kar je običajno za pljučnico.

Pandemija je spomladi 2020 ohromila celoten planet in nas pahnila v nekakšno avtistično stanje, v katerem smo prisilno bolj ali manj mirno pristali na delo od doma, karanteno, omejevanje gibanja in druženja, družbeno distanciranje, umetnost in kulturo prek ekranov, umivanje rok, nošenje mask, pomanjkanje respiratorjev, zdravniško osebje v skafandrih, bolnike brez primerne prostora in nege, odpuščanje delavcev, krizno dobičkarstvo, obrezovanje človekovih pravic in svoboščin, demografske tresljaje, nadzor, sledenje, naraščajočo birokracijo, depresijo, osamljenost, občutek nemoči in zapostavljenosti, kolesarske proteste (na katere zaskrbljeni ljudje niso pristali, marveč so jih organizirali), politična obračunavanja, teorije zarote, odrevenelost evropskih in mednarodnih organizacij, neobstoječe globalno zdravstveno pravo, dopust brez pravega oddiha ...

Ne samo da so maske postale rutina, nositi so jih začeli kot modni dodatek. Tradicionalno rokovanje, objemanje in poljubljanje je nadomestilo nekakšno frajersko komolčenje, besedi *korona* in *kovid* sta prek noči zazveneli popularno, da bi le novice pritegnile čim več gledalcev, poslušalcev in bralcev.

Število okuženih s koronavirusom je 14. septembra 2020 doseglo 29.370.032, bolezen je zahtevala 931.074 življenj, 21.180.084 ljudi je bilo ozdravljenih. Drugemu valu pandemije, ki je pljusnil zaradi prehitrega sproščanja ukrepov v imenu druženja, zabave in turizma na rovaš varnosti, bo skoraj zagotovo sledil še jesenski, potem pa kdo ve ...

Covid-19 je priložnost za uvid

Človeštvo je torej zopet na fatalnem razpotju, od koder vodijo strme poti, bodisi navzgor v novorazsvetljenski postkoronski humanizem bodisi navzdol v anarhizem, totalitarizem, npravstveno policijo, versko diktaturo, nacionalizem in planetarni destruktivizem. Nas čaka Huxleyjev distopični *krasni novi svet* ali njegov utopični *otok* brez pesimističnega zaključka, ki bi ga raje zamenjali z islandskim trajnostnim modelom budističnega pridiha?

Ali je ta virozna pošast res naša sovražnica ali pa je le neživ skupek DNK in RNK, na katerega se bodo človeške celice sčasoma navadile in razvile odpornost? Poplavlja nas je medmrežna informacijska povodenj, v kateri lahko ohlajamo razgrete glave ali jih še bolj segrevamo do vročičnosti, odvisno od novic in hipotez, po katerih smo bodisi zavedeni s strani nekakšne (ne)zemeljske reptilske elite, da bi lažje dominirala, ali pa nam dejansko grozi apokaliptična kuga tretjega tisočletja. Kdo ve, nemara bosta okrajšavi

BC (*before Christ*) in AC (*ante Christum*), ki se v angleščini uporabljata za številčenje let pred Kristusovim rojstvom in po njem, odslej pomenili štetje časa pred izbruhom pandemije, torej *before* ali *ante covid-19*, ker bojda nikoli več ne bo isto.

“Če v ribniku plavajo bolne ribe,” je nekdo tragikomično pripomnil, “jih lahko izoliramo ali pa očistimo njihov habitat,” jaz pa dodajam: odvisno od duš(ev)nega zdravja oziroma mentalne in srčne čistoče odločevalcev. Vemo dovolj, da bi množično ukrepali na lokalni, regionalni, kontinentalni in globalni ravni, toda očitno še nismo dosegli kritične mase zavedanja grozečega izumrtja, drugače ne bi večinsko še naprej tolerirali pogoltne, sebične in skrajno neodgovorne oligarhične manjšine.

Podobno kot je srednjeveška črna smrt ljudsko rajo ozavestila, da bolezen ne prizanaša niti od boga posvečenemu fevdalnemu plemstvu, se danes vse bolj zavedamo, da ne glede na raso, narodnost, državljanstvo, prebivališče, spol, jezik, vero, politično prepričanje, gmotno stanje, družbeni položaj, invalidnost in preostale okoliščine vsi, brez izjeme, pripadamo eni samcati ranljivi človeški vrsti na skupnem planetu Zemlja. Ko bomo premagali skupno grožnjo SARS-coV-2, bomo morda dovolj razsodni, da se intenzivno posvetimo reševanju našega skupnega domovanja z atmosferskim plaščem vred. Za kratek čas so delfini spet plavali v beneških kanalih, zrak nad Los Angelesom je bil čist, ponekod na nebu ni bilo več letalskih izbruhov, hrup je potihnil. Ljudje si med seboj bolj pomagamo, čeprav se ne zdi tako, kar bodrilno pomeni, da se vnovič humano povezujemo, ne glede na “socialno distanco”. Korona je dvakrat *pozitivno* okronala Zemljo, bolezensko in ekološko, zdaj je na potezi človek.

Nujno potrebujemo globalno, poenoteno, celostno planetarno zdravstveno pravo, *One Health*, zlasti v primerih pandemij, katerega bi koordinirala Svetovna zdravstvena organizacija v okviru OZN, znotraj Evropske unije pa tudi pristojni direktorati Komisije. To med drugim vključuje mednarodni sporazum o globalnem zdravstvenem pravu, preventivno pripravo opreme, infrastrukture in postopkov v primeru pandemij in usposabljanje zdravstvenih delavcev na tem področju.

Doseči moramo demokratično soglasje, kaj sme biti dovoljeno državi v izrednih razmerah in koliko časa lahko trajajo posebni ukrepi, zlasti tisti, ki krnijo človekove pravice in svoboščine. Predvsem v politiki bi bilo treba preseči pogubne delitve na vaše in naše, partizane in domobrance, rdeče in črne, koalicijo in opozicijo in tako naprej, kajti država je kot človeško telo, ki za nemoteno delovanje potrebuje desne in leve okončine in eno glavo oziroma celostne možgane in eno mogočno srce. Strankokracija bi morala

dobiti protiutež v obliki civilne družbe. Pri tem imajo izjemno pomembno vlogo mediji, ki žal prepogosto pristransko poročajo v korist ene ali druge politične skupine, senzacionalistično povzročajo paniko ali neodgovorno pomirjajo, češ da ni resnične nevarnosti.

Posebno pozornost moramo nameniti starejšim ljudem, kajti pri nas ni dovolj razumevanja celostne problematike in nujnega sodelovanja vseh vladnih resorjev in vseh strok na področju skrbi za starejšo generacijo oziroma, bolje rečeno, na področju kulture staranja in starosti. Država se pod različnimi vladami na vseh treh ravneh oblasti pri uresničevanju vitalnih vprašanj kakovosti življenja starejših odziva prepočasi, čeravno se v hitro starajoči Evropi prav Slovenci staramo najhitreje. Stereotipi o staranju in starosti niso odpravljeni, z zakonom o dolgotrajni oskrbi se mečka že dvajset let. Najstarejši ne živijo v zanje primernem družbenem okolju in so premalo prisotni v življenju slovenske družbe, v razvojnih usmeritvah je starost bolj breme kot dejavnik razvoja, ob negativnih stereotipih so starejši izpostavljeni različnim oblikam staromrzništva. Ker se diskriminacija starejših celo povečuje, moramo nujno popraviti njihovo javno podobo, tudi s sprejemljivejšim neslabšalnim izrazjem o starosti in staranju, hkrati pa izdatneje in odločneje podpirati vse pobude in projekte, ki vodijo v sodelovanje, sožitje in solidarnost med generacijami.

Človečanska prihodnost je in bo še naprej v največji meri odvisna od znanosti, ki je žal ujeta v materialistično paradigmo, zato je nujen njen preporod ali Kuhnov preobrat paradigme. Pretežno namreč sloni na predpostavljениh postopkih in kredibilnosti racionalnega mišljenja, kar samo po sebi ni znanstveno, marveč le filozofsko utemeljeno. Znanost je na sedanji stopnji razvoja še vedno prisiljena kreirati domneve, ki jih ne more dokazati ali ovreči z znanstvenimi metodami. Takšne domneve so kot zrak, po katerem letijo ptice, ali voda, v kateri plavajo ribe, ali tla, po katerih hodi človek: so predpogoj za letenje, plavanje in hojo, toda ne predstavljajo teh dejavnosti.

Na preizkušnji je tako načelo zaupanja in sodelovanja med državami kot sama Evropska unija, za katero ne vemo, ali bo obstala ali se bo sesula. Ne bi smeli pozabiti na Cicerovo lucidno misel, da je zgodovina učiteljica življenja, niti na znameniti govor Victorja Hugoja na pariškem mirovnem kongresu 21. avgusta 1849, v katerem je napovedal dan, ko bo orožje padlo iz rok, ko se bodo države tesno povezale v višji skupnosti in ustanovile evropsko bratstvo. Na žalost je moralo do tega dne miniti še sto let, v katerih sta človeštvo opustošili dve svetovni vojni, zato bi nam moralo biti kristalno jasno, da je obstoj Unije nujen predvsem zaradi varnosti in

trajnega miru, vse ostalo je (izjemna!) dodana vrednost, na primer vrednote spoštovanja človekovega dostojanstva, svobode, demokracije, enakosti, pravne države in spoštovanja človekovih pravic, pluralizem, nediskriminacija, strpnost, pravičnost, solidarnost, enakost žensk in moških, varstvo in izboljševanje (!) kakovosti okolja ter lojalno sodelovanje držav članic.

Ob vseh predkoronskih tegobah (propadanje narave, podnebne spremembe, vojne, terorizem, nepravična porazdelitev bogastva, tiranija denarja itd.) se je gospodarska kriza le še poglobila, zato smo dolžni poiskati rešitev, kako premagati in prerasti obsesijo z imetjem, nenehno ekonomsko rastjo in oblastjo, kako se izviti iz primeža pogubnega *hrematizma* in vzpostaviti pristno ekonomijo, ki bo negovala našo skupno planetarno hišo. Predpogoj za humani napredek je holistična vzgoja, ki bo od spodaj navzgor poskrbela za duhovno vzgojo srca in ne zgolj za izobraževanje možganov, ki bo vplivala na prevrednotenje vrednot, denimo namesto tekmovanja – sodelovanje, namesto sebičnosti – sočutnost in namesto ega – zavest. Med tistimi, ki se intenzivno ukvarjamo s ključnimi bivanjskimi vprašanji, je tudi Nara Petrovič, ki ugotavlja, da je duhovnost temelj sprememb, pri čemer jo razume kot preseganje samoreferenčnosti, to je sposobnost opredeljevanja sebe in preostalega onkraj svoje definicije resničnega in pravičnega. Pronicljivo meni, da duhovnost merimo po odnosu, ki ga ljudje posamično ali v skupinah negujejo do sebe in sveta, in sicer s samozavedanjem, samorefleksijo in samokorekcijo.

“Če bi vsakega osemletnika naučili meditirati,” je rekel dalajlama, “bi v eni generaciji odpravili nasilje na svetu.” Poslanstvo humanizma še nikoli ni bilo tako ključno za preživetje in razvoj človeške vrste kot ravno zdaj, ko potrebujemo ozaveščenega slehernika za simbiotično povezovanje v celoto na planetu Gaia, ki deluje kot svojevrsten živi organizem. Soočiti se moramo z epohalno dilemo, kako bodo na duhovnost vplivale eksaktne, naravoslovne, tehniške, medicinske, agrarne, družbene, humanistične in umetniške znanosti. Yuval Noah Harari je v sijajnem eseju o svetu po koronavirusu (Financial Times, 20. 3. 2020) opozoril na nevarnost “podkožnega” nadzora s tehtno pripombo, da se nam ni treba odločati med zasebnostjo in zdravjem, ker imamo pravico do obojega, zato potrebujemo globalni načrt in moramo dopustiti opolnomočenje ljudi, da bodo z največjo odgovornostjo primarno sami skrbeli za svoje zdravje. Saj veste, kaj se zgodi z ubogo žabo v loncu, v katerem počasi segrevajo vodo?!

Napočil je torej skrajni čas za *razEGOvanje* vase zaljubljenih ljudi, ki se obsedeno istovetijo s svojim videzom, sebičnimi mislimi, linearno inteligenco, premoženjem, kariero in močjo oziroma oblastjo. Šele to je

prebujenje, ki razumu dodaja modrost z najširšim spektrom ozaveščenosti o vseh in vsem, o celostni, kozmični zavesti – *one mind*. Kozmos pomeni red, toda na našem planetu prevladuje nered, entropija. Kot vsaka kriza je tudi ta priložnost, da se slehernik poglobi vase in se samouresničen v nesebični ljubezni zave, da je le valček na površini ogromnega oceana, v katerem biva s soljudmi, živalmi, rastlinami, celotnim planetom in vesoljnim stvarstvom. Kolektivna stiska pospešuje uvid, da smo Vsi medsebojno povezani in prepleteni z Vsem, da smo energetske zgoščene kvarki Celote, ki je v vsej svoji osupljivosti prisotna v vsakem Bitju. Cepivo proti *kovidu* bo najverjetneje preprečilo bolezen, toda ta tragična izkušnja človeštva je le en tlakovec na poti k holističnemu *uvidu*.

Smo na pragu ene največjih sprememb v zgodovini človeštva, ki jo bo v veliki meri usmerjala umetna inteligenca. Si sploh lahko predstavljamo katastrofo, če bi svetovni internet nekdo okužil z digitalnim virusom?! Možne so najmanj tri psihofizične prognoze, bržkone pa jih je še več, kar zmanjšuje verjetnost našega izumrtja. Potencialne naselbine na Marsu in drugod po vesolju niso več znanstvena fantastika, toda bistveno ceneje in hitreje bi bilo teraformirati naš planet, kajti boljšega še zlepa ne bomo odkrili.

Prva možnost je globalizacija umetne inteligence s pomočjo čipov, vsajenih v možgane tistih ljudi, ki si bi to lahko privoščili, pri čemer obstaja grozeča nevarnost, da bi neka totalitarna oblast tovrstne posege predpisala kot obvezne. Takšni algoritmični vsadki ali nanoroboti bi stimulirali posameznikove nevronske povezave in vse več možganov bi bilo priključenih na planetarno internetno omrežje in nemara tudi onkraj, na zunajzemeljsko življenje. Energijo bi dobivali iz vizionarske Dysonove sfere ali po Teslu iz vibrirajočega etra, digitalno bi bili povezani med seboj in z najzmogljivejšimi računalniki, kar bi ustvarilo neskončno učinkovit "panjski" oziroma kolektivni um (*hive mind*), inteligenco roja (*swarm intelligence*) in telepatsko komunikacijo. Žal ne vemo, kako bi to vplivalo na človekovo zasebnost in individualno zavest ter v kolikšni meri bi človeštvo mutiralo v konformistično družbo, podrejeno svetovni vladi in vrhovnemu računalniku.

Po drugem scenariju bi umetna inteligenca služila zgolj za enormno povečanje možganskih kapacitet človeka in odstranjevanje filtra, ki pretežni večini zaenkrat onemogoča stik s kozmično zavestjo. Umetna inteligenca bi torej prispevala k razcvetu naravne modrosti, namesto da bi jo podredila računalniškimi programom in volji mogočnih strežnikov ter njihovih operaterjev. Pri tem velja omeniti idejo o morfogenetikah poljih (Paul Weiss) in hipotezo o formativni vzročnosti (Rupert Sheldrake), ki jo je Adrian

Kezele preprosto razložil takole: kadar se nekaj dovolj velikokrat zgodi ali doseže kritično maso pripadnikov neke vrste, to večšino ali značilnost usvoji večina te vrste. Ko se je med poskusom japonskih znanstvenikov opica na nekem otoku naučila v morju oprati umazan sladek krompir, ki je bil nastavljen na peščeni obali, so jo kmalu začeli posnemati njeni sorodniki. Ko je število ozaveščenih kosmatink doseglo sto, so tako ravnale vse opice, tudi na drugih otokih, čeprav ni bilo med njimi nobene povezave, ali pač – prek kozmične zavesti!? Se bo evolucija človeka nadaljevala po tej poti s pomočjo “enotnega uma” in računalniške mreže, ki je vse bolj podobna živčnemu sistemu velikega organizma?

Tretja prognoza je najbolj zastrašujoča: ljudi naj bi s pomočjo metaznanosti – biogenetike, genskega inženiringa, speciacije, kvantne fizike in računalniškega programiranja – vse bolj izpodrivali superčloveški roboti ali *postljudje*, zlasti pri rutinskih fizičnih in umskih opravilih ter prej ali slej tudi nasploh, ker algoritmi vse bolj konkurirajo tudi tistim čustvenim, intuitivnim in kreativnim posebnostim človeka, ki so še nedavno veljale za nedosegljive in nenadomestljive.

Ne glede na futuristični kibernetični scenarij bo človeško bitje najverjetneje postopoma privzemalo lastnosti kiborga, nekakšnega hibrida med človekom in mehanskim ustrojem, kar bo eden največjih izzivov humanizma doslej, namreč, kako tehnologijo uporabiti zgolj v korist vseh ljudi in drugih živih bitij, ne pa za njihovo maličenje in uničenje, kako naj bo umetna inteligenca komplementarna človeku, in ne njegova alternativa. Kljub fantastičnim prednostim umetne inteligence nas mora že zdaj proaktivno skrbeti, da utegnejo kriptovalute, blokovne verige, sistemi avtonomnega (ne)nadzorovanega učenja, prepoznave govora, vizualne analize in artikulacije govora ter obča avtomatizacija in digitalizacija nekoč pogubiti človečnost, če ne bodo dresirane in ukročene s pomočjo “spiritualizacije”, duhovnega razvoja človeka z ozaveščenim zavedanjem pripadnosti Celoti.

Pred več sto milijoni let je bila na našem planetu le ena supercelina Pangea, ki jo je obdajal ogromen ocean Pantalasa, preden je proces tektonike plošč razdvojil njene celine. Danes ne potrebujemo geografske celovitosti, marveč zavestno celotnost, zdaj moramo Horacijev črnogledi verz, da “Zemljanov rod, pripravljen vse trpeti, drvi predrzno iz grehot v grehote”, prepesniti in udejanjiti tako, da bomo poslej hiteli počasneje *iz pozabljenih vrednot v prenovljene vrline*.

Sodobni slovenski potopis

Jakob J. Kenda
Transverzala

Foto: Jož Suhadolnik

Transverzala je bila predlagana že leta 1951, a so iz političnih in drugih razlogov uspeli speljati le polovico, ki nima nobenega najpomembnejših smislov in najlepših lastnosti pravih transverzal. Avtor pričujočega potopisa je tako leta 2019 določil potek celotne trase in jo skupaj s svojima otrokoma in prijatelji tudi prehodil. Odlomek se nanaša na drugi del te slovenske velike ture, ko postane izrazito divjinska.

Prelom

Po intermezzu od Razdrtega dalje, med katerim se da priti do sape, predstavlja Ilirska Bistrica izrazit prelom v dramski gradnji poti. Sledi ji namreč zelo razgiban odsek. Že Snežnik, ki se dviguje nad Ilirsko Bistrico, je s svojimi 1796 metri najvišji vrh na 800 kilometrih od konca Julijcev do Pece, in vzpon nanj iz Ilirske je ob skoraj 1400 višinskih metrih še med najdaljšimi na celotni Transverzali. A tudi temu sledeče hribovje je zalogaj, ki ga ne gre podcenjevati. Pot se neprestano vzpenja na sredogorske grebene in

Potopisni roman Jakoba J. Kende *Transverzala* izide 1. oktobra 2020. Vse informacije najdete na spletni strani www.transverzala.si.

spet spušča v doline, kot po strmini vala gre gor na enega izmed mnogih tisočakov in se s kakšnega spusti pod 500 metrov, pa gre spet zložno, a brez predaha, neprestano gor, vse do skalnatega vršnega dela katerega od mnogih vrhov med Snežnikom in Belo Krajino, visokih med 1000 in 1300 metri. Vsakič gor in potem dol, gor in dol, da se do Semiča v Beli Krajini nakopiči za osem kilometrov skupnega vzpona.

Del poti od Ilirske do Semiča je obenem eden najbolj zahtevnih, saj ga pregrinja globoka plast samote, ki jo gre spoštovati vsaj toliko kot snežno odejo visokogorja. A vélika samota tega odseka seveda ne pomeni, da je na prejšnjem, od Ljubljane do Ilirske, pričakovati gnečo. Čeprav gre Transverzala tam večinoma po stari trasi, smo na vseh 230 kilometrih horizontale in devetih vertikale do Ilirske srečali komaj kakšnega planinca. Sredi poletja, celo v času šolskih počitnic smo na prva naleteli šele v Trnovskem gozdu: eden je bil na krajši, dvodnevni turi od Razdrtega do Predmeje, drugi je bil namenjen od zaprte kočice pod Golaki do vrha najvišjega izmed njih. Celo na Vremščici ni bilo niti enega pohodnika. Na še eni izletniški meki, na sončnem Slavniku, pa sta se k nam na osameli vrh pripeljala dva Čeha. In tudi na Nanosu je bil komaj kdo, čeprav je ta razgledna točka priljubljena in lahko dosegljiva, čeprav je bila kočica na njem odprta in je bilo vreme tistega dne idealno. V pol dneva prečenja Nanosa od Abrama do Razdrtega smo srečali samo skupino zeliščarjev in natanko šest pohodnikov. Kajti tudi to je značilnost planinstva te zaplate sveta. Če ni zadoščeno vsem pričakovanjem, ki jih imajo pohodniki, ni skoraj nikjer nikogar. Kot na Nanosu. Tam ob naštetih štirih pogojih, da se slovenski planinec odpravi v hribe – nenaporen izlet, razgled, kočica, sončno vreme –, ni bil izpolnjen peti; moral bi biti še praznik ali konec tedna. Če se vse postavi natanko prav, pa prenapolnjena postojanka poka po šivih in oblegani vršac spričo pritiska bajne mase ljudi izgubi najmanj dva metra nadmorske višine.

Mi smo dneve planinskih procesij do Ilirske še toliko lažje zgrešili zaradi specifičnosti južne polovice slovenskih hribov. Na dolenskih, notranjskih in sploh primorskih planinah se rado precej bolj segreje kot na hribih severne polovice. Zato se na južni obleganja priljubljenih točk vrstijo bolj pomladi, na koncu poletja in jeseni. A tako kot se v tem in še čem razlikujeta severni in južni del Transverzale, tudi slednji ni homogena celota. Šele po Ilirski Bistrici se nikakor ne moreš pritožiti, da nimaš miru.

Ne le, da nismo videli enega planinca na vseh 180 kilometrih od Ilirske Bistrice do Semiča. Tudi domačinov skoraj nismo srečali v teh globokih, hribovitih gozdovih, kajti poseljeni so prav tako redko kot alpski predel Slovenije. Slednja ima z okoli 100 ljudmi na kvadratni kilometer že tako

štirikrat nižjo gostoto prebivalstva od najbolj natlačenih evropskih dežel. A po Ilirski se poseljenost spusti na desetino slovenskega povprečja in gre v nekaterih občinah celo pod deset ljudi na kvadratni kilometer. Še ti, podobno kot v alpskih predelih, seveda živijo v maloštevilnih zaselkih in vaseh. Toda za razliko od Alp, kjer poleti roj vseh mogočih obiskovalcev, ne samo planincev, je tu komaj kakšen. Enkrat smo srečali tabornike, enkrat skavte. V drugi odprti koči na poti od Ljubljane, na Sviščakih, nekaj motoriziranih izletnikov. Sicer pa samo peščico ljudi, ki jih je sem privedlo delo: kakšnega gozdarja, skupino cestnih delavcev in ob dveh zaprtih kočah oskrbnika, ki sta imela polne roke opravkov z njima.

Ravno tolíkšna samota, sploh v povezavi z gibanjem v naravnem okolju in še posebej na gozdnatem hribovju, je bila eden izmed razlogov za nastanek sodobnih transverzal; pobudnik 'matere vseh poti', Apalaške, je njeno veliko vrednost videl predvsem v dolgotrajni izpostavljenosti človeka samoti, gozdu in seveda sami hoji. Takšno pozitivno videnje samote se je od takrat samo še stopnjevalo, pač skladno s prevladujočimi življenjskimi slogi, ki ljudi tiščijo vedno bolj skupaj. A pri vsem tem se gotovo velja zavedati, da ima samota lahko tudi kakšno neprijetno plat.

Večja kot je samota, večja je kajpada zagata, če gre kaj narobe. To pravilo vsekakor velja tudi za odsek od Ilirske do Semiča, kjer pač ne gre računati, da bo ravno prišel kdo mimo, če bo transverzalec slučajno potreboval pomoč. A na tem odseku se ne gre nič bolj zanašati, da bi v primeru težav lahko pomoč priklical. Tu je mobilni signal takšna redkost kot v visokogorju. Tako je pač treba poskrbeti, da ne bi šlo narobe kaj res bistvenega. Predvsem je torej pametno obvladati vsaj osnovne planinske veščine in nujno je pot dobro načrtovati.

S skrbnim planiranjem v prvi vrsti poskrbiš, da ti zagotovo ne zmanjka vode. Vasi in zaselkov je tod, kot rečeno, malo in taisto velja za planinske kočice, ki so poleg tega večinoma odprte samo poleti, in še takrat samo čez konec tedna. Teren sam pa ima redke zanesljive vodne vire. To je namreč taisti hriboviti in gozdnati kraški svet, katerega najbolj severozahodni jezik Transverzala preči, ko gre čez Golake in napravi okljuk po Trnovskem gozdu. Le da zdaj pot prečka ta teren po njegovi glavnini, ki je mnogo obsežnejša. In potreba po vodi bo v prihodnjih letih samo še večja, kajti klima se nezadržno spreminja. Že zdaj se pozna, da se je 'na sončni strani Alp' povprečna letna temperatura glede na predindustrijski čas krepko dvignila: za kar dve stopinji in pol. Poletna mesečna povprečja so lahko celo skrajnejša, saj za kar pet stopinj potolčejo tudi najbolj razgrete mesece 18. stoletja. Vrstijo se vedno novi dnevni vročinski rekordi.

Jasno, vreme je postalo tako nepredvidljivo in nihanja tolikšna, da te lahko doleti vse mogoče. Poletje leta 2019 je na primer od prejšnjih odstopalo po precej večji količini padavin, zato se je naša trojka morilski vročini izognila. A vse od tistega vodnega krsta na začetku smo se nekako izognili tudi samemu dežju, čeprav je kdaj padalo tako blizu nas in tako zagnano, da se je med nekaj postanki tik pred nami odvijal pravi dokumentarec o ekstremnem vremenu. Nad sosednjimi grebeni so se gostili oblaki v spektru od mrtve do sajasto sive, med vrhovi dreves so poplesovale strele, na pobočja tik ob našem so se spuščale goste zavese dežja. Enkrat se je celo čisto do nas privarilo značilno bobnenje toče, a je skrivnostno potihnilo, tik preden bi nas dejansko doseglo.

Toda hladilnim učinkom dežja navkljub so bile temperature vseeno poletne in zaradi toliko moče je bilo precej soparno. Zato smo vedno pazili, da nam ni zmanjkalo vode in zmeraj smo imeli vsak eno plastenko polno za primer skrajne sile. Če bi se recimo moral kdo od nas iz kakršnega koli od mnogih možnih razlogov sam prebiti do prvega zaselka. In vsak izmed nas je imel pri sebi tisto čudo sodobne pohodniške tehnike, komaj nekaj dekagramov težek filter s tako drobnimi membranami, da ujamejo celo bakterije. Ta zadevica je kot ustvarjena za takšne konce.

Z mislijo na vodo je treba načrtovati tudi dolžino dnevnih odsekov. Za večerni in jutranji obrok in razne higienske potrebe pred spanjem ter po njem se je porabi toliko! Praktično jo je torej imeti v bližini prenočišča. A še več pozornosti je treba nameniti načrtovanju dnevnih odsekov, ker se je treba za prenočišča vnaprej dogovoriti. Strehe nad glavo sicer ni težko dobiti. Toda turistične kmetije, penzioni in gostišča največkrat pričakujejo, da se najaviš vsaj kakšen dan prej. In vsekakor si je krepko pred prihodom treba zagotoviti ključ lovskih ali gozdarskih koč. Še posebej pa je pozorno načrtovanje dnevnih odsekov obvezno v primeru pohoda v divjinskem slogu, na katerem si streho nad glavo večinoma priskrbiš sam. Divjinski slog seveda toplo priporočamo. Za del Transverzale od Idrije do Posavskega hribovja preizkušeno ni lepšega načina, da se jo prehodi, sploh z otroki. Toda pri tem se je treba držati pravil, ki glede takšnega tipa pohoda veljajo pri nas: tabori in kuri se zgolj na krajih, kjer je to dovoljeno, druge le z dovoljenjem lastnika.

Tega je nujno pridobiti tudi zato, da ne bi ogrozili širokogrudnih pravic, ki jih imamo pohodniki na tem koncu sveta. Pri nas imamo namreč pravico prehoda čez vsako zemljišče, če s tem le ne posegamo v intimo lastnika in mu ne delamo škode. Skozi kopalnico se ljudem torej ne hodi in ne kolovrati se jim po žitnem polju, sicer pa greš lahko tako rekoč

povsod. Kar je seveda res prima in super, a nekaterim lastnikom zemljišč zelo najeda dušni mir. Prepričani so celo, da je takšna pravica ostanek socializma, ki sploh razlaščenim posestnikom ni ostal v najboljšem spominu; po njihovem bi se morali takšne ostaline ob osamosvojitvi otresti, kot smo se samega socializma. "Tako je bilo v časih, ko je bilo vse naše!" skoraj pljunejo, kadar beseda nanese na prehod čez njihovo zemljišče. V svoji nespravljenosti s tem delom naše preteklosti so pač slepi in gluhi za dejstvo, da ta pravica s polpreteklo zgodovino nima nikakršne zveze; na tem razgibanem koncu sveta od nekdanj tako cenimo svobodo gibanja, da je ne dovolimo omejevati niti lastnini!

Morebitno ogrožanje pravic, povezanih s svobodo gibanja, seveda ni edini razlog za to, da je za taborjenje nujno pridobiti dovoljenje lastnika zemljišča. S tem se tudi izogneš morebitnemu konfliktu z oblastjo in neprijetno visoki denarni kazni ali še manj prijetnemu konfliktu z lastnikom samim in njegovim ovčarjem. Tretji razlog pa je daleč najpomembnejši. Ko prosiš za dovoljenje, morda izveš za kakšen tako krasen prostor za tabor, da ti spomin nanj celo čez mnogo let na usta priključuje nasmešek.

Vnaprejšnje načrtovanje in tudi sprotno, s katerim se prilagajaš dejanskim razmeram na poti, je torej za takšno samoto nujno: ne le, da dobro planiranje omogoča preživetje in preprečuje morebitne konflikte, temveč tudi zagotovi toliko veselja. A ob vsem tem je na predelu med Ilirsko in Semičem pametno obvladati še kakšno divjinsko veščino. Tu je mnogo večja verjetnost, da se sreča kakšno živalico.

Sploh pogosto se seveda sreča kakšno od tistih, za katere ni treba biti ravno Old Shatterhand ali Bear Grylls. Recimo srne in košute, zajce in kunce, pa seveda lisice. Kot takrat na robu Trnovskega gozda, a še mnogokrat, kajti sploh zadnja leta so se te zvitorpke zelo namnožile. Bahavo košat lisjakov rep je šinil pred nami v podrast že sredi Polhograjevcev in seveda smo se z lisicami sploh pogosto srečali spričo odljudnosti krajev po Ilirski. Tako že pri vzponu na Snežnik, pri eni starih gozdarskih postojank. Resda pri malici ob njej nismo razgrajali, a čisto tiho tudi nismo bili, zato smo bili še toliko bolj presenečeni, ko se je nenadoma iz grmovja tik pred nami pripodil mlad lisičji parček. Ko sta se hip zatem zverinici zavedli, da nista sami, sta sicer obstali. A nato sta se spogledali in prav nonšalantno stekli čez čistino ob propadajoči zgradbi, kot da se požvižgata na nas.

Še mnoga druga takšna srečanja z živalmi so bila zgolj v veselje. Kot na primer tisto z vzpona po eni neverjetno dolgih kočevskih vlak, ko je nenadoma okoli ovinka priletela naravnost proti nam res velikanska sova. Največja, velika uharica, sicer ni bila. Toda glede na širino vlake smo

kasneje ocenili, da je čez krila merila krepko čez meter. In ker je bila tako velika in se je okoli ovinka prikazala tako nepričakovano, je bilo srečanje vsekakor razburljivo. In nato humorno, kajti od presenečenja je tudi njo zgrabila panika, da bi se skoraj zaletela v drevo, ko se nas je v frfotavem metežu peres trudila zaobiti.

Nekoliko nižje ob vlaki se je potem odločila, da mora spričo pretresa malo sesti na kakšno vejo in si ogorčeno otresti krila, tako da smo si jo lahko še v miru ogledali. Ali pa je le ona hotela videti, v koga bi se skoraj zaletela? Opazovala nas je vsekakor zelo strogo. In bila je čudovita: velika kepa svetlo sivega perja s kratkimi progami izrazito rjave barve, z velikimi kraterji okoli oči, da so bile, sploh od daleč, videti mnogo večje. Verjetno je šlo za kozačo, kajti bila je pravih barv in proporcev in ta vrsta sov menda lovi podnevi.

Toda ob takšnih prigodah je vsa tista samota od Ilirske do Semiča tudi zatočišče živali, s katerimi se stik odsvetuje. Med takšna bitja vsekakor sodi živalski podred, ki ga od nekdaj prav po biblično privlači Lučka. Tako smo 'z našo Spolzgadovko', kot jo rad podraži Aljaž, že v preteklosti nadrobno spoznali celotno domorodno paleto kač: gože, smokulje in belouške, mačjeoke, belice in črnice, kobranke, gade in modrase. Hoditi z Lučko po véliki samoti, in to ravno leta 2019, pa je bilo še posebej fascinantno. Po pripovedovanju planšarjev je bilo prejšnje leto namreč vrhunec osemletnega semenskega cikla trav. Kar lepo pojasni, zakaj je vsakih osem let, eno leto za semenskim, mišje. Ki je rajsko za marsikaterega plenilca, tudi za kače.

Palic med postanki od Ilirske dalje nisem spustil iz rok, sploh če smo se med kakšno malico nastavili soncu na prijetno razglednih skalah; preveč pogosto je kaj prilezlo spod nas. Po vsakem postanku sem moral na zahtevo otrok tudi preveriti, kaj je v nahrbtnikih. Kajpada iz Lučkinega, ne katerega drugega, je enkrat tako zelo dišalo precej velikemu gožu, da je poskušal med eno naših malic na skrivaj zlesti vanj. In seveda smo ob večerih dobro premislili, kje bomo postavili šotore, ter vhodov vanje nikakor nismo puščali odprtih, kadar nas ni bilo zraven. V šotorih, pripravljenih na spanje, je dobesedno cel kup prikladnih skrivališč, poleg tega pa je dno šotora oblikovano kot bazen. Iz takšnega zbežati plazilca, ki je začutil, da bi se tod dalo ponoči fino pogreti, ni najbolj enostavno.

Kakšno od svilnatih lepotic smo srečali tudi med samo hojo in eno takšnih srečanj je bilo še posebej zanimivo. Kljub mnogim prejšnjim snidenjem namreč še nikdar nismo imeli prilike opazovati kače pri malici, sploh ne tako od blizu in tako majhne. Na Kočevskem pa smo tik ob poti naleteli na modraska, ki je bil debel komaj toliko kot krepk flomaster in dolg le

za šolsko ravnilo, a je imel za prigrizek nekajkrat bolj debelo miško. Ko smo ga zalotili, je tudi ni mogel nehati goltati. Čeljusti je imel že razpete, glava miške je bila v njem do ušes, rožnati rob enega je komaj še gledal na plano. Tako smo se mu za korak, raje dva umaknili, da je v miru nadaljeval. V osupljivo kratkem času jo je célo z vlekel vase in čeljusti sta se mu kar hitro speli, toda goltal jo je še dolgo. Celo takrat, ko smo že morali dalje, je repek še vedno molel iz gobca.

Seveda je v teh krajih še kaj večjega, s čimer se ne želiš srečati. Transverzala ravno na pobočjih Snežnika vstopi na območje med Krimom, Javorniki, Snežnikom, Poljansko in Mirno goro. Ta predel obsega komaj okoli 2000 kvadratnih kilometrov, torej le desetino površine Slovenije, a je dom vsaj dvema tretjinama vseh naših medvedov in polovici volkov. Oboji so se v zadnjem času tudi zelo namnožili. Leta 2007 so v celi Sloveniji našli blizu 500 medvedov, leta 2019 naj bi jih bilo že okoli 1000. Na očrtanem območju je bilo torej leta 2019 skoraj 700 medvedov, po en na tri kvadratne kilometre.

Ta del trase je vseeno daleč od tega, da bi bil svetovni prvak po koncentraciji medvedov; ob kakšni ameriški poti, ki gre po zelo podobnem približku divjine, kot gre tu Transverzala, so kosmatinci poseljeni celo do trikrat bolj na gosto. A temu navkljub se je tudi pri nas zelo pametno naučiti, kako se izogniti srečanju z njimi in kaj vse je treba postoriti, da te ne obiščejo v taboru. Čeprav ne nameravaš prehoditi poti v divjinskem slogu, temveč naj bi vsak večer imel streho nad glavo; samo malo zatavaš ali napačno oceniš razdaljo do dogovorjenega prenočišča, pa boš raje bivakiral, kot rinil v temo.

Volkovi in medvedje tudi nikakor niso edine velike živali, do katerih velja vzdrževati vljudno razdaljo. Naša pot nas je na to opomnila že komaj nekaj kilometrov iz Ilirske, na spodnjih pobočjih Snežnika. Vsekakor je bilo že prej kje ob stezi malo razkopano, predvsem na primorskih travnatih čistinah, obdanih z varnim zavetjem gostega grmičevja ali gozda. Tak teren je idealen za te živali. A pod Snežnikom sta bila razkrita prst in blato ob poti tako sveža, da je od njiju dehtel tisti značilni vonj: deloma po koreninju in podzemnih gomoljih največkrat pikantnih okusov, deloma po grobih ščetinah in usnjati koži živali, ki jim gre takšna jedača tako v slast.

Toda Aljaž, ki je stopal že od Ilirske na čelu naše male kolone, tega ni opazil. Mimo razkopanih koncev je šel, kot da jih ni, ponosen na to, da zdaj on 'drži tempo'. Slep je bil tudi za očitno živalsko stezo, ki je vijugala skozi trave vzporedno z nekdanjim kolovozom, ki smo mu sledili. Videl ni

niti tega, da je steza kolovoz občasno prečkala, niti še kako jasnih odtisov, ki so tam ostali v blatu kakšne izsušene luže. Lučka za mano je postajala nemirna, a preden je odprla usta, sem jo zadržal. Pot se je tako vedno bolj približevala sumljivi goščavi na koncu travnika. Vse preveč približevala. Ko sem že hotel reči, da bi se bilo pametno malo ustaviti, pa se je v strumno umerjeni ritem Aljaževih korakov le vmešalo nekaj negotovosti. In potem spet. Končno se je ustavil, se zasukal k nama, vendar samo na pol; tistemu grmovju ni hotel povsem pokazati hrbta.

“Ja?” sem se zazrl vanj.

“Em,” je rekel. “A je tamle, v tistem grmovju ... Nekaj je tam.”

Nasmehnil sem se mu. Tudi od olajšanja, kajti ustavil se je kar malo pozno. Z mislijo na slednje sem ga hitro zasukal nazaj proti tisti gošči in mu tiho rekel: “Zavpij.”

Poba je bil kot naelektren in iz njega se je izvil krik, da sva se zdrznila celo midva z Lučko. Tam v podrahti pa se ni nič zganilo. Odmev Aljaževega glasu se je polegel, minila je sekunda, še ena, že tretja in ...

Stampedo! Iz grmovja se je prek kolovoza v globlji gozd na njegovi nasprotni strani pognala kolona divjih svinj. Celó v begu je bila urejena. Prvi sta kot udarna konica v paru šinili mimo nas dve odrasli živali, nato divja svinja s prašički, še ena in še ena. Vmes je bilo tudi nekaj manjših, še ne povsem odraslih prašičev. Tik pred koncem niza, kot zaščitnica, pa sta se pognali čez kolovoz dve res sijajni svinji. Bili sta tako veliki, da sta za hip zasedli njegov celotni razpon. Za čisto droben hip, kajti te živali, običajno drobenceljavega ali celo koracavega koraka, znajo biti neverjetno hitre. In niso lahko le srhljivo velike, kot sta bili matriarhinja in njena prva pribočnica na koncu kolone. To so obenem izrazito jedrne živali. Kakor ena sama čvrsta gruda ilovice so, zgnetena skupaj s koreninami in kamenjem, da od njih štrlijo grobe kocine in trdi čekani. Nikakor niso vse zamaščene kot njihova udomačena, spitana različica. Občudovanja vredna bitja so, ki jim je vedno pametno dati priložnost, da se te ognejo.

Vsi, vključno z mano, smo še lep čas zrli za njimi. Tudi ko jih že davno ni bilo več ne videti ne slišati. Potem sem se zasukal k Aljažu.

“Kaj takega, a ne?” sem se mu nasmehnil.

Zamežikal je.

“Vau!” je potem planilo iz njega. “Kakšne živali!” A po premisleku je dodal: “Ja, saj vem, saj vem. Transverzalec je vedno pozoren na svojo okolico.”

Mimoidoči

Tudi od Ilirske Bistrice naprej Transverzala sledi E6, ki bi jo bilo res nujno prenoviti. Mi se v Ilirski nismo več mogli zadržati, da je ne bi vsaj malo dodelali, kajti boljša varianta uvodnih kilometrov iz mesta se je ponujala sama od sebe. Samo spomniti smo se morali, da je nekdanja vojašnica, ki je kraljevala nad mestom, spremenila namembnost. V času otvoritve E6 okoli nje gotovo ni bilo pametno hoditi, zdaj pa impozantne zgradbe zase-da marsikaj bolj prijaznega, celo gimnazija. In neoznačena, a lepo uhojena steza po blagodejno senčnem bregu nad njo preseka vrsto kilometrov trde ceste, po kateri krevsa uboga E6.

Še slabše se E6 godi, ko gre z vrha Snežnika mimo Mašuna do Loške doline. Tu ni težava le v tem, da poteka preveč po cestah, temveč je posebej severna pobočja snežniške gmote v zadnjem desetletju prizadel cel niz katastrof. Poleg žledoloma leta 2014 sta se nad temi gozdovi menda znesla še dva vetroloma in vsemu temu sledeči valovi raznih zajedavcev, da so morali nazadnje v to postapokaliptično krajino poslati še najtežjo in najbolj uničujočo gozdno mehanizacijo. Na odsekih, kjer je trasa vendar šla po stezah, so te zaradi vsega navedenega postale skrajno mučne. V zadnjih letih jim je bilo marsikje težje slediti, kot si utreti pot po neoznačenem brezpotju.

Transverzalo smo tako z vrha Snežnika in vse do Loškega Potoka speljali stran od E6, da je pohodniku prihranjenih mnogo kilometrov ceste in težko prehodnega terena. Toda ob tem se je, sploh pri dolgem spustu s Snežnika, dobro zavedati, da trasa z odmikom od že tako šibko obiskane E6 zavije v najbolj osamljeni predel tega samotnega odseka. Vzhodna pobočja Snežnika so nadalje tik ob meji, ki ni le slovensko-hrvaška, temveč obdaja tudi schengenski del Evropske unije, znotraj katerega na mejah ni pričakovati nadzora. In prav na ta bok Snežnika pride s Hrvaške kakšna malo obljudena pot. Če se kdo torej poskuša prebiti v boljše življenje iz slabih ali resnično obupnih razmer svojih daljnih rodnih krajev, je ta predel idealen za ilegalno prečkanje meje.

Nekaj pozornosti glede tega sicer ne škodi na precej daljšem odseku Transverzale. Mi smo se že na stari polovici, ko smo se spuščali z zadnjih brkinskih bregov proti Podgrajskemu podolju, znašli v obširni policijski akciji. Modro-beli helikopter je celo dopoldne prečesaval bregove na obeh straneh doline in neprestano smo srečevali policiste, ki so bili peš, v označenih in neoznačenih vozilih, v vseh mogočih opravah in v civilu. Za nas se niso kaj dosti menili in komaj sem uspel enega zadržati, da bi izvedel,

kaj se sploh dogaja: pri prečkanju meje so zalotili skupino okoli 150 ljudi, ki so se pri tem razbežali in zdaj so jih poskušali zbrati. Za zadnjega od tovrstnih incidentov pa sem izvedel šele 300 kilometrov kasneje, na gričevju nad Krškim. Domačini so mi tam pravili, da je neki osebek prejšnji dan spravil čez mejo natrpan kombi ljudi, ki jih je potem odložil ob razpadajočem mlinu v globoki dolini z obljubo, da jih bo naprej odpeljal nekdo drug. Prišel ni nihče.

Nekaj previdnosti torej ni odveč na več sto kilometrih trase, stare in nove, a tudi tam zadaj za Snežnikom ni treba zganjati panike. Ti mimoidoči si namreč še kako želijo ostati zgolj to: mimoidoči. Neopazno torej želijo prehoditi še zadnji del svoje dolge poti do kakšne od zahodnejše ležečih dežel, kjer se nadejajo najti mnogo lepše življenje.

Te dežele jih tudi potrebujejo. Same pač že desetletja ne zmorejo vzdrževati konstantnega števila svojega prebivalstva. Nekatere v zadnjem desetletju celo kljub močnemu priseljevanju z drugih koncev sveta beležijo izrazit negativni prirast; smrtnost toliko prekaša rodnost, da na leto izgubijo celo več kot sto tisoč državljanov. Kaj šele, da bi te dežele same zmogle povečevati število prebivalstva in prek tega zagotavljati vzdržnost javnih financ kljub vse višjemu deležu svojih državljanov v tretjem življenjskem obdobju.

Zakaj, smo se tam ob meji spraševali z Aljažem in Lučko, jih torej ne 'uvozijo' na kakšen bolj človeški način. Zakaj, sta se mrščila otroka, morajo ilegalno prečkati toliko mej? Mi smo jih našteli najmanj šest: grško, madeonsko, srbsko, bosansko, hrvaško in potem še slovensko. In pri tem so ti mimoidoči spričo svoje brezpravnosti prepuščeni 'prevoznikom', kakršen je bil prej omenjeni, a jim tudi manj nizkotni gotovo znajo grdo zaračunati. Prepuščeni so taboriščem, v katerih vladajo bolj ali manj bedne razmere. Organom pregona, vojski, celo kakšni paravojaški skupini. In tako dalje; kaj je tega treba, sploh če jih tiste dežele nujno potrebujejo?

Jaz jima na takšna vprašanja nisem znal odgovoriti. Kot jima nisem znal odgovoriti na vprašanja v zvezi s sorodnim domačim problemom. Tudi prebivalstvo Slovenije se je po drugi svetovni vojni krepilo s priseljevanjem, predvsem iz drugih republik Jugoslavije, od osamosvojitve pa glede naravnega prirasta komaj držimo glavo nad vodo. Se bo torej od mojih otrok pričakovalo, da prispevata v skupno malho nekajkrat več, kot so pripadniki najbolj številčnih generacij pred našo? V začetku petdesetih je bilo pri nas na enega starejšega od 65 let kar sedem ljudi, starih med 15 in 64 let. Danes smo trije. Za generacijo mojih otrok projekcije kažejo na enega, največ na enega in pol delovnega človeka na upokojenca. Ob takšnem

razmerju onadva in njuni vrstniki pač ne bodo zmogli polniti pokojninske, zdravstvene in drugih mošenj.

Mislimo v zvezi s tem kaj ukreniti? S finančnimi spodbudami rodnosti verjetno ne bo šlo; vsaj dosedanje je niso dvignile. Bomo torej po zgledu zahodnje ležečih dežel spet postali 'uvozniki'? Tudi ta rešitev gotovo ni brez težav, in nanje bo treba biti pripravljen. Ali pa se bomo dogovorili čisto drugače, sklenili ustrezne popravke obstoječih družbenih dogovorov, morda celo sklenili nove? Dosedanja razprava na to temo vsekakor ni bila zadostna. Iz nje ponujene rešitve so bile v najboljšem primeru prelaganje nekaj odstotkov potrebnega denarja za pokojnine iz ene državne denarnice v drugo.

Pot in žig

Čez dan je bilo zmeraj kaj napetega, živali, migranti, bil je napor dolgih ur pohoda in še kaj. Zvečer pa si je bilo vedno treba najprej skrbno postlati in obenem misliti na najpomembnejši obrok vsakega dne, večerjo. Na koncu dneva se je bilo nujno tudi pripraviti na naslednjega in vsaj nekaj je bilo opravlja s tehnikacijami in praktikalijami trasiranja. Zmeraj je bilo toliko dela. A nekaj časa je vendar ostalo in seveda smo ga preživeli, kot je bilo najbolj ljubo otrokoma. Čez dan sta mi toliko pomagala, se z mano učila, trezno presojala. In pri vsem tem in še čem ni bilo z njima enkrat ene same večje težave.

Zvečer sta dostikrat samo hotela imeti svoj mir, biti sama zase. Lučka je recimo risala, Aljaž je bral. Ali pa sploh nista počela ničesar, samo strmela sta predse. Sploh v taborni ogenj, vanj smo vsi lahko nemo zijali ure, da smo bili nazadnje omamljeni od zamaknjene bližine svoje krasne družbe. Le sem in tja je kdo koga pogledal, se mu nasmehnil, se morda trknil z ramo ob ramo.

Ampak po kakšnem dnevu, ki smo jih kajpada večino prehodili molče, saj sicer ne bi nikamor prišli, sta imela tišine čisto dovolj. Za pravljice sta bila jasno že leta prevelika in prav od te poti sta tako hitro rasla, da jima je bilo vse manj do zgodb. Bolj sta se ogrevala za dobro debato. Recimo o kakšni modri misli, je nekega večera predlagal Aljaž. O tem, je menda nekje prebral, so se planinci od nekdaj radi menili, sploh takole ob tabornem ognju. A poznam kakšno dobro?

Malo sem pomislil in prva mi je padla na pamet gotovo najbolj znana modrost iz gotovo najbolj znane knjige kakega alpinista pri nas, Nejca

Zaplotnika: "Kdor išče cilj, bo ostal prazen, ko ga bo dosegel, kdor pa najde pot, bo cilj vedno nosil v sebi." Vse jima je bilo jasno, sploh Aljaža je ta ideja osupnila in navdušila obenem.

"Pot je cilj," je ponovil to maksimo, ko smo s pomočjo citata iz Zaplotnikove *Poti* prišli do njene razlage. "Pot je cilj!" se je strinjal.

"Ti naša kungfu panda," se mu je nasmejala Lučka.

Nisem si mogel kaj, da ne bi bušnil v smeh. Reči kaj takega Aljažu, ki se je na tej poti samo še potegnil, je bilo tako, kot če bi s pando ozmerjal paličnjaka. A fantu se to ni zdelo pretirano zabavno, tudi moj smeh si je prislužil pogled spod čela.

"Malo zafrkancije, lepše rečeno ironične distance, pri teh rečeh nikdar ni odveč," sem zato hitro razložil. "To je rad poudaril točno tisti filozof, ki ga citiram s polnim trebuškom ravno zaradi njegove in svoje potrebe po ironiji."

"In zakaj je tale ironija tako potrebna?" je zanimalo Aljaža, še vedno spod čela.

"Oh, vsaka nova resnica je tako bleščeča, da se je ljudje lahko kar preveč oklenejo. Sploh v manjših skupnostih se ob navdušenju nad čim novim recimo rado pozabi, da tudi vsaka nova resnica ni nič bolj večna in dokončna od tiste, ki jo je nova nadomestila. Za vsako novo je pač vedno še globlja in za njo še naslednja. Potem ko si recimo spoznal, da je pot cilj, morda ugotoviš, da tako kot cilja tudi tebe pravzaprav ni. Da sta samo pot in hoja, da si pot, da si hoja. In prav v nenehnem odkrivanju takšnega novega je neskončno veselje življenja. Če se neke resnice oklenemo kot večne in dokončne, če nehamo iskati globlje, pa življenje dušimo: povzročimo mrtvilo, v katerem se namnožijo vse mogoče zapreke in težave. Mrtvilo, v katerem se zdi, da nič več ni mogoče, da se nič več ne da. Zato se morajo ideje kar naprej prenavljati, čeprav je nova staro nadomestila že sedemkrat, se mora to ponoviti še sedemtisočkrat.

Ampak, seveda, to ne pomeni, da nima vsaka od idej v tem neskončnem nizu prenovitev nekega pomena. Prav nasprotno, vsaka je pomembna, uporabna tudi potem, ko se odkrije tista za njo."

Pogled spod čela je odpihnilo, oba sta vame zrla z razprtimi očmi.

"Aha, aha," je po trenutku ali dveh prikimal Aljaž, "kako pa je vsaka od novih idej pomembna, na kakšen način? Recimo ta, da cilja sploh ni, da je pot cilj, kako je pomembna?"

"Hm," sem se moral malo zamisliti. "No," sem se potem spomnil primera, "taka maksima ti recimo pomaga opredeliti kakšen konkreten

problem. Vzemiva recimo tisto Razširjeno slovensko transverzalo ali kako ji že rečejo: kaj je pravzaprav, kako bi jo opisala?”

Zdaj sta onadva morala malo pomisliti.

“Štirideset vrhov, ki naj bi jih še obiskal poleg polovične Transverzale?” je potem predlagala Lučka.

“Res je, gre za štirideset ciljev, ki naj bi nadomestili neizdelano drugo polovico naše vélike ture. Ti cilji imajo mnogo problemov, med njimi je recimo tudi precej kucljev, ki nikakor niso planinski. Ampak celo to so postranske pomote, bistveno je, da gre pri tej ‘poti’ za štirideset nepovezanih ciljev. Kaj torej med njimi manjka?”

“Pot?”

“Jasno, zato tudi teh štiridesetih ciljev sploh ne moremo imenovati pot, Transverzala ali kar koli takega. Ampak če se spomnita Zaplotnika, je takoj jasno, v čem je glavni problem takšne zbirke ciljev.”

Aljaž se je obrnil k Lučki, zamišljeno zazrti v žerjavico.

“Ker poti med temi cilji sploh ni,” je rekla po premisleku, “ne more biti glavni smisel pot sama, temveč to postanejo ti cilji. Kako žalostno.”

Prikimal sem.

“Res, kako žalostno. Ta ‘pot’, ki to sploh ni, je v izrazitem nasprotju z enim osnovnih sodobnih planinskih načel. S prav tistim, ki ga je tako super zapisal Zaplotnik. In, seveda,” sem zavzdihnil, “s to svojo zastarelo osredotočenostjo na cilje namesto na pot imamo težavo še kje drugje, tudi na stari polovici.”

“Ja?”

“Ja,” sem se nasmehnil. “Kar vidva povejta, kje, da ne bom samo jaz govoril.”

“Emm ...” je rekla Lučka.

“A to misliš žige?” je pomislil Aljaž. “In kontrolne točke?”

“Vau, bravo,” sem kar malo osupnil. “Ja, mislil sem kontrolne točke in žige na njih, ki naj bi jih planinec zbral v dokaz, da je prehodil polovično Transverzalo. Kaj je njihov problem, če si tudi tu pomagamo z Zaplotnikom?”

“Da so to spet neki cilji, ki bi bili radi smisel poti?”

“Natanko tako! In cilji seveda ne morejo biti smisel nobene poti, kaj šele tako dolge, kajti če so ...”

“Ostaneš prazen.”

“Prav gotovo. Še več. Če žigi in kontrolne točke postanejo cilj, uničijo pot. Tolikokrat se pač do ‘stempeljna’ pride tako, da se pripelje čim bliže k njemu in ostane od poti samo kratek sprehod. Največkrat sploh ne po

dejanski trasi polovične Transverzale, temveč po najbolj znani in oblegani stezi, da se izgubi še en smisel takšne vélike ture: namesto da bi vsaj malo olajšala pritisk teh naših planinskih procesij na najbolj znane poti in vrhove, namesto da bi ga razpršila po svojih manj obiskanih stezah, ga okrepi. Ali pa celo do kakšnega takega cilja ne vodi niti krajši sprehod, saj gre cesta čisto do njega. Potem pot celo povsem izgine. In seveda, če obstajajo žigi in knjižica zanje, se lahko manjkajoče žige ali kar celo knjižico, lepo požigosano, tudi kupi.”

“Resno?” se je zasmejala Lučka.

“Menda,” sem skomignil. “In kajpada je nekaj, kar takole izpostavlja cilje, v nasprotju s še kakšnim temeljnim planinskim načelom,” sem dodal. “Ne le, da žigi ne morejo biti dokaz, da si nekaj prehodil. Ideja, da bi lahko bili, je povsem neskladna s svobodo, izhajajočo iz samote, ki jo tako cenimo planinci. Zato sploh smo planinci. Ker je ta svoboda lastna prav planinskemu svetu, katerega temeljna lastnost poleg njegove hribovitosti je ravno ta, da ni stalno poseljen. Zakaj bi torej na takšnem območju vzpostavljali nekakšen nadzor s kontrolnimi točkami? Zakaj naj bi imeli planinci nekakšen dokaz, sploh tako malovreden, da smo kar koli prehodili? To so vendar očitni ostanki nesvobodnih časov, obsedenih z nadzorom nad ljudmi.

Resno, ta Zaplotnikova je že tako stara, da bi jo morali usvojiti, da bi se morali že zdavnaj z njo vred pomakniti naprej. Celó začeti razmišljati o prehodu h kakšni novejši maksimi, ki je Zaplotnikovo prerasla. Tem našim žigom in kontrolnim točkam so se konec koncev posmehovali že v šestdesetih, recimo dolgoletni urednik znane švicarske gorniške revije. Ampak že takrat smo si ob tem izmišljevali neke izgovore: da tako pravi, ker nam zavida staro polovico Transverzale, ki da je prva transversala v Evropi, na svetu, kaj, v celi galaksiji!”

“Resno?!”

“Saj sem vama pravil, zakaj so se gospod X in njegovi vedli, kot da je ta vélika tura povsem izvirna zamisel. Laži pa se rade takole razpredejo: ker je zamisel izvirna, nam jo zavida tisti švicarski urednik, potem najbrž že kar vsi Švicarji, nazadnje se je govorilo, da nam jo mnogi narodi. In ta laž je seveda škodila Transverzali, saj je prikrila njene posredne in neposredne mednarodne vzore. Če bi se jih zavedali, gotovo že zdavnaj ne bi bila več polovica, ki nima nobene najpomembnejših lastnosti prave transversale. Ampak žige se vsemu temu navkljub še vedno na debelo zagovarja, čeprav z nič manj čudnimi argumenti. Saj vesta, tista knjižica za žige naj bi bila ljudem v takooooo krasen spomin.”

Lučka se je zdaj prva spomnila, kako sem že večkrat zavijal z očmi ob takih izjavah, in zafrkantsko je začela posnemati moje godrnjanje:

“A nimajo fotoaparata? A nimajo mobilnika?”

Preveč dobro me je ujela, da se ne bi zasmel in potem še sam narejeno zarentačil:

“Natanko tako! Ali pa rečejo, da jim je taista knjižica v navdih, kam bi se še odpeljali na izlet!”

“Za to so vendar vodniki!” me je začel oponašati še Aljaž. “Pa ko so že končno zavili v knjigarno, naj kupijo tudi kakšen potopisni roman, a ne, oči?” so se mu nagajivo lesketale oči.

“Prav res!” sem nasmejan robantil dalje. “Bes jih plentaj, kakšne neumnosti si izmišljujejo v zagovor žigov! Tako so nesmiselne, da je samo še bolj očitno, kako se tudi take ‘štempeljne’ da opredeliti s tisto Zaplotnikovo mislijo: Kdor išče žig, bo ostal prazen, tudi ko si ga bo pritisknil v knjižico, kdor pa najde pot, bo ta vanj za vedno vtisnila svoj pečat.”

Sprehodi po knjižnem trgu

Igor Divjak

Peter Semolič: Robovi.

Ljubljana: LUD literatura (Zbirka Prišlekî), 2000.

V času sebčkov ali selfiejev in umeščenosti v mrežo turističnih destinacij se zdi edino naravno, da smo dobili še poezijo sebčkov. Ti so vezivno tkivo nove zbirke Petra Semoliča *Robovi*. V naslovih pesmi so *Sebček na bregu Ljubljanice*, *Sebček na Prešernovem trgu*, *Sebček z novimi sončnimi očali*, *Sebček po koncu službe* pa pesmi, poimenovane po obiskanih krajih, *Črna vas*, *Podpeško jezero*, *Istra*, *Strunjan*, *Devin*, *Bohinj*, *Goriška brda*, *Lipica* ... Ob odločitvi za oblikovanje pesmi po sebčkih se lahko spomnimo na staro Horacovo navodilo, naj bo pesem kakor slika, in na napotke, ki jih daje novim generacijam pesnikov, naj pri ustvarjanju pesniških podob ravnajo zmerno in primerno, "vse po potrebi, ta sama nalaga jeziku zakone". Sodeč po umirjenem tonu, blagozvočnih besedah in prostem verzu, ki je na meji ritmizirane proze, a skladno razdeljen v štirivrstične kitice, ki jim včasih sledi še sklep v zaključnem dvostišju, bralec dobi občutek, da Semolič sledi Horacovi doktrini, da se je treba pri slikanju pesmi predvsem izogniti vsakemu neskladju. V prevodu Antona Sovréta Horacov napotek zveni takole: "Kdor poživil bi rad s fantastiko snov enolično, / spustil ko slikar delfina bo v gozd, merjasca v valove: / beg pred krivdo zavede te v zmoto, če nimaš okusa."

Toda če malo pokukamo pod površino Semoličevih turističnih sebčkov, ugotovimo, da vse le ne sledi povsem starodavni pesniški doktrini

o skladnosti in primernosti. Svet je res poln čudovitih podob, za katere se kdaj zazdi, da jih je treba le prenesti v pesniški jezik, toda lirski subjekt, ki se je znašel na bregu Ljubljanice, je v čudnem, od vsega odtujenem stanju in ne zmore videti tega, kar bi vodič turistov na ladjici rad pokazal na drugi strani reke: "slediš / njegovi kretnji, da bi z očmi tujcev videl, / česar s svojimi nisi še nikoli. A danes je vse / nekako navadno in sivo, kljub temu da sonce / jasno izrisuje oblike in iz barv izvablja živost." Spet drugje, v pesmi *Sebček ob Rimskem zidu*, lirski subjekt znova v drugi osebi, ki jo lahko sprejmemo kot nagovor drugega ali samega sebe, ob zgodovinskih ruševinah in hipnem sanjarjenju o preteklih obdobjih, ki so poznala skladna razmerja, ugotavlja, da je pravzaprav obiskal muzej iluzij. Temu doda: "ni res, da / resničnosti ni več, preobilica je je / in še kar naprej naletava." Resničnost naletava kot sneg, čeprav se pesem dogaja sredi poletja. Ni treba dosti domišljije, da v tej podobi prepoznamo naletavanje slik na Facebooku ali Instagramu prek prenosnega telefona.

Skozi take detajle se v pesmi, ki se navzven zdijo kot lirični utrinki, prikrade nemir. Resnični svet, v katerem se pesmi dogajajo, namreč ni zgolj lep, ampak je tudi pretiran in nezmeren, postal je obseden s kičastimi podobami na družbenih omrežjih. Ko sem med branjem zbirke pobrskal po Instagramu, so vame priletele slike nekaj literarnih večerov, priprave za delanje sklec, avatarja z Minecrafta, človeka, oblečenega v miško Mikija, in gor nad Jasperskim narodnim parkom, ki v hiperbleščavi odsevajo na vodni gladini. Vse to je seveda lahko prijetno in ni zgolj slabo, družbena omrežja odpirajo nove možnosti, a v vsakodnevnem kaosu simulaker in simulacijo pogosto privedejo do absurda; vse tisto, kar je Horac odsvetoval, se pomeša in nenadoma kar mrgoli delfinov v gozdu in merjascev v valovih. Ta resničnost pa ni zgolj nekaj navideznega, ampak je hkrati zavezujoča, v njej se moramo znajti in preživeti. Posamezniku v takem okolju ni lahko, bleščava spletnih podob pogosto zakriva kruto družbeno resničnost. Resnica je za marsikoga brezupna, zato avtor ironično pesmim doda na primer *Sebček na dan volitev* ("Toda kaj, če so le narisane – / prvi dež jih bo izmil / in ostale ti bodo le opustošene gredice.") in *Sebček na uradu za socialno pomoč* ("Rodil si se na pravi strani sveta / in prave barve. Kaj je šlo potem / narobe?"). Družba postaja vse bolj razslojena in prav tako svet. Medtem ko mnogi Evropejci delajo turistične sebčke s sončnimi očali, begunci tonejo v Sredozemskega morju, prek katerega so se podali v upanju na boljšo prihodnost ("Sončna očala te bodo varovala pred tem, / da bi opazil, da tvojega Sredozemlja ni več, / da je utonilo skupaj z Aljanom Kurdijem.").

Vseeno pa večina pesmi vsebuje lirski subjekt, ki piše in razmišlja z relativno udobnega položaja, obiskuje različne kraje, predvsem po Sloveniji, pri čemer se mu drobni detajli vtisov – recimo, da so tudi ti nekakšni sebčki – razodevajo kot pomenljivi. Giba se v presežnem svetu, v katerem se zave svoje majhnosti in minljivosti. Ob sprehodu na Orlah in pogledu na moderno digitalno uro se mu na primer zastavi vprašanje o smislu celotnega dogajanja, tako zgodovinskega – prek Orel so se maja 1945 partizani prebili v Ljubljano – kot trenutnega. (“Obstaja načrt: ura na zapestju šteje minute / in ure, korake in kilometre, potrošene kalorije.”) Njegovi turistični izleti, bodisi po resničnem svetu bodisi po svetovnem spletu, tako prerastejo v nekakšen eksistencialni turizem, kjer se razpirajo filozofska vprašanja o usodi in vlogi človeka v stvarstvu. Predstavljamo si lahko, da je večina pesmi iz osrednjega dela zbirke, ki opisujejo geološke plasti posameznih krajev ali raziskujejo, kakšna so bila prvotna bitja, iz katerih se je razvilo življenje na Zemlji, danes pa jih najdemo le še kot okamnele fosile, nastala ob brskanju avtorja po internetu. Resnica teh bitij naj bi hkrati nekaj povedala tudi o resnici človeka in skrivnosti evolucije, morda celo nakazala odgovor na temeljna eksistencialna vprašanja. Toda ironija Semoličevih pesmi je, da avtor pri opisovanju teh bitij v njih prepozna podobne bistvene značilnosti, kot jih imamo ljudje po milijonih let razvoja. Za trilobite na primer velja, da so izumili “telesne dele, ki jih uporabljamo še danes, / med drugim kompleksne oči, s katerimi / so iskali hrano in oprezali za ljubimci / in sovražniki”. Potem se je pojavil anomalocaris “prvi plenilec, trenutek, ko je / življenje prenehalo biti samoumevno”. Ker je tudi človek plenilec, ta podatek ne pove kaj dosti o tem, kaj je tista bistvena značilnost, ki človeka loči od živali in utemeljuje njegovo mesto v svetu. Ni pravzaprav v današnji, tehnološko razviti družbi, v vsem bistvenem vse tako, kot je bilo že v pradavnini? Nista evolucija in zgodovinski razvoj potemtakem le fikcija?

To je eden izmed robov, ki se jih dotika ta zbirka. Slednja med drugim razpira še vprašanje o resničnosti darvinistične sheme, po kateri preživijo najmočnejši in najsposobnejši, saj je vsako posamezno bitje, pa tudi vsaka vrsta, ogroženo in ranljivo, dolgoročno o tem, kdo bo preživel, morda bolj kot kar koli drugega odloča naključje. Poleg tega je narava polna stranpoti, delfini so se na primer kot sesalci s kopnega vrnili nazaj v morje, v *Robovih* pa je posebej simpatična pesem *Krt*, v kateri pesnik v nekoliko pravljičnem tonu pove, zakaj se je krt po evolucijskem prihodu iz morja na kopno raje odločil za življenje pod zemljo: “Potem ko se je naveličal svetlobe, / neprestanega bežanja pred plenilci, / morda še vonjav, ki so mu dražile / nosnice,

se je preselil pod zemljo; umislil si je slepoto ali vsaj slabovidnost, / rožnat gobček in močne prste." Morda v tem strahu in bežanju, ki ga pozna sleherno bitje, prepoznamo delček resnice o tem, kaj vodi človeka. Semoličev lahkoten govor, ki se giblje po meji med pripovednim in lirskim, vedno vsebuje ironičen rob, nobena resničnost se ne ustoliči kot absolutno veljavna, zaradi česar se njegov subjekt in bralec pesmi v nobeni resničnosti ne moreta čutiti zares doma. Kljub temu pa je čutiti, da gonilo pesmi ves čas ostaja iskanje človekove resnice in položaja v svetu, eksistencialni turist je obenem eksistencialni iskalec.

Seveda tak subjekt ne more kar tako pristati na površne resnice, ki mu jih ponujata slovenska država ali na primer Društvo slovenskih pisateljev, saj so tudi njuna gesla lepi, a pogosto brez vsebinski sebkčki. Ob obisku Bohinja pesnik zapiše: "Težko je tukaj ne misliti na narod in stvari, / povezane z njim." Navezuje se na nacionalni mit o Črtomirju in Bogomili ter junakovem krstu pri Savici, na kraje, ki jih je Prešeren skupaj z Bledom opisal kot podobo raja. Ob navzven res lepi podobi je Prešeren uprizoril dramatičen konflikt, ki to idilo razkrajajo, in podobno se v Semoličevi refleksiji razkrajajo ali vsaj v konfliktnem razmerju do avtorja vzpostavljajo današnji sebkčki. V pesmi *Kras* se tako na primer kritično opredeli do koncepta Srednje Evrope, ki ga promovira literarni festival Vilenica: "Vilenica: žal mi je, a moj obraz si ne / zmore nadeti srednjeevropskih potez / in ob besedi monarhija se mi oči nočejo / orositi." V značilni ironiji Semolič namerno pretirava in karikira, saj si v resnici nihče ne želi obnovitve avstro-ogrske monarhije, obenem pa s karikaturjo zadene bistvo, saj sporoči nekaj zamolčanega o naši majhnosti, zagamanosti in težavah pri umeščanju v širši evropski in svetovni kontekst. Za posameznika so take sheme prevelike, ne znajde se najbolje v njih in o njem samem ne povejo ničesar bistvenega. Toda tako kot vedno ima tudi tu Semoličeva ironija dvojno dno. Ko slika podobe Ljubljanskega gradu, Prešernovega spomenika, Krasa, Goriških brd ali Lipice, se seveda zaveda, da so to edini prizori, ki jih v teh krajih pravzaprav sploh imamo, spremljajo nas v vsakodnevnem življenju, pa če so nam všeč ali ne. To je morda poslednji zakriti rob Semoličeve zbirke. Vzdušje, ki preveva Semoličeve sebkčke, je nekoliko melanholično, včasih se zazdi celo tesnobno in brezizhodno, avtor do njih ves čas ohranja kritično distanco, toda ker drugih podob tu pravzaprav ni, lahko te pesmi beremo tudi kot poziv, da življenje z njimi naredimo znosnejše, socialno pravičnejše in bolj odprto v svet. Zaradi tega, ker nas pravzaprav vračajo nazaj tja, kjer dejansko smo, so *Robovi* med drugim ena najboljših angažiranih zbirk, kar sem jih prebral v zadnjih letih.

Sprehodi po knjižnem trgu

Aljaž Koprivnikar

Trboveljska knjiga. Lepljenka o mestu v času in prostoru.

*Izbral, uredil in spremno besedilo
napisal Uroš Zupan.*

Ljubljana: Slovenska matica, 2020.

Slovenska matica že vrsto let izdaja prepoznavno serijo mestnih knjig, v kateri je do zdaj izšlo štirinajst naslovov, vsak od njih pa je skozi zgodbe in pričevanja zgrajen kot prerez mestnega razvoja in dosežkov njegovih prebivalcev ter služi kot pomemben dokument časa. Kot petnajsta v zbirki se, v uredniškem izboru pesnika, esejista in prevajalca Uroša Zupana, urbanim krajinam pridružuje še *Trboveljska knjiga* s podnaslovom *Lepljenka o mestu v času in prostoru*, s katerim se v grobem že izrisuje zasnova dela, ki kot literarni kolaž prinaša raznolika besedila, vse od spominske proze in poezije do etnoloških raziskav ter celo kuharskih receptov in stripa.

Na samem začetku knjige stojita krajša odlomka besedil, od katerih prvi prinaša sinopsis zaslišanja ("V Trbovljah je (...): revolucionarno delavstvo, revolucionarni proletariat, revolucionarni pozdrav in fantje pošiljajo dekletom revolucionarne poljubčke."), medtem ko drugi pripada lokalnemu pisatelju Ludviku Mrzeli ("Nekaj nenavadnega je, kako goreči lokalni patrioti so Trbovci – kjerkoli so se srečali v svetu, takoj so že takrat nastopali v enotni fronti, pa naj so bili politično še tako vsaksebi."), oba

pa ne glede na jedrnatost že nosita eno bistvenih identifikacijskih točk tokratnega izbora, in sicer povezavo mesta z revolucionarnostjo. Ta je ob podobah Trbovelj kot industrijskega kraja ter manifestacije premoga in krvi proletariata običajno globoko zasidrana v zavesti običajnega prebivalstva Slovenije, toda takšni stereotipizaciji se uredniška selekcija tudi učinkovito upira. Že v Zupanovem uvodnem besedilu *Zlati prah* namreč naletimo na docela intimistično statično brezčasje ("Konstantno posut in namočen v zlati prah podobe, ki pripada otroštvu, a je brezčasna, podobe, ki pripada socializmu, čeprav že počiva zapuščen na smetišču zgodovine, čakajoč na ponovno vstajanje.") oziroma percepcijo minevanja časa znotraj doživljanja posameznikovega okolja. Podobno izkušnjo z individualne pozicije s svojo spominsko prozo nadaljuje tudi prva slovenska poklicna pisateljica Mira Mihelič, ki pa nas prek svojih sorodstvenih vezi uvaja v prebiranje kronik meščanskega življenja v sicer proletarskem življenju mesta. Intimistični kontrast se ob tem izkazuje kot posebno dobrodošel, saj lahko večino besedil iz prvega dela knjige uvrstimo v čas pred drugo svetovno vojno ter v območje socialnega realizma oziroma proletarske literature, ki sta namesto posameznikovega izkustva veliko raje povzdigovala kolektivno, kar je ob opisih življenja opaziti tudi v izbranih delih Toneta Seliškarja in Mileta Klopčiča. Slednjima se na časovni premici pozneje pridružujejo "lokalni avtorji"; ob Ervinu Fritzu in njegovem neposrednem besednjaku realistične poetike izstopa Ludvik Mrzel, ki je v izboru predstavljen z odlomki ekspresionistične pravljice, v kateri opisuje izkoriščeno ljudstvo in nastop Boga, revolucionarni razplet zgodbe pa sarkastično prikaže človekovo nemoč nasproti kapitalu.

V navezavi na imena velja poudariti, da urednik selekcije avtorjev ne gradi izključno med tistimi, ki so rojeni v Trbovljah ali so tam odrasčali, temveč tudi med tistimi, ki jih na mesto veže zgolj imaginacija ali kakšna posredna vez. To je med drugim vidno pri Srečku Kosovelu in Ivanu Cankarju; prvi je v knjigi zastopan s svojim znamenitim zagorskim predavanjem *Umetnost in proletarec*, drugi pa se z nekoliko šaljivim pismom kaže precej drugačen kot v ustaljenih predstavah, a se ta podoba hitro zresni z odlomkom iz povesti *Kurent*, ki prinaša za Cankarja značilni temi slovenskega naroda ter narodotvorne pozicije umetnika.

Z izmenjavanjem velikih in manjših imen slovenske literature Zupan mesto in njegove prebivalce v minevanju časa učinkovito prikaže raznoliko in poglobljeno, pohvaliti pa je treba tudi zavesten preplet literarne fikcije in vsakdanjega izkustva, s čimer besedila pridobijo širši domet. To se skozi celoto knjige na eni strani vzpostavlja ob težaškem, fizičnem življenju

znotraj industrijskega mesta, katerega srce je rudnik, na drugi strani pa s pričevanji o povsem navadnem preživljanju mestnih prebivalcev. Izkušnje slednjih pridejo bolj do izraza v drugem delu knjige, ko se iz štiridesetih in petdesetih let prejšnjega stoletja po časovni premici premaknemo nekoliko bližje današnjemu času, pri čemer pa v mestu, v katerem je bil odbit prvi fašistični nastop krvavih orjunašev in v katerem se je zgodila prva gladovna stavka v socializmu, revolucionarnost ne popušča. To je razvidno predvsem ob retroavantgardi znotraj skupin Laibach in IRWIN ter ob preoblikovanju tradicije v novo umetnost ("Premog in kri. Motivi rudnikov Trbovlje, ki oglejajo pod orjaškim bremenom zgodovine. Premog in kri. Kri rudarjev, pretočena v simbol, kri slikarjev revolucije, ki so verjeli v svoje delo, v organski spoj umetnosti in nove ideologije rešitve," pravi Tomaž Brejc v prispevku *Rdeči revirji – IRWIN*), ki je vzniknila v Trbovljah, sicer pa drugi del izbora v večji meri prestopa v zapisovanje generacije dedičev revolucije, a vendar s pop kulturo v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja že pripadajoč drugačnemu svetu. Takšno literarno preiskovanje ter prevpraševanje duhovne identitete mesta je z literaturo, bližjo sodobnosti (Tomaž Šalamun, Rudi Švabič, Veronika Dintinjana, Jani Guna, Aleš Gulič, Uroš Zupan in drugi), sicer količinsko zastopano v manjši meri, a vseeno prikaže Trbovlje v njihovem spreminjanju in duhovni statiki. Posebno dobro se to izkazuje v Zupanovih besedilih *Visoko poletje na provincialnih bazenih* in *Zanzibar*, v katerih avtor razvija zase značilno nostalgijo po nečem, kar je bilo, hkrati pa prinaša vprašanja o samoumevnosti sodobnosti in jutrišnjega dne.

Podobno raznovrstno zasnovo je moč videti tudi drugod, denimo v prvi knjižno objavljenem delu Janija Guna, ki dodaja atmosfersko sliko počasnega pronicanja popularne kulture in kapitalizma v tedanjo socialistično družbo, ali pa v odlomku *Žabe v vodnjaku*, v katerem Rudi Špan piše o trboveljskem posebnosti; ob poetičnih beležkah pa se razgrinja tudi osebnost mesta, podkrepljena z lokalnimi anekdotami in posebnostmi. Slednje Zupan premišljeno vzporeja še na dveh ravneh. Literarnim delom se kot vezni element pridružujejo etnološki teksti Jane Mlakar Adamič ter kuharski recepti, ki ne odražajo le razvoja mesta, temveč slikajo trboveljsko specifiko bivanja in način življenja tamkajšnjega prebivalstva.

Monografijo bogati obsežno likovno gradivo. Tudi umetniška dela izmenjaje prinašajo podobe od industrije do akvarelov poetičnega realizma, njihov slog pa sega vse od analitičnega kubizma do moderne fotografije.

Pohvaliti je treba uredniško premišljeno postavitve besedil; čeprav knjiga ni urejena kronološko, od enega literarnega dela k drugemu prehajamo

organsko, posamezne zgodbe med seboj povezujejo detajli, pogosto pa se pojavi tudi potujitveni efekt, na primer takrat, ko na eni strani zagledamo prizore skrajne lakote, na drugi pa pričevanja o kolinah. Na tak način se celota izkazuje kot učinkovit preplet raznolikih literarnih slogov ter žanrov v mešanju literarnega in obliterarnega materiala, ki prinaša medgeneracijsko izkustvo v mestu "nekaj deset kilometrov iz Ljubljane, kjer biva čisto drugačen svet. Sestavljen iz vidnih in prepoznavnih plasti mnogih časov; prelom stoletja, trideseta, štirideseta, socializem, tržno gospodarstvo. Vse te plasti stojijo druga na drugi in druga ob drugi v nekakšnih pretresljivo zabavnih aranžmajih, kot v nekakšen posmeh tistim, ki se jim zdi, da vedo, kaj je njihov čas," pravi Eda Čufer v *Vrtoglavem ptiču ...* Trbovlje s takšno zasnovno pridobijo razsežnost individualnih izkušenj, so "sajaste in blatne, kakršne je videl Ivan Cankar v *Kurentu*, in bleščeče in svetle, kot jih je videl Ludvik Mrzel v *Bogu v Trbovljah*, in bedne in ponosne, o kakršnih je pripovedoval Peter Mlakar (...), Trbovlje (...) Uroša Zupana so zlate in brezskrbne (...)". Izbor v marsičem navdihuje *Ljubljanska knjiga*, po kateri je prevzet kriterij zbiranja literarnih del, vidna pa je tudi navezava na antologijo zasavskega pisanja z naslovom *Šarabanka: utrip Revirjev v pesmi in prozi*. S *Trboveljsko knjigo* je Zupan v velikem zamahu opozoril na veličino Trbovelj. Ob tej se urednik sicer pogosto otožno ozira v preteklost, a je hkrati zazrt tudi v morebitno bolj svetlo prihodnost pomembnega, a nekoliko spregledanega mesta, kjer se je nekoč vonjalo premog, danes pa tam zrak diši po akacijah in španskem bezgu.

Sprehodi po knjižnem trgu

Matej Bogataj

Tone Partljič: Pesnica.

*Spremna beseda Ignacija J. Fridl.
Ljubljana: Beletrina, 2019.*

Podobno kot Claudio Magris v svojem epohalnem delu *Donava*, kjer tej reki sledi od nekakšne napajalne drče oziroma lesenega žleba, ki prestreže vodo s hriba, in se potem razlije po livadi, preden steče proti delti ob Črnem morju, in zraven popisuje zgodovino in etnologijo in seveda tudi kulturo, znamenite in manj poznane ljudi in pretekla ljudstva, ki so živeli ob njej in o(b) njej pisali in beležili in sploh, tudi Partljič začne z geografijo; z rekami in ljudstvi, ki so se ob rekah naselili, in je uvod v obširni roman *Pesnica* malo tudi observacija o treh rasah, o prepišnosti in mestoma konfliktnosti regije na križišču treh narodnostnih skupin in kultur, romanske, germanške in slovanske. Kot da bi hotel "svojo" – poudarja, da je "njegova" in ne "njihova", Malikova ali Pesničanov, ker ima vsak svojo – umestiti na globus, opisati njeno kratko bivanje s človekom in pogubne posledice tega odnosa za reko. Potem se loti reke Pesnice, pritoka Drave pri Ormožu, ki izvira v Avstriji in ob kateri je odrasčal in ki so jo najprej, vsaj za ribiče in ljubitelje narave, uničili z melioracijo, s pozidavo, razprodajo zemljišč za tovarniške hale in sploh vse, kar gre h krasnemu novemu svetu v vedno novi bleščeči ideološki embalaži zraven in kar zdaj, ko zadeva s kapitalizmom očitno ni več tako cvetoča, propada enako, kot so malo prej propadale tovarniške hale socialističnih gigantov.

Prvi del romana je poimenovan *Ata* in gre seveda za obujanje spominov na otroštvo, nekatere epizode smo lahko že kje prebrali, drugače obdelane; o Malikovih, ki imajo očeta in moža železničarja, o otrocih, ki so čakali na njegov prihod iz vojne, kamor je odšel kot mobilizirani nemški vojak, vrnil pa se je, potem ko je na straži prebegnil, kot Stalinov vojak. Ki se je uspel s prebegom izogniti bojem in je potem nekje na Madžarskem vozil hrano na vprežnem vozu in je ob nacionalizaciji in v skladu z reklom *Zemlja tistemu, ki jo obdeluje*. upal, da bo dobil agrarno zemljo – in res jo je, a potem so mu jo – njemu in ostalim – vzeli in jo priključili zadrugi oziroma kombinatu. Oče je v ospredju prvega dela, njegovo nerganje nad stanjem sveta in splošna črnogledost, tudi zaradi bolečin, ki jih seva njegovo z rakom napadeno črevesje, njegovo izogibanje zdravnikom, ob tem pa občutek osamljenosti in nemoči, ker mu nihče ne pomaga pri čebelah, saj so se otroci razselili iz Pesnice in se, vsaj staršem se tako zdi, kot zmeraj, vse premalokrat vračajo. Prvi del je spisan spominsko, vendar objektivno in s pogledi od zunaj; zdi se, da je pripovedni glas pogosto dopolnjen s tistim, kar je bilo v obtoku, z govoricami in šepetANJI, z vsem, kar sodi v memoarski bazen, ki so ga polnili pravzaprav vsi člani družine, okolica, sošolci in starejši, mentorji in profesorji, kar so govorili na shodih in mitingih; gre tudi za odmeve govoric in dediščine doline Pesnice in njenih ljudi. Pri marsikateri epizodi imamo občutek, da je zapis vsota vsega tega, osebnega in nekakšnega kolektivnega spomina, kakor ga goji manjša in pregledna ruralna skupnost. V tem delu je pomenljivo prehajanje z osebnega očetovega pogleda na bolj objektivni zapis; pravzaprav se s tem pomnoži pripovedna lega in je očetovo spominjanje dopolnjeno s sinovimi spomini na očetove spomine.

Drugi del ima podnaslov *Sin* in tam sin Tine piše o tem, kako je pisal o ateju. Kot pedagog in pozneje urednik na učbeniški založbi po začetnih objavah in tudi po eni že prej uprizorjeni igri najde v očetovi vrnitvi s fronte, v njegovi upih in strahovih, tudi v prelomnosti časa, ko je bilo do takrat nadvse zaželeno, če ne tudi zapovedano omenjanje in poveličevanje Stalina, čez noč najhujši politični zločin. In o tem, kako na zadevo gledajo ata in dramatikova žena in malce tudi hči, ki si želi vpisati igro na akademiji, in se ob tem ponavlja vzorec, ko so starši zadržani in premalo ambiciozni, vendar otroci zatrmoglavijo in dosežejo svoje; vzorec, ki se je razkrival tudi ob nezaupanju njegovih staršev ob njegovem pisanju in odločitvi za uredniško in pisateljsko kariero, predvsem tarejo starše dvomi o tem, ali je takšno pisanje vredno in smiselno, ko je okoli toliko pomembnejših in premožnejših pesniških družin. Zaradi takšne razlomljenosti in dvojne

ekspozicije je drugi del v marsičem podvojitve, čeprav z manj izbranim kopičenjem nekakšne zgodovine od spodaj s stališča malega človeka, ki ne razume nič, in ta mali človek je tudi sicer v ospredju Partljičevega zanimanja in verjetno tudi eden od vzrokov za njegovo široko poznanost in priljubljenost. Ponavljanja in preigravanja istih mest tudi v prvem delu ne manjka, vendar se tam zdi, da je to formalno posledica zazankanosti očetovih pretežno mračnih misli, ujetosti v "noro glavo", kot sam pravi svojemu neukročenemu notranjemu svetu, ki melje in melje in si ne more več predstavljati sprememb v svetu; kolikor jih lahko opazi, če ne tudi (pre)misli, je do njih in do prihodnosti sploh zadržan, če ne kar odklonilen.

Partljič se je v zadnjem času usmeril v mešanico zgodovinskega in memoarskega pisanja. Nastale so na primer zbirka kratkih zgodb *Ljudje iz Maribora*, nabor portretov opaznih in markantnih pojav z mariborskih (in širše) ulic in knjižnic, v zgodbah se kot nosilec na primer pojavi umirajoči zagrenjeni Prežihov Voranc, tam so epizode z mrtvimi dojenčki v nahrbtniku, pa markantne knjižničarke in mestni originali, arhitektu in konstruktorju se je romanopisno posvetil v svojem najbolj premišljenem in epsko zastavljenem romanu *Sebastijan in most*, pisateljsko se je v romanu *Starec za plotom* ukvarjal z usodo Stanka Majcna, ki je bil v nemilosti pri novi oblasti.

Partljič ni modernist, zato med prvim in drugim delom *Pesnice* ni bistvenih interpretacijskih razlik ali poudarkov, preloma v formi ali načinu pripovedovanja, tudi ni pomenljivih nesporazumov, ki bi kazali na izmuzljivost resnice; ne posveča se imanenci in notranjemu svetu očeta in sina in generacijskim razlikam, ki bi izhajale iz navezanosti na zemljo, ki je (ata) nima, si jo pa želi čez vse, še na stara leta, in sinovim širšim gledanjem in spremembo paradigme, ki izhaja iz intelektualnega, za prejšnjo generacijo vsekakor "sumljivega", torej negotovega poklica. Trdno je zasidran v realistični pisavi, kar se kaže tudi v nekaterih razširjeno obdelanih in nikakor stranskih epizodah: *Pesnica* ni samo reka, temveč tudi multinacionalno ruralno okolje, ki postaja predmestno oziroma spalno naselje; prej, v času, ki ga opisuje, so bili tam veliki kmetje, večinoma Nemci, vsaj po priimkih sodeč, ki so jih potem pri upravljanju z ostalimi in z dobrimi zvezami na vrhu nadomestili tisti iz velikih in pomembnih partizanskih in borčevskih družin, pogosto s strašno izgubo med bližnjimi in s travmami iz taborišč in iz časov partizanjenja in konspiracije. Partljič se podrobneje posveti predvsem dvema družinama in njuni usodi, Korenovim, ki iz nič po vojni postanejo vse in so nekakšna komisija za pravovernost v kraju, zdaj vodstveno opuščenen in izpraznjenem kulturbundovcev in vseh, ki so zaradi (preveč) vnetega hajlanja ali pač narojenosti – *Kdor se rodu*

oprime, bo z rodom pokončan. – po vojni zapustili Jugoslavijo in so katerega od njih tudi na hitro pospravili in se o tem, vsaj s perspektive pripovedovalca, rojenega tik pred vojno, več šušlja kot zares ve. Zraven je zgodba o pisateljevi mladostni simpatiji, ki jo je, rojeno na Primorskem, mlad in bodoči učitelj Tine inštruiral slovenščino in je pri dvajsetih, ko je on že veselo poučeval nekje višje ob Dravi, skočila z otrokom z mostu v Mariboru, zaradi družinskega nasilja v otroštvu, zločinskosti očima in zraven še poporodne depresije, skratka vsega, kar se lahko zgrne na človeka. Vmes je tudi kakšen na hitro očitran portret, recimo grbavega hrvaškega delavca, s katerim se oče spoprime v gostilni in ju potem partija prisili v spravo, ali pa Milana Apiha, predvojnega, torej večnega revolucionarja in njegovih trdih vzgojnih postopkov. Pravzaprav iz teh epizod lahko potegnemo skoraj poučen sklep, da so velike in premožne, pogosto tudi tako ali drugače prevarantske družine, ali vsaj takšne, ki so bile postavljene na vrh in nad ostale, včasih tudi bolj premožne in podjetne na robu dovoljenega, bolj nesrečne; Malikovi, kot se imenujejo tokrat in tudi že v komediji *Moj ata, socialistični kulak*, sicer včasih jamrajo, vendar so v resnici kar srečni, vsaj skozi Tinetovo optiko, rod se nadaljuje in napreduje in sploh.

Sledi epilog, v katerem brat, prej pomorec, ki je s svojimi plovbami financiral družinsko hišo v Pesnici nad Pesnico, hišo predaja novim lastnikom in se brata spominjata ribnikov, kjer sta lovila žabe in kjer so se igrali, kljub striktni prepovedi staršev, in so bili ribniki pod progo za vse skoraj Prežihov Pekel s šmarnicami, prepovedan in zato privlačen kraj.

Pesnica je torej roman o Malikih, ki se iz Hoč priselijo v dolino, o reki, ki jo upravljali okolja iz vseh sistemov, od Avstro-ogrske naprej, devastirajo in krnijo njeno moč, da namesto poplav, ko so po poljih preganjali zaostale ribe, ki se po usihanju niso uspele vrniti v strugo, zdaj komaj curlja, in še to usmrajena, včasih poleti celo presahne. V tem je *Pesnica* nostalgičen roman, tudi zato, ker se Malikovi trije otroci razselijo in so trenutki srečanj redki, razpeti med (predvsem jubilejne) poroke in pogrebe, torej ciklične priložnosti, ki obredno držijo družino skupaj in omogočajo evaluacijo njenega napredka.

Partljič je v tokratnem zapisu ekstenziven in žanrsko pomnožen; ne le podvajanje in prekrivanje prvega in drugega dela z enakimi ubeseditvami, tudi odlomki iz *Kulaka*, verjetno ene najboljših povojnih komedij, obširno razlaganje, kaj je avtor takrat hotel povedati in kaj ga je gnalo, kaj je povedal ob dramaturški razčlembi in sploh vse podrobnosti, upi in strahovi pred premiero, vse to kaže kompozicijsko rahlost. Nekako tipični so tudi dokumentarni, vloženi deli, pa naj gre za dekliški dnevnik s skrivnostmi

o zločinu ali *ready made* prošnjo za dodelitev 'agrarne' zemlje. V nekaterih delih se zdi, kot da bi jasnost in premišljenost dramske forme razvezal; nekaj podobnega, kot je na primer Dimitrij Rupel – v *Pesnici* se pojavlja kot avtor bodrega in nadvse slavljenega nekrologa lokalni revolucionarki, ki je iz časopisa v celoti citiran v romanu –, ki je v romanu *Levji delež* vključil zajetje Riharda Levjesrčnega na naših tleh, vendar zraven prozno in obširno "prepisal" še Prešernov *Krst*, ga torej prozaiziral. Sicer je Partljičevo pisanje spominsko in manj naslonjeno na vire, čeprav jih v prvem delu Tine nekaj citira očetu, ki v znanje iz knjig ne verjame.

Mestoma problematično je tudi avtorjevo včasih površno in enostransko vpenjanje zgodbe v zgodovinski okvir, ki je spisan dosledno iz današnjega časa, vendar s površnostjo in napreglednostjo prejšnjih. Predvsem je to nepotrebno, saj naj bi o času in njegovih dominantah, zagatah in aporijah izvedeli vse že skozi like, Partljič – oziroma njegov pripovedovalec, seveda – pa komentira stanje na domačem političnem parketu in tudi v diaspori, kamor je hodil širit kulturo in prosveto, precej posplošeno in površno; kdo drug bi rekel spravno, pa saj sprava je pozabljenje in mehčanje ostrih robov spomina. Kot da bi hotel komentirati odnos do preteklosti s hudomušnostjo, nekako v stilu, kako smo živeli v socializmu in kljub vsemu nekako zvozili, vendar to niti ni potrebno, saj je *Pesnica* pričevanje o očetovem življenju in umiranju ter s tem model za vse podobne usode, seveda tudi o materinem življenju in ob tem o celotni družinski dinamiki, v kateri zaradi izgub in premen časa včasih prevladajo bolj mračni toni. Gre predvsem za v širokem zamahu izpisan nostalgičen spomin na podobo podeželja, sedemdesetkilometrsko reko in družino Malikov, ki se je vanjo naselila – in se iz nje izselila. In prav zato, ker je Pesnica prostor nostalgije in spomina, sicer res tudi na značajska pretiravanja malega človeka, in ker je pravzaprav literarni spomenik očetu in popis pisatelja kot (ne čisto) začetnika, je v njej več trpkega in manj hudomušnosti. Toda Partljič v prozi tudi sicer – razen izjemoma – ne poskuša biti za vsako ceno duhovit; njegova pripoved je za razliko od dramatike bolj zresnjena in naslonjena na zgodovinske prelome in ravnanja ljudi ob dilemah, ki jih naplavlja čas.

Sprehodi po knjižnem trgu

Ana Geršak

Lucija Stepančič: Naj me kdo zbudi.

Novo mesto: Založba Goga, 2020.

Pekel buri duhove. In to verjetno v vseh smislih. V nasprotju z dolgočasnimi nebesi, kjer se nikoli nič ne dogaja, ker je pač vsako dejanje zmeraj že tako ali drugače zaznamovano s potencialom problematičnosti, je pekel ena sama akcija. Stari mojstri so že vedeli: Boschev pekel je eno samo veselje v toplih odtenkih in kaj vse doživi Dante v spodnjih prostorih v primerjavi z nadoblačnim dolgočasjem, kjer ni drugega razen eterično lebdeče Beatrice, ki v *slow-motion* razpreda o sferah okrog Zemlje (saj pravim, dogajanje je peklenska zadeva, izbrancem z druge strani ne preostane drugega, kot da se v večnosti predajajo konstatacijam očitnega). Še Gogolj je svojo verzijo paradiža zagnal v peč in nas nadvse prijazno obsodil na družbo mrtvih duš. Vizija Lucije Stepančič pa se sploh zdi vzeta iz nekih drugih časov.

Za čas ne nazadnje tudi gre: je to čas "dejanskega" onstranstva, tiktanje novih dimenzij ali kalejdoskopsko spajanje najbizarnejših sanj? Čas je v romanu *Naj me kdo zbudi* povsem relativen, pripovedovalka, še ena od žensk na robu bivanjske izkušnje (malo pa tudi živčnega zloma), kakršna je bila navsezadnje tudi protagonistka avtoričinega prejšnjega romana *V četrtek ob šestih* – nemara gre celo za sorodnico ali reinkarnacijo tiste nesrečne Katarine, ki ji je bilo namenjeno, da umre ravno ob naslovnem času –, se skozi stoletja poganja z lahkotnim korakom, ki ga lahko omogočijo le zaljubljenost, nevednost in rdeči čveljci Manolo Blahnik. Tako kot

njena predhodnica Katarina tudi Ana – vsaj mislim, da je Ana, njeno ime se namreč kaj hitro izgubi v reki izmuzljivih identitet – svojo usodo sreča med seksom, tokrat s klasiko erotično-fantazijsko-gotskih *young adults* romančičev, z nadčloveško lepim aristokratom Alessandrom. Ta ima človeškega res zelo malo: kot nesojeni vampir oziroma pogubljenec, ki si je nekoč zaživa privoščil točno eno avanturico preveč (in glede na svoj stan tudi previsoko), je zdaj obsojen na večno zapeljevanje, dokler ne najde ženske, ki ga bo zavrnila. Kar pa je, glede na njegovo lepoto, menda misija nemogoče, in tako se onstranstvo polni s hordami pogubljenih ljubic, le da v nasprotju z Don Giovannijem tu nihče nima časa za sezname, ker je v igri čisto zaresna odrešitev. Pripovedovalka ima pač to (ne)srečo, da je zadnja.

Naj me kdo zbudi že od začetka ustvarja vtis, da bo šlo za eno tako cinično zgodbico o življenju v onstranstvu v prepoznavnem avtoričinem kramljajoče-intelektualnem slogu zapisan odgovor na vprašanje, kaj se zgodi po tem, ko s prekletstvom oteženi posameznik razširi področje boja in okrepi svoje vrste z novim primerkom izgubljene duše. Prekletstvo oziroma poguba je že davno izgubila ves čar, preveč zgodbic je obviselo na nitki grožnje neizrečenega, 21. stoletje pa si s svojimi zombi-vampirsko-volkodlakasto-fantomskimi obsesijami prizadeva razkrinkati še zadnjo skrivnost posmrtnega življenja in ga pretvoriti v kakšno estetsko žajfnico (Burtonova *Mrtva nevesta*) ali simpatično grotesko (Waititijev *Kaj počnemo v mraku*). *Naj me kdo zbudi* je v žlahtni tradiciji hibridnih žanrov mešanica obeh omenjenih, za nameček pa se odpira še grškim mitom in latinskim erotičnim satiram (no, *Satirikonu*) z obsežnimi pasažami iz umetnostne zgodovine, specializacija barok. Roman Lucije Stepančič je dejansko eno samo preseganje, svet, v katerem je vse prekomerno in pretirano, od jezika, zavitega v dolga podredja, do izrazoslovja in same zgodbe, ki je pravzaprav kar malce dolgočasen ljubezenski trikotnik, ki potem prerase v *ménage à trois*, v katerem pripovedovalka vzneseno vzdihuje ob Alessandru ali Francescu (ki je v bistvu Giuseppe, le da tega še ne ve) ali pa v voajerističnem opazovanju zalezovanja obeh ljubimcev. Da bo mera italijanskih loverjev polna, od nekod v grupo vskoči še okorni Antonio, le da je to že del tiste druge zgodbe, ko se onstranstvo zamenja z iluzijo resničnosti (ali pa je morda obratno?). Časi se spenjajo tako nenavadno kot pripovedne linije in najboljši način za uživanje v družbi mrtvakov, šlagerjev in ekzorcistov je pristanek na absurd, sprejemanje zgodbe kot celote v vsej njeni neobičajni nelinearnosti. V svetu večnega sna so delitve na vzroke in posledice passé, zato pa pripoved sloni na prepoznavnih in prepoznavno hiperboliziranih likih. Tako kot avtoričin prejšnji roman tudi *Naj me kdo*

zbudi sloni na prepričljivo izpisani pripovedovalki, ki zna priobčiti značaj še tako obstranskega lika.

Kot v zaključnem besedilu zapiše Lucija Stepančič, je roman nastal na osnovi kratke zgodbe Tanje Mastnak *Nekaj neobičajnega*, ki je izšla v Literaturi 291–292. Podobnosti je veliko, nočni obisk pri skrivnostnem aristokratu, obljuba živahne noči, ki ostane neizpolnjena, barok in portreti, občutek izgubljenosti pripovedovalke, ki pa je na koncu vseeno “rešena”. Toda usoda pripovedovalke romana *Naj me kdo zbudi* je veliko zagonetnejša in kljub lahkotnemu, kramljajočemu tonu roman preveva temačno vzdušje. Firenze, tako kot v ruski literaturi Peterburg, zadobivajo svojo identiteto, *chiaroscuro* ulic spominja na film *noir*, skratka, mesto prerašča v skupek eklektičnih podob propada in končnosti. “Vse, o čemer sva govorila, je že zdavnaj minilo, vsi veseljaki so že stoletja mrtvi, tudi najbolj prisrčne mlade stvarce. Od njih je samo še tu in tam ostal kak srčkan obražček na kaki freski ali portretu, vse to pa zdaj v svoji obsojenosti na muzejsko okolje vzdihuje od dolgočasja in nabira prah stoletij. Vse tiste silne požrtije so se razkadile v čisti nič, vse je odnesel mrtvaški ples.” In takšen je tudi vtis celote: *Naj me kdo zbudi* je ples raznoraznih onstranskih predstav, strahov, fantazij, tudi želja in morda pričakovanj. Opeva minljivost vsega, zato se tudi ne ukvarja s težo zgodbe. Ponuja avanturo v duhu starih tekstov: *ad-ventura* je čas, ki šele pride, je napoved prihajajočih dogodkov, obljuba doživetja, ki pa je zapisano trenutku. Dogodek ima težo, dokler traja, zato pa je pekel vedno tako poln dogajanja in zato se v romanu kar vrstijo preobrti, presenečenja, suspens, vse na meji verjetnega, ampak kdo bi vedel, kakšna pravila imajo igrice na drugi strani. Konec koncev že naslov romana namiguje na možnost, da se iz takšnih sanj ni več mogoče zbuditi, da je tudi zaključna odrešitev morda le še ena v dolgem nizu prevar.

Naj me kdo zbudi nekako tako kot romaneskni ljubimec “peca z gostobesednostjo” in mu to čisto lepo uspeva, čeprav dejansko ne pove veliko. Pripoveduje iz ljubezni do pripovedovanja in kljub nekaj odvečnim zavojem je spremljanje tega perverzno naraščajočega zapleta neznansko zabavno. Je utelešenje tiste prežvečene postmodernistične maksime o poti in potovanju, le da deluje predvsem na ravni potovanja; je užitek na dolgi progi, ki se razblini v zadnjem vzdihljaju, praznina, ki sledi, pa nima nobene teže, samo zavest o končnosti vsega, prežeto s kančkom melanholije in nejevere nad doživetim.

Mlada Sodobnost

Ivana Zajc

Janja Vidmar: Pod tvojo posteljo.

Ilustriral Iztok Sitar.

Dob: Založba Miš, 2020.

Že zunanja podoba knjige *Pod tvojo posteljo* uveljavljene mladinske pisateljice Janje Vidmar namiguje na njeno žanrsko inspiracijo: črne platnice z živo zelenim napisom spominjajo na klišejske prijeme grozljivk, a že naslovna grafika ta okvir tematizira lahkotno in nekoliko ironično, kar je v soglasju s tonom besedil. Gre za zbirko kratkih zgodb za mlajše najstnike, ki jim je skupno to, da govorijo o dogodkih, ki so z določenega vidika skrivnostni, celo strašljivi. Otroške in mladinske grozljivke sicer v slovenski književnosti niso posebej pogoste, a Janja Vidmar se je podpisala pod več del s tovrstno žanrsko noto, denimo *Krvava legenda*, *Hiša groze*, *Stvor*, *Otok smrti*, *Obrazi*, *Izgubljena avtocesta*, *Furija*, *Klovn iz Strahovskega Dola*. Pisateljica je v svojem bogatem dosedanjem opusu književnih besedil za mlade bralce sicer med drugim vstopila tudi v polja fantastike, avanturističnih pripovedi in socialno-psihološke tematike.

Zgodbe iz knjige *Pod tvojo posteljo* pogosto vključijo nadnaravni element. V pripovedi *V sosednji hiši straši* denimo deček opazuje prihod novih sosedov. Ko jih obišče, spozna vrstnico, ki vse dneve preždi pred zasloni in katere podoba je strašna. V zgodbi *Mulci iz pekla* si dekle brezdelan dan popestri s tem, da sprejme delo varuške v novi hiši. Otroci, ki sprva delujejo popolnoma nedolžni in urejeni, se v trenutku spremenijo v nočno moro,

ki je ne more obvladati. V pripovedi *Pod tvojo posteljo* skrivnostna pošast z igličastimi zobmi, ki se skriva pod posteljo, napade protagonistko Manco. Spremljamo jo, kako opazuje sumljivo obnašanje svoje mlajše sestre Zoje, ki jo svari pred nevarnostjo. Podobno kot v drugih zgodbah imajo tudi tu pomembno vlogo slutnje, da se bo nekaj zgodilo. Te protagonistka najprej zanika, a kaj kmalu se izkaže, da so bile utemeljene. Manco pošast napade in zatem čuti zelo nenavadne posledice – zobje se ji denimo daljšajo in tanjšajo, a tega nikomur ne pove. Tudi drugih pet pripovedi zaznamuje podobno vzdušje, ki je strašljivo in hkrati igrivo.

Žarišče zgodb večinoma sledi najstnikom, ki se soočajo s strašljivo situacijo. Čeprav so pripovedi razmeroma kratke, so polne nepričakovanih obratov. Tako v pripovedi z naslovom *Pica la diavolo* prej miroljubno in plašno dekle Jerneja doživi nenadno preobrazbo: v trenutku in brez vsakršnega pojasnila začne z nožem zasledovati dostavljavca pic. Zaradi kratkosti teh pripovedi se liki osebno ne razvijajo, se pa njihove ustaljene predstave o svetu nekoliko spremenijo, ko se soočijo s skrajnimi doživetji. Pred tem so liki nonšalantni, čisto po najstniško jih pogosto "nič ne briga"; najstniški bralci se z njimi zlahka identificirajo. Situacije v zgodbah so ravno prav "nevarne", da pri teh bralcih vzbujajo zanimanje, hkrati pa zasledujejo tudi literarno kakovost. To je jasno iz učinkovitega dramaturškega loka in nenadnih zasukov. Janja Vidmar suvereno izriše svet sodobnih najstnikov: prisotna je tehnologija, ki jo uporabljajo, predvsem pa avtorica zapiše njihovo govorico, sleng, ter izvrstno ubesedi način njihovega razmišljanja – bralcem približa njihov notranji svet, ki jih razkriva kot zvedave mlade ljudi, ki jih je včasih strah, čeprav se drugim kažejo kot zdolgočaseni, neizmerno pogumni itd. najstniki. Ta dvojnost je značilna za več likov v različnih zgodbah, ki so si tudi sicer precej podobni – imajo isti *habitus*. Zaradi šibkejšje karakterizacije liki ne izstopajo, niso izrisani individualno, ne prepoznamo jih po njihovih unikatnih osebnostih. To se kaže tudi v načinu govora, ki se pri različnih likih ujema, in njihovih reakcijah. Med izjemami je osrednji lik prve zgodbe, katere naslov je enak naslovu zbirke, najstnica Manca. Pri oblikovanju tega lika najdemo posrečeno uporabo prvoosebne pripovedi, ki intenzivneje ustvari individualnost protagonistke, denimo: "No, res rabim svojo sobo. In to čim prej. Ker se mi bo sicer strgalo. Čeprav v resnici itak ne gre za sobo, ampak za Zojo. Mama se zmeraj postavlja na njeno stran. Oče pa se izmika, ker noče, da bi se mama potem spravila nanj. Jaz pa nasrkam." Tako v tej zgodbi kot tudi v drugih dramatično napetost ustvarjajo dialogi, ki so učinkovito vpeti v diskurz pripovedovalca in delujejo zelo živo, pogovorno.

Knjiga, ki posega po modelih popularne kulture, podpira tako imenovano užitkarsko branje. Ne gre (še) torej za razvitejšega bralca, ki bi ga zanimala analiza estetskega vidika literarnega besedila, polisemija, oblika literarnih del in druge lastnosti – o čemer v slovenskem prostoru podrobneje pišejo denimo raziskovalke Boža Krakar Vogel, Alenka Žbogar in Milena Mileva Blažić, v tujini pa je vplivno delo J. A. Appleyarda –, ampak gre za literaturo, ki nagovarja predvsem najstniško težnjo po iskanju novih izkušenj. Tudi to je pomembno v dobi, ko se za pozornost in čas mladih bralcev borijo mnogi mediji, za katere so značilni močni impulzi, medtem ko branje vselej zahteva določen intelektualni trud.

Skupni imenovalec zgodb v zbirki *Pod tvojo posteljo* je to, da v njih strašljivi element vselej prihaja od zunaj, se denimo skriva pod posteljo, pred vrati, pri sosedih. Le v redkih zgodbah – na primer v že omenjeni *Pica la diavolo* – se nevarno, neracionalno vedenje preseli tudi v notranjost likov, zaradi česar postanejo tuji sami sebi in drugim.

Zgodbne spremljajo črno-bele ilustracije Iztoka Sitarja, ki so izrisane z debelo črto in s svojo dinamičnostjo dobro dopolnjujejo besedilo, s sodobno in urbano grafiko privlačijo ciljne bralce. *Pod tvojo posteljo* v njih vzbuja najrazličnejša občutja – od zanimanja, simpatije oziroma antipatije do likov, in strahu –, a vselej ostaja varno zatočišče za te emocije, ki jih bralec z njeno pomočjo raziskuje. Aristotel bi temu rekel katarza. Te zgodbne imajo draž, bralce – najverjetneje mlajše najstnike, ki jih tudi sicer pritegnejo podobni žanri – bodo privlačile in jim povišale srčni utrip. Knjiga je primer recepcijsko dostopne literature, ki mlade pritegne, da se ji prepustijo. Njeno branje prinaša intenzivno izkušnjo, ki pa jo mladi bralci prepoznajo kot varno zatočišče, kjer lahko doživljajo in prevprašujejo svoje emocije in preizkušajo lastne meje.

**Mlada
Sodobnost**

Gaja Kos

Samira Kentrić: Adna.

Ilustrirala Samira Kentrić.

Ljubljana: Mladinska knjiga, 2020.

Adna ima predzgodbo in predzgodovino v drobnici, a zelo angažirani ilustrirani knjižici *Pismo Adni* iz leta 2016, ki se začne z uvodom (*V Popotnico*), izjemno kritičnim do Vlade Republike Slovenije (predvsem) v času, ko so begunci na svoji poti prečili tudi našo deželo: "Uslužna navzgor, neusmiljena navzdol, medla izvrševalka ukazov brez lastne vizije. Še en prispevek v zatohlo malho banalnosti zla, kot ga je prepoznala in analizirala Hannah Arendt." Ustvarjalka je knjigo posvetila tistim, ki so šli takrat do meje in prišleke pričakali kot sebi enake. Avtorica čustvenega pisma iz naslova je Hasima, njegova naslovnica pa deklica Adna, ki je očitno ostala sama – brez brata in brez Hasime, prepuščena negotovi prihodnosti, ki se kaže kot precej grozeča. Deklica namreč najde Hasimino delovno mapo, ki razkriva (gnilo) vlogo Zahoda v begunski krizi/zgodbi. Samira Kentrić v *Pismu Adni* skoraj še močnejše kot z besedami spregovarja s podobami; njene ilustracije so izjemno zgovorne, močne, ostre in inteligentne, polne simbolike oziroma preigravanja znanih simbolov (na primer rumene zvezde Evropske unije itd.).

V obsežnejši ilustrirani knjigi *Adna*, ki je letos izšla pri drugi založbi (prej Beletrina, zdaj Mladinska knjiga), se pismo Adni pojavi kot nekakšen prolog, ki mu sledi Adnin dnevnik, v katerem kot da nagovarja Hasimo in

brata Adnana, a ga seveda piše sebi oziroma zase. Tokratna Adna je odrasla ženska – tu, kjer je (bržkone v Nemčiji, saj je na več ilustracijah upodobljen “berlinski medved”), ena iz “plemena pobeglih”, je enajst let in štiri mesece, kar je menda natanko toliko, kot je bila stara, ko je v tujo deželo prispela s sosedom Mehmedom. Natančneje je z njim prišla do zadnje meje, kjer je sosed spustil njeno roko (kar šteje za največ, kar je dosegel), da je šla lahko naprej kot otrok brez spremstva. Dodeljena ji je bila skrbnica Anneke, učiteljica na tehniški gimnaziji, kar je bila velika sreča: “Mehmed je imel 46 let, njega ni nihče posvojil. Opravljal je priložnostna dela, včasih pa je tudi beračil na mostu. Če sva se takrat srečala, sva se obrnila vsak v svojo smer.” *Alle sind willkommen*. Pa kaj še! Ampak pri Anneke je bila dobrodošla in za povrhu je bila njena nova skrbnica tudi oseba na pravem mestu – kot piše Adna: “Kot bi vajine ideje preplavale morje in spregovorile skoznjo.” Čeprav je avtorica dnevnika odrasla oseba, je v njem vrsta utrinkov za nazaj, iz otroštva, iz drugega sveta. A kljub temu knjiga terja zrelega, mladega odraslega oziroma starejšega najstniškega bralca (misliti pa bo nedvomno dala tudi odraslemu), ki pozna politični kontekst, ne nazadnje so v knjigi tudi precej nazorni prizori golih teles in nekaterih (spolnih) organov, spolnosti, menstruacije ipd. Posledice Adninega težkega otroštva (o katerem sicer ne vemo veliko, marsikaj lahko le slutimo) in nadaljnje begunske usode so namreč vidne v njenem pogledu na življenje oziroma v samem načinu življenja; med drugim se predaja neobvezni spolnosti, kar “pojasni” takole: “Ritem teles v meni stopnjuje pozabo. Vse redkeje me zanese v spomin na grobosti, ki so jih bile punce deležne na poti, v čolnih, v šotorih.” Adna čustva tlači v sebi, teži jo spomin na preteklost, sploh spomin na brata in Hasimo, spomin na odsotnosti, na prazna mesta, na to, kar ji je bilo odvzeto. A enkrat le spregovori, in ko pride do tega, tudi Adna postane drug človek. Na začetku knjige beremo: “Kakršna sem zdaj, vama nisem podobna. Odločitev za boj vaju je oba prikrajšala za starost, jaz pa že v mladosti nimam zagona. Ne razmišljam o prihodnosti, še manj o tem, kar je bilo. Nikoli ne pomislim na našo domovino, ne spremljam, kaj se tam dogaja. Tukaj sem in zdaj. Predajam se, združujem se s telesi. Raziskujem meje svojega ugodja.” Na koncu knjige je Adna oseba, ki je podobna bratu in Hasimi, oseba, ki najde stvar, pravzaprav človeka, za katerega se je vredno boriti. Izkaže se namreč, da njen nekdanji sosed in spremljevalec na begunski poti Mehmed že leta pomaga drugim begunskim otrokom, zaradi česar so ga oblasti prijele ... Adna postane oseba, ki ji je spet mar za njeno pravo ime, kajti prej ji je bilo vseeno, kako so jo klicali – Adna ali Edna. Zdaj je spet najdena, Adna, ki se po vzoru svojih dveh najbližjih odloči za osmišljeno življenje.

Adna je čustveno intenzivna knjiga o tem, kako nas determinira otroštvo, pravzaprav kraj oziroma dežela rojstva. A tudi zgodba o tem, da smo konec koncev – vsaj do neke mere, v danih okoliščinah – vendarle tudi sami gospodarji svoje usode. Kot smo vajeni že iz *Balkanalij*, avtoričine prve knjige, tudi v tej ena sama podoba prekaša množico besed. Njene ilustracije so silovite, sporočilno nabite in vsebinsko izjemno domiselne. Ko zapiše, da spremlja trače in sledi, kaj je spet tvtinil ameriški predsednik, ima Adna, denimo, na ilustraciji v rokah čebriček, v kakršnih restavracije s hitro hrano postrežejo ocvrtega piščanca; na čebričku je narisana Trump z jajci v pričeski, iz njega pa izletavajo stilizirani ptiči, tako kot v javnost letijo njegovi čivki. Zapis “Vedela sem za vajin prezir do malih priboljškov, ki utišajo hrepenenje po osmišljenem, angažiranem bivanju.” je pospremljen z nekaj krepko preobilnimi ljudmi, ki imajo okoli trebuhov nadete “obroče” v obliki krofov, posute z različnimi tabletami. In tako naprej, tako rekoč vsaka ilustracija v sebi nosi močno sporočilo in/ali (nam) nastavlja ogledalo. Nekateri šokirajo, druge osupnejo, tretje navdušijo. Ob njih oziroma ob *Adni* v celoti prav gotovo ne moremo ostati ravnodušni, kar je bržkone namen vsake angažirane dejavnosti (avtoričina kritika je tokrat manj direktna kot v *Pismu Adni*, a je vseeno silovita), najsi bo udejanjena skozi umetnost ali kakšno drugo področje.

